

De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2023

Gerben Jukema,¹ Pascal Ramaekers² en Petra Berkhout¹ (red.)

G.D. Jukema, P. Ramaekers en P. Berkhout (Red.), 2023. *De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2023*. Wageningen/Heerlen/Den Haag, Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek, Rapport 2023-004. 116 blz.; 47 fig.; 38 tab.; 148 ref.

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research¹ en het Centraal Bureau² voor de Statistiek met in het geval van Wageningen Economic Research subsidie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoek BO-43-115-007, thema 'Economie', project Landbouwexport in breder perspectief.

Dit rapport beschrijft de ontwikkeling van de Nederlandse handel in landbouwproducten in 2022. Wageningen Economic Research en CBS maken in deze gezamenlijke uitgave de eerste ramingen van de landbouwhandelscijfers voor 2022 bekend en voorzien deze van duiding. Het gaat zowel om de landbouwgoederen als de landbouwgerelateerde goederen. Daarnaast gaat het rapport in op hoeveel Nederland verdient aan de landbouwhandel. Er zijn vier katernen die dieper ingaan op speciale onderwerpen. Voor deze editie zijn dat prijsontwikkelingen van landbouwgoederen, handel met nabije markten, handel met Oekraïne en Rusland en handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico.

This report describes developments in the Dutch trade in agricultural products in 2022. In this joint edition, Wageningen Economic Research and CBS have published the first estimates of the agricultural trade figures for 2022 and have included an explanation. This concerns both agricultural goods and agriculture-related goods. The report also includes information on revenues from agricultural trade. Four framed sections elaborate on special topics. For this edition, these topics are price development of agricultural goods, nearby markets, trade with Ukraine and Russia and trade with Chile, New Zealand and Mexico.

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/584222> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2023 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl, www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2023

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2023-004 | Projectcode 2282500487

Foto's: Shutterstock

Inhoudsopgave

Woord vooraf	7	4	De handel uitgesplitst naar productgroepen	32
Samenvatting.....	9	4.1	Inleiding	32
S.1 Hoofdpunten handel in landbouwgoederen	9	4.2	Zuivel en eieren: melkprijs stuwt export naar extreme waarde.....	32
S.2 Hoofdpunten handel in landbouwgerelateerde goederen	10	4.3	Sierteeltproducten: daling exportwaarde sierteelt na extreem goed 2021	33
S.3 Katernen	10	4.4	Vlees: exportwaarde groeit 17,5%, import stijgt 39%	34
Summary	13	4.5	Dranken: groei export en import	35
S.1 Key figures of the trade in agricultural goods	13	4.6	Oliën en vetten: sterke toename import en export	36
S.2 Key aspects of the trade in agriculture-related goods	14	4.7	Aardappelen en groenten: Groei export met 10%	37
S.3 Sections	14	4.8	Fruit: lagere exportwaarde, groei van import	38
1 Inleiding.....	17	4.9	Bereidingen van graan, meel en melk: 30% meer exportwaarde, import groeit ook sterk.....	39
2 De Nederlandse handel in landbouwgoederen	19	4.10	Resten van de voedselindustrie, veevoer: groei importwaarde overtreft exportgroei van 20%	40
2.1 Inleiding.....	19	4.11	Overige voeding: toename export en import	41
2.2 Landbouwexport neemt met ruim 17% in waarde toe.....	19	4.12	Bereidingen van aardappelen, groente en fruit: groei export groter 25%	42
2.3 Wederuitvoer groeit iets harder dan export van Nederlandse makelij.....	20	4.13	Cacao: export en import nemen bescheiden toe.....	43
2.4 Prijsstijgingen verklaren waardegroei	21	4.14	Vis en zeevruchten: hogere stijging import dan toename export	43
2.5 Bijna 50 mld. euro aan exportverdiensten	22	4.15	Zaden en vruchten: zowel import- als exportwaarde boven de 4 mld. euro.....	44
3 Bestemming en herkomst van de Nederlandse handel in landbouwgoederen.....	24	4.16	Bereidingen van vlees en vis: export groeit naar 2,5 mld. euro.....	45
3.1 Inleiding.....	24	4.17	Levende dieren: exportwaarde stijgt 12%.....	46
3.2 Exportgroei binnen en buiten EU gelijk.....	24	4.18	Suiker en suikerwerken: toename import hoger dan export.....	47
3.3 Verenigd Koninkrijk derde bestemming zonder wederuitvoer	26	4.19	Koffie, thee en specerijen: verschil tussen importwaarde en exportwaarde groter	47
3.4 Landbouwimport uit China groeit in waarde met 70%	27			
3.5 Verdiensten aan export naar China sinds 2015 ruim verdubbeld	29			

4.20	Meel, mout en zetmeel: handelsstromen elk boven de mld. euro	48	7.6	Na Brexit blijft het Verenigd Koninkrijk een belangrijk afzetbestemming voor landbouwgoederen	80
4.21	Tabak en tabaksproducten: exportwaarde en importwaarde nagenoeg in evenwicht	49	7.7	Nederland een wereldspeler met regionale focus.....	81
4.22	Overige producten van dierlijke oorsprong: sterke procentuele import en exportgroei	49	8	Handel met Oekraïne en Rusland	83
4.23	Granen: exportwaarde en importwaarde neemt beide toe	50	8.1	Inleiding	83
4.24	Plantensappen: sterke groei handelswaarde, totale waarde beperkt gebleven.....	51	8.2	Vóór de oorlog: handel tussen Nederland, Oekraïne en Rusland	83
4.25	Vlechtstoffen: Lage handelswaarde neemt toe	51	8.3	Tijdens de oorlog: handel tussen Nederland, Oekraïne en Rusland	84
4.26	Overige primaire en secundaire landbouwgoederen: toename exportwaarde groter dan importgroei.....	52	8.4	Mais uit Oekraïne	85
4.27	Landbouwexportverdiensten	53	8.5	Zonnebloemolie uit Oekraïne en Rusland	87
5	De handel in landbouwgerelateerde goederen	56	8.6	Kunstmest uit Rusland	88
5.1	Inleiding.....	56	8.7	Afnemende exportverdiensten door stijgende importkosten	89
5.2	Landbouwgerelateerde export ook naar nieuw record	56	9	Handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico	92
5.3	Tertiaire export naar het VK, België en VS groeit het hardst.....	57	9.1	Inleiding	92
5.4	Exportwaarde van meststoffen neemt toe met 76%	58	9.2	Nederlandse handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico.....	93
5.5	'Brede' landbouwexportverdiensten meer dan 55 mld. euro.....	60	9.3	EU-handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico.....	93
6	Prijzontwikkelingen landbouwgoederen	63	9.4	Nederlandse handel met Chili.....	94
6.1	Inleiding.....	63	9.5	Nederlandse handel met Nieuw-Zeeland	95
6.2	Import	63	9.6	Nederlandse handel met Mexico	96
6.3	Export.....	66	Literatuur en websites.....	97	
7	Nabije markten	72	Bijlage 1	Lijst van auteurs	104
7.1	Inleiding.....	72	Bijlage 2	Dataverantwoording	105
7.2	Duitsland en Nederland veel gelijkenissen, toch verschillend	73	B2.1	Raming Nederlandse handel in landbouwgoederen	105
7.3	België is zowel concurrent als partner in de handel en distributie van landbouwgoederen	75	B2.2	Exportverdiensten	107
7.4	Frankrijk in veel opzichten groter dan Nederland, behalve in export van landbouwgoederen	76	Bijlage 3	Begrippenlijst	108
7.5	Denemarken minder grote afzetmarkt, maar hoogwaardige partner	78	B3.1	Handel	108
			B3.2	Exportverdiensten	109
			Bijlage 4	Uitgebreide tabellen van de landbouwgoederenhandel naar productgroepen en landen	110

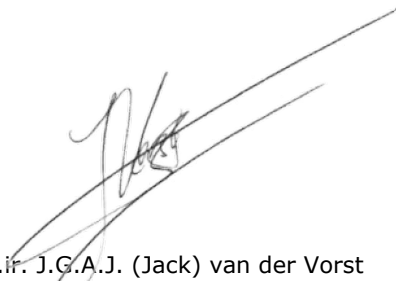

Woord vooraf

Elk jaar wordt in deze uitgave teruggekeken op de internationale handelsprestaties van de Nederlandse agrosector in het voorgaande jaar. Traditioneel komt dit rapport uit in januari. Dan zijn er nog geen definitieve handelscijfers bekend. In deze publicatie wordt gewerkt met definitieve cijfers van de eerste 10 maanden van het jaar en de laatste twee maanden worden bijgeschat zodat vroegtijdig inzicht wordt verkregen in de handelsontwikkelingen in de landbouw en voedingsmiddelenindustrie.

Naast inzicht in de export- en importcijfers, voor zowel landbouwgoederen als landbouwgerelateerde goederen, bevat de publicatie dit jaar vier katernen waarin een handelsonderwerp uitgelicht wordt. Voor deze editie zijn de onderwerpen prijsontwikkelingen landbouwgoederen, nabije markten, handel met Oekraïne en Rusland, en de handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico.

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij het werk van vele auteurs. De concept-publicatie is door verschillende mensen binnen en buiten de betrokken organisaties gelezen en van commentaar voorzien. We danken iedereen hartelijk voor hun inzet.

prof.dr.ir. J.G.A.J. (Jack) van der Vorst
Algemeen Directeur Social Sciences Group (SSG)
Wageningen University & Research

Ir. O. (Olaf) Hiertbrink
Business Unit Manager Wageningen Economic Research
Wageningen University & Research

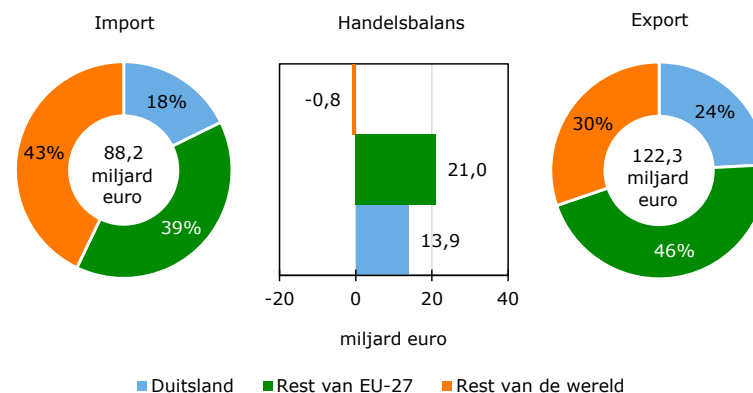
Drs. A (Angelique) Berg
Directeur-Generaal van het Centraal Bureau voor de Statistiek

Samenvatting

S.1 Hoofdpunten handel in landbouwgoederen

- De Nederlandse export van landbouwgoederen (primaire, onbewerkte goederen en secundaire, bewerkte goederen) wordt voor 2022 geraamd op 122,3 miljard euro: dat is 17,2% hoger dan in 2021. Zie figuur S.1 Dit is een nieuw record en is in zijn geheel toe te schrijven aan prijsstijgingen van landbouwproducten.
- Het aandeel van de landbouwgoederen in het totale Nederlandse goederenhandelsoverschot lag in 2022 op 79,3% terwijl het in 2021 ging om 73,5%. De forse percentages benadrukken dat de landbouw van groot belang is voor de Nederlandse goederenhandel en de Nederlandse economie als geheel. Zie [paragraaf 2.2](#)
- De geraamde landbouwexport van 122,3 miljard euro is onder te verdelen naar 79,8 miljard euro goederenexport van Nederlandse makelij en 42,5 miljard euro wederuitvoer van landbouwgoederen van buitenlandse makelij. Zie [paragraaf 2.2](#)
- De wederuitvoer is met 20,2% iets harder gegroeid dan de export op basis van Nederlandse productie (15,6%). Zie [paragraaf 2.3](#)
- Nederland verdient per euro export relatief weinig aan wederuitvoer (gemiddeld 10 eurocent in 2021) in vergelijking met de landbouwexport van Nederlandse makelij (gemiddeld 58 eurocent in 2021). Dit is 41 eurocent voor de totale landbouwexport per euro. Zie [paragraaf 2.5](#)
- Ook de import van landbouwgoederen komt op een nieuw record uit. De importwaarde voor 2022 wordt geraamd op 88,2 miljard euro, een groei van 23,5% ten opzichte van 2021. In de periode 2008-2022 is de landbouwimport met 112% in waarde toegenomen. Dat is meer dan de landbouwexport, die in dezelfde periode met 88% toenam in waarde. Zie [paragraaf 2.2](#)
- Het handelsoverschot van Nederland met de landen in de EU-27 is 34,9 miljard euro, waarvan 13,9 miljard euro met Duitsland. Met de rest van de van de wereld (waartoe ook het VK behoort) er een handelstekort van 0,8 miljard euro (figuur S.1).

Figuur S.1 Import en export van landbouwgoederen in 2022 naar regio
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door Wageningen Economic Research en CBS.

- De meeste landbouwexport gaat in 2022, net als in voorgaande jaren, naar onze buurlanden. Van de geraamde totale export gaat bijna een kwart naar Duitsland. Op de tweede plek staat België met 12%. Daarna volgen als belangrijkste afnemers Frankrijk (8,5%) en het Verenigd Koninkrijk (VK)(7,8%). Zie [paragraaf 3.2](#)
- De EU – exclusief het VK – is verreweg de grootste exportmarkt voor Nederland, met een aandeel van 69,7% in 2022. Het aandeel is gelijk gebleven tussen 2021 en 2022 Zie [paragraaf 3.2](#)
- Zuivel en eieren (11,9 miljard euro), sierteeltproducten (11,5 miljard euro), vlees (11 miljard euro), dranken (8,1 miljard euro) en natuurlijke olie en vetten (8,1 miljard euro) zijn bij de export de belangrijkste goederengroepen. De top vijf is in 2022 goed voor 41% van de totale exportwaarde.

- Bij de import zijn natuurlijke vetten en oliën (10,3 miljard euro) in 2022 veruit de belangrijkste productgroep, fruit volgt (met 7,6 miljard euro), dat in 2021 nog de koppositie had. Daarna volgen de overige landbouwgoederen (6,8 miljard euro), zuivel en eieren (5,9 miljard euro) en vlees (5,5 miljard euro). Samen zijn deze vijf productgroepen goed voor 42% van de totale importwaarde van landbouwgoederen.
- Zie [hoofdstuk 4](#) voor de ontwikkelingen per product.
- Wat betreft de landbouwgoederen verdiende Nederland in 2021 (gegevens voor 2022 nog niet beschikbaar) het meest aan de export van sierteelt (7,1 miljard euro in 2021), waarvan 6,8 miljard door de export van Nederlandse makelij en 0,3 miljard dankzij wederuitvoer. Na sierteelt volgt de export van vlees (4,4 miljard euro), zuivel en eieren (4,2 miljard) en groenten (3,8 miljard). Het gaat hier om de exportwaarde minus de waarde van de import van goederen en diensten die nodig zijn om de goederen te exporteren en te produceren.
- Sierteelt is het meest lucratieve agrarische exportproduct indien wordt gerekend naar de verdiensten per euro exportwaarde. Aan een euro sierteeltexport verdiende Nederland 67 eurocent in 2021. Zie [paragraaf 4.27](#)

S.2 Hoofdpunten handel in landbouwgerelateerde goederen

- Voor 2022 wordt de export van landbouwgerelateerde goederen (of tertiaire landbouwexport) geraamd op 13,4 miljard euro, 23% meer dan in 2021. Het betreft het zesde exportrecord op een rij. Dat geldt ook voor de import. De import van landbouwgerelateerde goederen wordt met 6,2 miljard euro geraamd op 18% meer dan in 2021. Zie [paragraaf 5.2](#)
- De top-5 exportbestemmingen van landbouwgerelateerde goederen bestaat uit Duitsland (15% van het totaal), België (13%) en Frankrijk (9%), Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk (elk 7%). Zie [paragraaf 5.3](#)
- Meststoffen zijn vanwege een sterke stijging van de prijzen het belangrijkste tertiaire landbouwexportproduct geworden, met een aandeel van een derde in het totaal. Landbouwmachines zakken naar twee (23% aandeel), gevolgd door machines voor de voedingsmiddelenindustrie (14%) en kasmaterialen (12%). Zie [paragraaf 5.4](#)
- In 2022 komt de som van de geraamde export van landbouwgoederen en landbouwgerelateerde goederen samen (de zogenaamde 'brede'

landbouwexport) uit op 135,7 miljard euro. De brede import is geraamd op 94,4 miljard euro. Zie [paragraaf 5.2](#)

- Aan een gemiddelde euro exportwaarde van landbouwgerelateerde goederen van Nederlandse makelij verdient Nederland meer dan aan een gemiddelde euro exportwaarde van Nederlandse landbouwgoederen: 47 eurocent ten opzichte van 41 eurocent in 2021. Ook zonder wederuitvoer zit de tertiaire landbouwexport hoger (61 eurocent in 2021) dan de primaire en secundaire landbouwexport (58 eurocent in 2021). Zie [paragraaf 5.5](#)
- Het meest lucratief is de export van machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Hieraan verdient Nederland 56 eurocent per euro exportwaarde. Zie [paragraaf 5.5](#)

S.3 Katernen

Prijsonwikkelingen landbouwgoederen

2022 is het jaar van ongekende landbouw prijzen en een algemeen hoge inflatie in Nederland. Wereldwijd bereikten de voedselprijzen in maart 2022 een recordhoogte (volgens de Food Price Index van de FAO), net na de start van de oorlog in Oekraïne. Daarna is de prijsindex geleidelijk gezakt naar het niveau van eind 2021 (maar nog steeds 36% hoger dan in de periode 2014-2016).

Factoren die een rol spelen bij de hoge landbouw prijzen worden aan de hand van voorbeelden van belangrijke producten bij de import en de export toegelicht. Voor de import is gekeken naar avocado's, palmolie, wijn en sojabonen. De prijsstijging voor avocado's was gematigd voor belangrijke herkomstlanden als Peru, omdat Peru moet concurreren met herkomstlanden die dicht bij Europa liggen en minder last hebben van de stijgende transportkosten. De prijs van palmolie is in 2022 sterk gestegen, wat te maken heeft met een hogere vervangingsvraag vanwege een tekort aan zonnebloemolie uit Oekraïne en een tijdelijk exportverbod vanuit Indonesië. Door extreem weer in de teelt van wijndruiven in 2021 en een tekort aan grondstoffen zoals papier en glas zijn de wijnprijzen gemiddeld hard gestegen. De prijs van sojabonen is hard gestegen in 2022 door een lager dan verwacht aanbod vanuit de Verenigde Staten, ongunstige weersomstandigheden in Zuid-Amerika en een sterk toegenomen vraag naar soja in China.

Voor de Nederlandse export is gekeken naar snijbloemen, pluimveevlees, Goudse kaas en tomaten. Snijbloemen zijn slechts licht in prijs gestegen, wat te maken heeft met toenemende concurrentie vanuit Afrika en een afnemende vraag naar luxeproducten in tijden van economische onzekerheid. Pluimveevlees is vanaf 2021 sterk in prijs gestegen vanwege een sterke toename van de voerkosten die deels doorgerekend worden in vleesprijs. De oplopende voerkosten hebben te maken met een gestegen prijs van soja, en de oorlog in Oekraïne heeft de situatie verergerd. Verder heeft de pluimveesector te maken met vogelgriep, wat leidt tot een krappere aanbod. Ook Goudse kaas is sterk in prijs toegenomen in 2022 als gevolg van hogere voer-, kunstmest- en energiekosten voor melkveehouders die deels worden doorberekend in de kaasprijs, maar ook met een achterblijvende melk- en kaasproductie in vergelijking met de vraag. Tomaten laten een lichte prijsstijging zien. Verschuiving van het aanbod van Nederlandse tomaten naar de zomer en herfst en de concurrentie van andere landen in de wintermaanden waren hier redenen voor.

Nabije markten

Veel aandacht in de handel van landbouwgoederen gaat naar nieuwe markten of procentueel sterke groeiemarkten. Ook is er tegenwoordig veel aandacht voor importlanden veraf en de impact die de productie en handel heeft op onder andere productie- en arbeidsomstandigheden, milieu en inkomen. Daarbij worden nabije markten soms wel eens wat over het hoofd gezien. Omdat een toename in de export naar een nabije markt van één procent veelal meer waarde vertegenwoordigt dan dergelijke potentiële nieuwe groeiemarkten, is aandacht voor nabije markten juist blijvend nodig. In dit hoofdstuk is dieper ingegaan op deze nabije markten van Nederland met aandacht voor de handelsrelatie met Duitsland, België, Frankrijk, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. Naast handelscijfers is de onderlinge relatie tussen landen maar ook de verschillen tussen de landbouweconomie en voedingsmiddelenindustrie van landen aangestipt. Deze verschillen komen tot uiting in de handelscijfers. Competitieve voordelen van landen, voorkeuren voor smaken, gebruiken, klimatologische omstandigheden, de wereldwijde concurrentie, vestigingsplaatsen van productiebedrijven, fabrieken en handelaren en economische wetten spelen bij deze afhankelijkheden een rol. Naast de verschillen blijkt er ook veel samenwerking te bestaan en zijn nabije markten dan ook met elkaar verbonden. Uiteindelijk spelen natuurlijk ook de wensen van consumenten, in belangrijke mate, een rol.

Handel met Oekraïne en Rusland

De productiekosten (aardgas, olie, kunstmest, transport, verpakkingen, enz.) in de landbouw zijn enorm gestegen. De kostenstijgingen waren aanvankelijk te wijten aan een herstel van de vraag na corona en beperkingen in de toeleveringsketen, maar ze zijn verergerd door de Russische inval in Oekraïne. Vanaf maart 2022 nam de Nederlandse import van landbouwgoederen uit Oekraïne af en bereikte in april een absoluut dieptepunt. Voor Rusland zien we in 2022 geen grote verstoring van de landbouwexport. Op de export van Nederlandse landbouwgoederen naar Oekraïne en Rusland heeft de oorlog weinig invloed gehad.

- In januari-augustus 2022 importeerden Nederlandse bedrijven voor bijna 40% minder aan geldwaarde mais uit Oekraïne. In de eerste acht maanden van 2022 is er een verschuiving van de importstromen: Duitsland, Brazilië en Frankrijk werden belangrijker voor de Nederlandse import van mais, terwijl het Oekraïense aandeel bijna halveerde tot 20%. In termen van gewicht is er een vergelijkbare verschuiving.
- In januari-augustus 2022 importeerden Nederlandse bedrijven voor bijna 44% minder geldwaarde zonnebloemolie uit Oekraïne. Toch bleef Oekraïne de belangrijkste leverancier. Rusland, Bulgarije, Hongarije en Duitsland werden belangrijker voor de Nederlandse import van zonnebloemolie, terwijl het Oekraïense aandeel terugviel van 87% tot 46%. In termen van gewicht is er een vergelijkbare verschuiving.
- De waarde van de kunstmest-invoer uit Rusland kwam in de eerste acht maanden van 2022 uit op een recordhoogte van 85,7 mln. euro (+89% ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder). Dit is een prijseffect; het volume nam af.

Handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico

De handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico wordt belicht. Dit zijn landen waarmee de EU onlangs een verdrag heeft gesloten. Of landen waarmee bijna tot een verdrag gekomen is en die op termijn voorgelegd zullen worden aan de Raad. Met Chili en Mexico heeft de EU al een handels- of associatieverdrag, Nieuw-Zeeland gaat een nieuwe handelsrelatie aan met de EU. De handelsverdragen omvatten veel meer dan alleen goederenhandel, en bevatten onder andere ook regels voor investeringen, dienstenhandel, arbeidsomstandigheden en milieubescherming. Voor de landbouw zijn de afspraken rondom de goederenhandel het belangrijkste, de nadruk ligt daarom hierop in dit hoofdstuk.

Met aandelen van minder dan één procent zijn de drie landen niet heel belangrijk voor de Nederlandse handel in landbouwgoederen. We zien wel dat deze landen iets belangrijker geworden zijn als exportbestemming, met een toenemend aandeel tussen 2010 en 2021. Bij de invoer van landbouwproducten is alleen Mexico belangrijker geworden voor Nederland; Chili en Nieuw-Zeeland leverden in aan belang. Van alle landen in de EU was Nederland in 2021, ondanks het kleine aandeel van de drie landen in de totale Nederlandse landbouwhandel, de belangrijkste importeur van Chileense, Nieuw-Zeelandse en Mexicaanse landbouwgoederen. Bij de export van landbouwgoederen naar Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico staat Nederland telkens in de top-3 van EU-landen. In het hoofdstuk staan de details van de specifieke landbouwgoederen binnen de Nederlandse handel met deze drie landen beschreven.

Summary

S.1 Key figures of the trade in agricultural goods

- The Netherlands exported an estimated 122.3 billion euros in agricultural goods (primary unprocessed goods and secondary processed goods) in 2022, which was 17.2% higher than in 2021 (see Figure S.1). This is a new record and is entirely due to the increased prices of agricultural products.
- The share of agricultural goods in the total Dutch goods trade surplus was 79.3% in 2022 (compared to 73.5% in 2021). These high percentages underline the importance of agriculture for the Dutch goods trade and the Dutch economy as a whole. See [Section 2.2](#)
- The estimated total exports (122.3 billion euros) of agricultural goods consisted of 79.8 billion euros of exported goods of Dutch origin and 42.5 billion euros of re-exported agricultural goods originating from other countries. See [Section 2.2](#)
- At 20.2%, re-exports grew slightly faster than exports of Dutch-produced goods (15.6%). See [Section 2.3](#)
- The Netherlands earns relatively little for each euro of re-exported goods that pass through the country (0.10 eurocents on average in 2021) compared to exports of Dutch agricultural products (0.58 eurocents on average in 2021). This amounts to 0.41 eurocents for each euro of total agricultural exports. See [Section 2.5](#)
- Imports of agricultural goods also reached a new record. The import value for 2022 is estimated at 88.2 billion euros, a growth of 23.5% compared to 2021. Between 2008 and 2022, agricultural imports increased in value by 112%. In comparison, agricultural exports increased by 88% in the same period. See [Section 2.2](#)
- The trade surplus of the Netherlands with countries in the EU 27 was 34.9 billion euros, of which 13.9 billion was with Germany. The trade deficit with non-EU countries (including the UK) was 0.8 billion euros (Figure S.1).

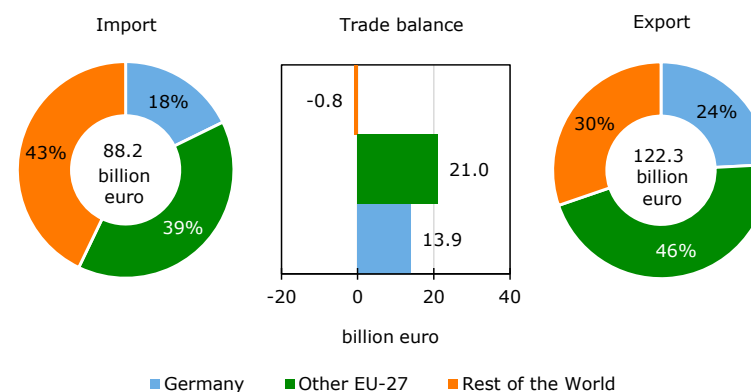

Figure S.1 Imports and exports of agricultural goods in 2022 by region. Source: CBS provided data through October 2022; data for November-December 2022 were estimated jointly by Wageningen Economic Research and Statistics Netherlands.

- As in previous years, in 2022 most agricultural exports went to our neighbouring countries. Almost a quarter of the estimated total exports went to Germany. Belgium was in second place with 12%. This was followed by France (8.5%) and the United Kingdom (UK, 7.8%) as most important buyers. See [Section 3.2](#)
- The EU – excluding the UK – is by far the largest export market for the Netherlands, with a share of 69.7% in 2022. This share remained stable between 2021 and 2022. See [Section 3.2](#)
- The main commodity groups in agricultural exports were dairy products and eggs (11.9 billion euros), floricultural products (11.5 billion euros), meat (11 billion euros), drinks (8.1 billion euros) and natural oils and fats (8.1 billion euros). This top five accounted for 41% of the total export value in 2022.

- On the import side, natural fats and oils were by far the most important commodity group in 2022 (10.3 billion euros). This group was followed by fruit (with 7.6 billion euros) in 2021 the most important group, other agricultural goods (6.8 billion euros), dairy products and eggs (5.9 billion euros) and meat (5.5 billion euros). Together, these five commodity groups accounted for 42% of the total import value of agricultural goods.
- See [Chapter 4](#) for the developments per product.
- In the agricultural goods market, the Netherlands earned the most from exports of floricultural products in 2021 (7.1 billion euros; data for 2022 not yet available), of which 6.8 billion euros came from exports of Dutch products and 0.3 billion from re-exports. This was followed by exports of meat (4.4 billion euros), dairy products and eggs (4.2 billion euros), and vegetables (3.8 billion euros). The figure pertains to the export value minus the value of imports of goods and services that are required to export and produce the goods.
- Floricultural products are the Netherlands' most lucrative agricultural exports when calculated in terms of earnings per euro of export value: 0.67 eurocents in 2021. See [Section 4.27](#)

S.2 Key aspects of the trade in agriculture-related goods

- Exports of agriculture-related goods (or tertiary agricultural exports) are projected to reach a new record in 2022 (13.4 billion euros), 23% more than in 2021. This will be the sixth export record in a row. Imports of agriculture-related goods are also projected to reach a new record of 6.2 billion euros, 18% more than in 2021. See [Section 5.2](#)
- The top five export destinations of agriculture-related goods are Germany (15% of the total), Belgium (13%), France (9%), the United States (7%) and the United Kingdom (also 7%). See [Section 5.3](#)
- Fertilisers have become the most important tertiary agricultural export product due to a sharp rise in prices, accounting for a third of the total. Exports of agricultural machinery dropped to second place (23%), followed by machinery for the feed and food industry (14%) and greenhouse materials (12%). See [Section 5.4](#)

- In 2022, the sum of the estimated exports of agricultural goods and agriculture-related goods (called 'broad' agricultural exports) amounted to 135.7 billion euros. Broad imports were estimated at 94.4 billion euros. See [Section 5.2](#)
- The Netherlands earns more on average from each euro of exported agriculture-related goods of Dutch origin than from Dutch agricultural goods: 0.47 eurocents compared to 0.41 eurocents in 2021. Even if re-exports are discounted, tertiary agricultural exports earn more per euro (0.61 eurocents in 2021) than primary and secondary agricultural exports (0.58 eurocents in 2021). See [Section 5.5](#)
- Machines for the feed and food industry are the most lucrative, earning the Netherlands 0.56 eurocents per euro of export value. See [Section 5.5](#)

S.3 Sections

Price development of agricultural goods

For the Netherlands, 2022 was a year of unprecedented agricultural prices and all-round high inflation. Globally, a record price for food was recorded in March 2022 (according to FAO's Food Price Index), just after the start of the war in Ukraine. The price index then gradually fell to the level of end-2021 (but was still 36% higher than in the 2014-2016 period).

The factors that have led to high agricultural prices using examples of key import and export products are explained. The import products that have been studied are avocados, palm oil, wine and soy beans. Prices for avocados increased only moderately in key origin countries such as Peru, because Peru has to compete with producing countries closer to Europe that were less affected by rising transport costs. In contrast, the price of palm oil increased sharply in 2022. This was due to the higher demand to compensate for shortages of sunflower oil from Ukraine and a temporary export ban in Indonesia. Average wine prices also increased markedly, which was partly due to a shortage of raw materials such as paper and glass, and extreme weather affecting vineyards in 2021. The price of soy beans rose sharply in 2022 due to a lower-than-expected supply from the United States, unfavourable weather conditions in South America and a sharply increased demand for soy in China. Cut flower prices only increased slightly, which was due to increasing competition from Africa and decreasing demand for luxury products in times of economic

uncertainty. Poultry meat rose sharply in price from 2021 due to a marked increase in feed costs that was partly reflected in the meat price. The rising feed costs were related to the increased price of soy, while the war in Ukraine only exacerbated the situation. Furthermore, the poultry sector was hit by avian influenza, leading to a tighter supply. The price of Gouda cheese also increased sharply in 2022, due to higher feed, fertiliser and energy costs for dairy farmers that were reflected in the cheese price. Moreover, milk and cheese production lagged behind the demand. Tomato prices rose only slightly, due to the supply of Dutch tomatoes shifting to the summer and autumn months and competition from abroad in the winter months.

Nearby markets

Much of the focus of the agricultural goods trade has shifted to new markets or high percentage growth markets (see [Section 3.3](#)). There was also more attention for import countries further afield and the impact that production and trade has on, among others, production and working conditions, environment and income (iucn.nl, 2022). This has meant that nearby markets are sometimes being overlooked. However, because even a 1% increase in exports to a nearby market will typically still represent more value than a potential new growth market, nearby markets should always be kept in sight. This chapter takes a closer look at these nearby markets for the Netherlands, especially trade relationships with Germany, Belgium, France, Denmark and the UK. In addition to the trade figures, the relationships between the countries and the differences between their agricultural economies and food industries are also touched upon. These differences are reflected in the figures. The competitive advantages of specific countries, different tastes, local customs, climatic conditions, global competition, locations of production companies, factories and traders, and the laws of economics all play a role in these dependencies. In addition to the differences, there appears to be a lot of cooperation and, consequently, nearby markets are connected with each other. Naturally, the preferences of the consumers also play an important role.

Trade with Ukraine and Russia

Agricultural production costs (natural gas, oil, fertilisers, transport, packaging, etc.) have risen dramatically. The cost increases were initially due to a recovery in demand following the coronavirus pandemic and supply chain constraints, but were exacerbated by the Russian invasion of Ukraine. From March 2022, Dutch imports of agricultural goods from Ukraine declined and reached an all-time low

in April. 2022 saw no major disruption in agricultural exports to Russia. The war has had little impact on Dutch agricultural exports to Ukraine and Russia.

- In January-August 2022, Dutch companies imported nearly 40% less maize (expressed in cash value) from Ukraine. Import flows shifted in the first eight months of 2022: Germany, Brazil and France played a greater role in Dutch import of maize, while Ukraine's share almost halved to 20%. A similar shift occurred in terms of weight.
- In January-August 2022, Dutch companies imported nearly 44% less sunflower oil (expressed in cash value) from Ukraine. Still, Ukraine remained the main supplier. Russia, Bulgaria, Hungary and Germany all played a greater role in Dutch imports of sunflower oil, while Ukraine's share fell from 87% to 46%. A similar shift occurred in terms of weight.
- The value of fertiliser imports from Russia reached a record 85.7 million euros in the first eight months of 2022 (+89% compared to the same period a year earlier). However, this was a price effect; the actual volume decreased.

Trade with Chile, New Zealand and Mexico

The trade with Chile, New Zealand and Mexico whom the EU recently signed a treaty with (or with whom a treaty has almost been reached which is due to be submitted to the European Council) is highlighted. The EU already has a trade or association agreement with Chile and Mexico, while New Zealand and the EU are forming a new trade relationship. These trade agreements cover much more than just the trade in goods, and include rules for investments, the trade in services, working conditions and environmental protection. The agreements affecting the trade in goods are the most important for the agriculture sector, so that is the focus of this chapter.

With shares of less than 1% each, the three countries are not very important for the Dutch trade in agricultural goods. These countries have become slightly more important export destinations, with increasing shares between 2010 and 2021. For agricultural imports, only Mexico gained in importance for the Netherlands, while Chile and New Zealand fell behind. Despite the three countries' minor share in total Dutch agricultural trade, the Netherlands was still the main importer of Chilean, New Zealand and Mexican agricultural goods in Europe in 2021. The Netherlands is also consistently in the top three of European exporters of agricultural goods to Chile, New Zealand and Mexico. The chapter provides details on the specific agricultural goods that the Netherlands trades with these three countries.

1

1 Inleiding

Hoe presteerde de Nederlandse landbouwsector internationaal in 2022? Traditiegetrouw presenteert het CBS, Wageningen Economic Research namens het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) in januari de raming van de Nederlandse import en export van landbouwgoederen over het voorgaande jaar. De cijfers worden zo veel mogelijk van duiding voorzien. Zo heeft in 2022 de oorlog in Oekraïne belangrijke gevolgen gehad voor de handel in landbouwgoederen.

De publicatie valt uiteen in twee delen. In deel I, hoofdstuk 2 tot en met 5, komen de ontwikkelingen in de handel in landbouw- en landbouwgerelateerde goederen aan bod (zie kader).

Definitie van landbouwgoederen en landbouwgerelateerde goederen

De landbouwgoederenhandel zoals gebruikt in deze publicatie omvat de eerste 24 goederenhoofdstukken van de internationale handelsstatistiek plus een aantal landbouwgoederen uit overige hoofdstukken volgens de Gecombineerde Nomenclatuur-coderingssysteem (GN). Bij landbouwgoederen gaat het enerzijds om primaire agrarische producten, zoals varkens, appels, bloemen, bloembollen en tomaten, en anderzijds om verwerkte (secundaire) producten, zoals kaas, frites, chocolade en bewerkingen van groente en fruit.

Naast de handel in landbouwgoederen is in deze publicatie ook de handel in landbouwgerelateerde goederen uitgelicht. Dat zijn aanvullende goederen die geproduceerd worden ten behoeve van de landbouwsectoren in binnen- of buitenland, de zogenaamde tertiaire of landbouwgerelateerde goederen. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om landbouwmachines, meststoffen en machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Er zijn alleen goederen geselecteerd die enkel aan de agrarische sectoren kunnen worden toegeschreven. Het gebruik van drones in de agrarische sector kan bijvoorbeeld momenteel niet inzichtelijk worden gemaakt in de internationale handelsstatistiek. Drones kunnen immers door allerlei sectoren worden ingezet.

Meer informatie over de gehanteerde definitie is te vinden in [bijlage 2](#).

Het gaat om de vaste monitoring, zoals deze jaarlijks plaatsvindt. Hoofdstuk 2 gaat in op de belangrijkste trends in de internationale landbouwhandel van Nederland op macroniveau. Het gaat onder meer om inzicht in de totale import en export, waarbij export ook is uitgesplitst in Nederlandse makelij en wederuitvoer, duiding van de ontwikkelingen in termen van volume en prijs en wat wordt verdiend aan de export.

Hoofdstuk 3 beschrijft de grootste herkomst- en bestemmingslanden en de veranderingen hierin. Een geografische uitsplitsing van de export naar Nederlandse makelij en buitenlandse makelij geeft extra duiding aan de cijfers.

Hoofdstuk 4 analyseert de ontwikkelingen van de export en import van Nederland in 2021 aan de hand van de 24 landbouwgoederenhoofdstukken en de groep overige landbouwgoederen. Deze laatste groep bestaat uit individuele producten die uit andere delen van de handelsstatistiek komen, maar wel tot de landbouw worden gerekend.

Hoofdstuk 5 gaat in op de ontwikkelingen in de handel van de landbouwgerelateerde goederen: goederen die ten behoeve van de landbouwsectoren in binnen- en buitenland geproduceerd worden, zoals landbouwmachines.

Deel II van de publicatie, hoofdstuk 6 tot en met hoofdstuk 9, bevat de speciale onderwerpen, waarbij een thema verder wordt uitgediept. Hoofdstuk 6 gaat in op de prijsontwikkelingen van landbouwgoederen. In hoofdstuk 7 komt de handel met nabije markten aan bod. Hoofdstuk 8 gaat in op de handel met Oekraïne en Rusland. Hoofdstuk 9 beschrijft de handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico.

2 De Nederlandse handel in landbouwgoederen

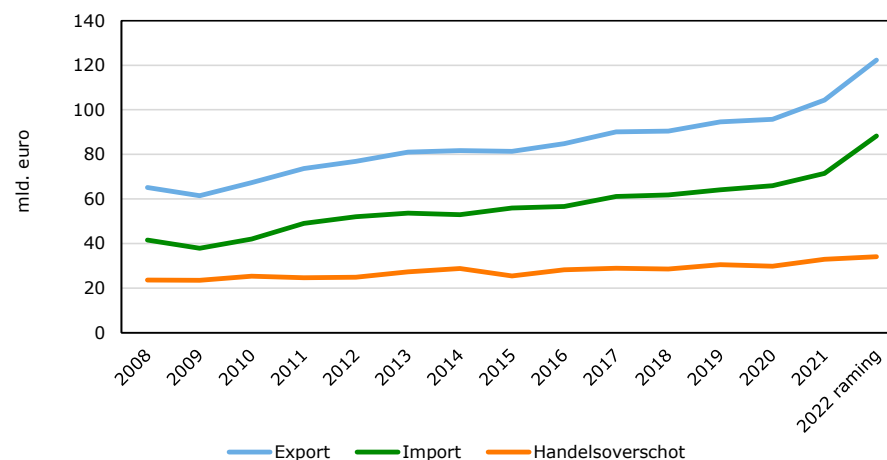
2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de belangrijkste trends in de Nederlandse handel in landbouwgoederen op macroniveau. De eerste inhoudelijke paragraaf beschrijft de ontwikkeling van de totale landbouwimport en -export. In paragraaf 2.3 wordt voor de landbouwexport een onderscheid gemaakt tussen de export van Nederlandse makelij en de wederuitvoer van buitenlandse makelij. In paragraaf vier wordt de ontwikkeling van de handelswaarde afgepeld tot volume- en prijsontwikkelingen. De laatste paragraaf bespreekt wat de Nederlandse economie overhoudt aan de export van landbouwgoederen.

2.2 Landbouwexport neemt met ruim 17% in waarde toe

In 2022 heeft Nederland voor het zevende jaar op rij een landbouwexportrecord geboekt. Dit heeft te maken met prijsstijgingen van landbouwproducten (zie verder paragraaf 2.4 en ook hoofdstuk 6). De Nederlandse landbouwexport wordt voor 2022 geraamd op 122,3 miljard euro, 17,2% hoger dan in 2021 (104,4 miljard euro). Ook de landbouwimport komt voor de zevende maal op rij op een recordwaarde uit. De import wordt geraamd op 88,2 miljard euro, een toename van 23,5% (figuur 2.1). De importwaarde groeit procentueel harder dan de exportwaarde vanwege grotere prijsstijgingen bij de import dan bij de export. In de periode 2008-2022 is de landbouwimport met 112% in waarde toegenomen en dus meer dan verdubbeld. In dezelfde periode nam de landbouwexportwaarde met 88% toe.

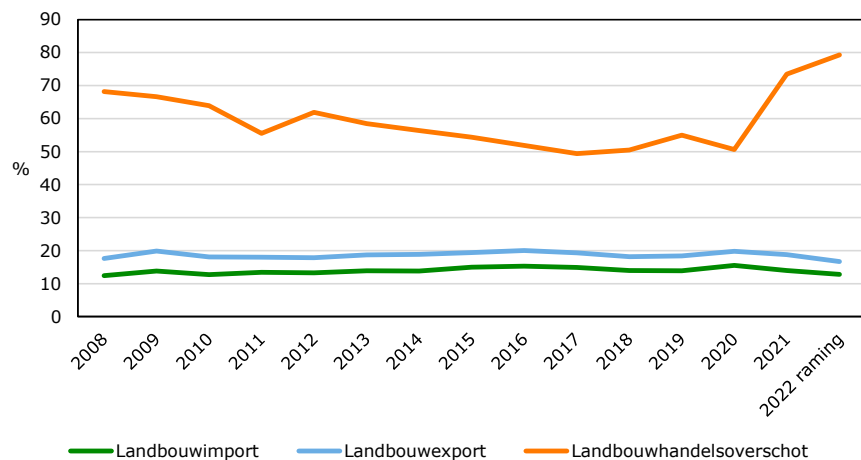
Het handelsoverschot, het saldo van uitvoer en invoer, wordt voor 2022 geraamd op 34,1 miljard euro, de hoogste waarde ooit gemeten. In 2021 was het 32,9 miljard euro. Over de gehele periode 2008-2022 is het overschot met 45% toegenomen.

Figuur 2.1 Ontwikkeling waarde Nederlandse landbouwexport, -import en -overschot

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

In 2022 betrof naar schatting 16,7% van de Nederlandse goederenexport landbouwgoederen (zie figuur 2.2), wat minder is dan in 2021 (18,8%). Ook bij de import is het landbouwaandeel gezakt, van 14,0% in 2021 tot 12,8% in 2022. Dit heeft te maken met sterkere prijsstijgingen bij niet-landbouwgoederen dan bij landbouwgoederen. Daarbij valt te denken aan de prijzen van minerale brandstoffen, zoals olie en gas, maar ook metalen zijn hard in prijs gestegen (CBS, 2022a).

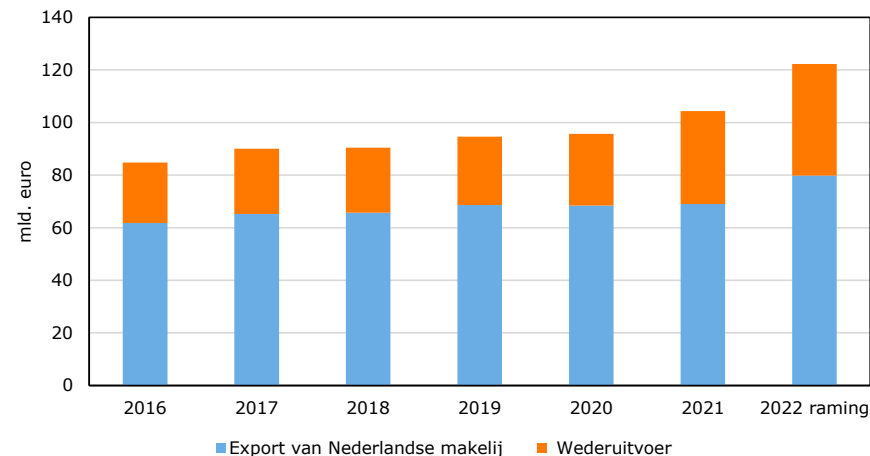
Figuur 2.2 Ontwikkeling landbouwaandeel in totale goederenexport, -import, -overschot
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

Terwijl het handelsoverschot bij landbouwgoederen gestaag blijft toenemen, is het handelsoverschot bij niet-landbouwgoederen, mede door sterk toenemende importprijzen van energie, juist afgenomen in 2022. Dit resulteert in een extra sterke toename van het aandeel van landbouwgoederen in het totale Nederlandse goederenhandelsoverschot. In 2022 gaat het om een recordaandeel van 79,3% terwijl het in 2021 ging om 73,5%. De forse percentages benadrukken nog maar eens dat de landbouw van groot belang is voor de Nederlandse goederenhandel en de Nederlandse economie als geheel.

2.3 Wederuitvoer groeit iets harder dan export van Nederlandse makelij

De Nederlandse landbouwexport bestaat uit wederuitvoer (niet of licht bewerkte import die via Nederland doorgaat naar een derde land) en export van Nederlandse makelij. Bij de laatste groep hoort ook de export van significant bewerkte import die door Nederland wordt geëxporteerd (de export

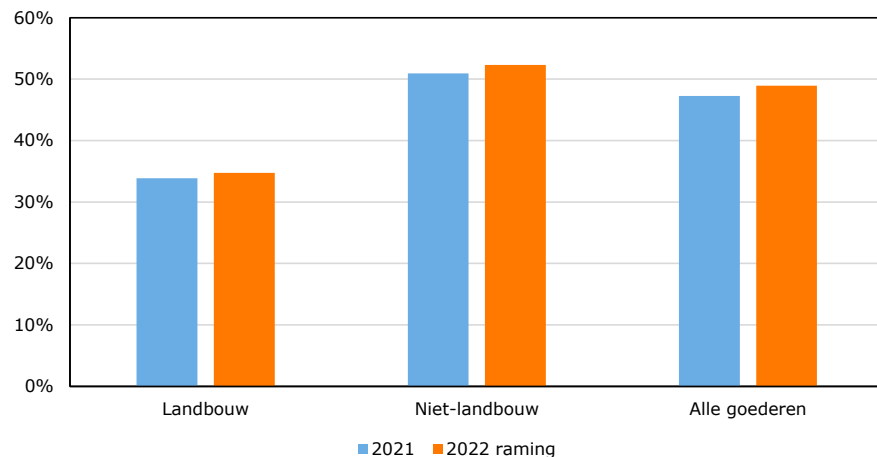
van hier geproduceerde chocolade op basis van Ivoriaanse cacaobonen bijvoorbeeld). Het onderscheid tussen beide groepen is van belang, omdat Nederland veel meer verdient aan de export van Nederlandse makelij dan aan wederuitvoer. Dit komt terug in de paragrafen 2.4, 3.4, 4.27 en 5.5, waar het concept 'exportverdiensten' verder wordt beschreven.

Figuur 2.3 Samenstelling van de Nederlandse landbouwexport
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

In 2022 wordt de landbouwexport van Nederlandse makelij geraamd op 79,8 mld. euro en de wederuitvoer van buitenlandse landbouwgoederen op 42,5 mld. (zie figuur 2.3). De wederuitvoer is met 20,2% iets harder gegroeid dan de export op basis van Nederlandse productie (15,6%). Het aandeel van wederuitvoer in de totale landbouwexport zit op het hoogste punt ooit met bijna 35%. In 2021 was het bijna 34% en in de jaren ervoor zat het wederuitvoeraandeel onder de 30%. Sinds 2006 is de wederuitvoer van landbouwgoederen met 85% toegenomen, tegenover 29% groei bij de landbouwexport van Nederlandse makelij in dezelfde periode.

Landbouwgoederen zijn bovengemiddeld vaak van Nederlandse makelij, wat is terug te zien in de vergelijking met andere goederen (zie figuur 2.4). Circa 65% van de landbouwexport is export van Nederlandse makelij: dat is duidelijk hoger dan bij de export van niet-landbouwproducten (48% in 2022). In de totale goederenexport is 51% van Nederlandse makelij en 49% wederuitvoer van buitenlandse makelij. Bij zowel landbouwgoederen als bij niet-landbouwgoederen is het belang van wederuitvoer in 2022 toegenomen.

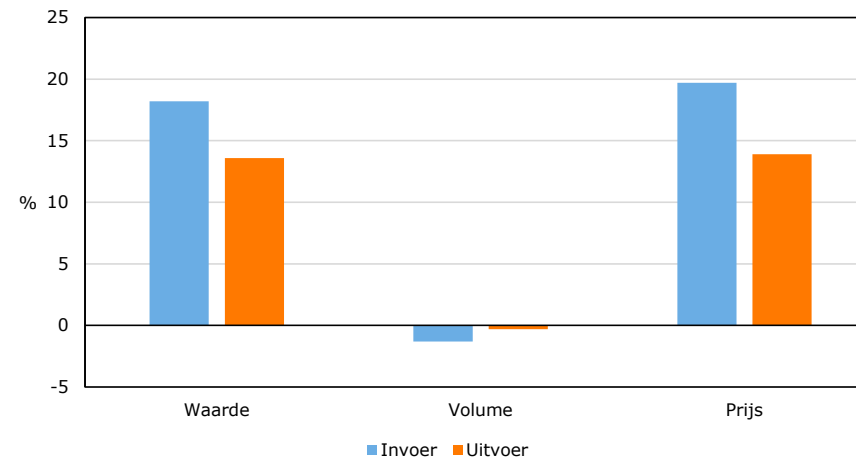

Figuur 2.4 Aandeel wederuitvoer in de Nederlandse goederenexport
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

2.4 Prijsstijgingen verklaren waardegroei

Naast het onderscheid wederuitvoer/uitvoer Nederlandse makelij is het van belang om onderscheid te maken in volume en waarde. Deze publicatie gaat voor het grootste deel over ontwikkelingen van handelswaarden (euro's die over de Nederlandse grens gaan). Een toename van handelswaarde betekent echter niet automatisch ook een toename van het exportvolume. Een waardemutatie is het resultaat van een volume- en een prijsontwikkeling.

Voor de landbouwexport laat figuur 2.5 zien dat de gehele waardegroei te danken is aan prijsstijging. Zowel bij de import als bij de export van landbouwgoederen wordt door de nationale rekeningen van CBS namelijk een kleine volumekrimp geraamd. Door verschillen in statistische concepten tussen de IHG-cijfers (zoals gehanteerd in deze publicatie) en de cijfers van nationale rekeningen is de waardegroei in figuur 2.5 lager dan gepresenteerd in paragraaf 2.1.

Figuur 2.5 Geschatte ontwikkeling landbouwwaarde, -volume en -prijs, 2021-2022 (NR-definitie)
Bron: CBS, nationale rekeningen op basis van de eerste drie kwartalen van 2022.

Zowel bij de invoer als bij de uitvoer van landbouwgoederen komt de combinatie prijsstijging en tegelijk volumekrimp het meest voor. Bij de invoer geldt dit voor bijna de helft van alle landbouwgoederen en bij de uitvoer voor 58% van de gevallen. Het omgekeerde (volumegroei en prijsdaling) zien we alleen terug bij zaaizaden. De op een na meest voorkomende combinatie betreft prijsstijging in combinatie met volumegroei in 2022 (bij 36 tot 42% van de landbouwgoederen). Dit betekent dat bij de invoer 89% van de

landbouwgroepen in 2022 is geconfronteerd met prijsstijgingen en bij de uitvoer zelfs 93%.

Tabel 2.1 Ontwikkeling van volume en prijs voor 45 landbouwproductgroepen, 2021-2022

Uitvoer	Volume daalt	Volume groeit
Prijs daalt	2 goederengroepen	1 goederengroep
Prijs groeit	26 goederengroepen	16 goederengroepen
Invoer	Volume daalt	Volume groeit
Prijs daalt	4 goederengroepen	1 goederengroep
Prijs groeit	21 goederengroepen	19 goederengroepen

Bron: CBS, nationale rekeningen op basis van de eerste drie kwartalen van 2022.

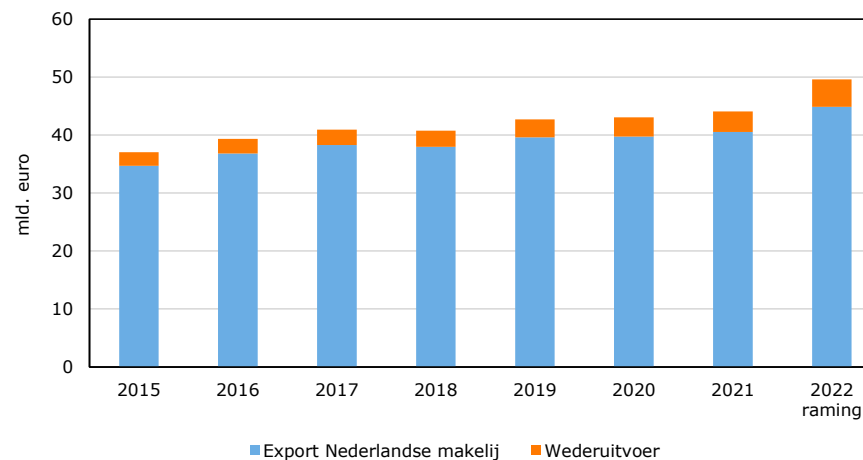
2.5 Bijna 50 mld. euro aan exportverdiensten

Voor 2022 is ook een raming gemaakt van de Nederlandse verdiensten aan de Nederlandse export van landbouwgoederen. Het CBS maakt deze berekeningen met behulp van waardeketensonderzoek op basis van input-outputtabellen van de nationale rekeningen. Daarbij wordt rekening gehouden met de gehele exportketen van producten en met lucratieve en minder lucratieve export. Exportverdiensten zijn wat de Nederlandse economie overhoudt aan de export van landbouwgoederen na aftrek van de daarvoor gemaakte kosten (invoer van grondstoffen, diensten, halffabrikaten en de invoer voor wederuitvoer).

De verdiensten aan zowel de landbouwexport van Nederlandse makelij als de wederuitvoer van landbouwgoederen zijn in 2022 in absolute zin toegenomen. Nederland verdient daarbij per euro export relatief weinig aan wederuitvoer (gemiddeld 10 eurocent) in vergelijking met de landbouwexport van Nederlandse makelij (gemiddeld 58 eurocent). Het aandeel van de wederuitvoer in de totale landbouwexportverdiensten is 9,5% in 2022, wat veel minder is dan de eerder gepresenteerde 35% bij de (bruto)exportwaarde (zie paragraaf 2.3). Dat betekent dat 90,5% van de exportverdiensten aan landbouwgoederen is te danken aan de landbouwexport van Nederlandse makelij.

Voor 2022 worden de totale verdiensten aan de export van landbouwgoederen geraamd op 49,6 mld. euro, waarvan 44,9 mld. dankzij de export van Nederlandse makelij en 4,7 mld. euro door wederuitvoer (zie figuur 2.6). In 2021 ging het nog om 44,1 mld. euro totale exportverdiensten. Daarmee komen de exportverdiensten aan landbouwexport, net als de exportwaarde, fors hoger uit in 2022 dan in 2021.

In 2022 is een kwart van de totale verdiensten aan goederenexport te danken aan de export van landbouwgoederen. De bijdrage van de landbouwexportverdiensten aan de Nederlandse economie was in 2021 5,8% (aandeel in het Nederlandse bbp). Voor 2022 is het aandeel nog niet bekend.

Figuur 2.6 Ontwikkeling verdiensten aan Nederlandse landbouwexport

Bron: CBS (waardeketensonderzoek).

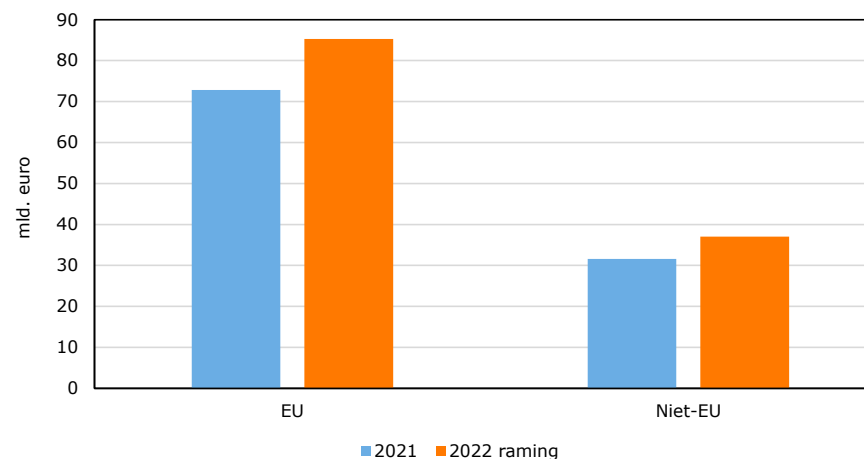
3 Bestemming en herkomst van de Nederlandse handel in landbouwgoederen

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt de bestemming en herkomst van de handelsstromen. Paragraaf 3.1 gaat in op de belangrijkste bestemmingen van de Nederlandse landbouwexport, paragraaf 3.2 doet dat specifiek voor de export van Nederlandse makelij. Paragraaf 3.3 beschrijft de belangrijkste herkomstlanden bij de import van landbouwgoederen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de verdiensten aan de landbouwexport uitgesplitst naar bestemming.

3.2 Exportgroei binnen en buiten EU gelijk

In 2022 is de waarde van de export naar EU-landen met 17,2% gegroeid, vrijwel even hard als de waarde van de export naar niet-EU-landen (met 17,1%) (figuur 3.1). Daarmee is het aandeel van de EU in de totale landbouwexport van 69,7% in het totaal gelijk gebleven tussen 2021 en 2022.

Figuur 3.1 Landbouwexport naar EU en niet-EU

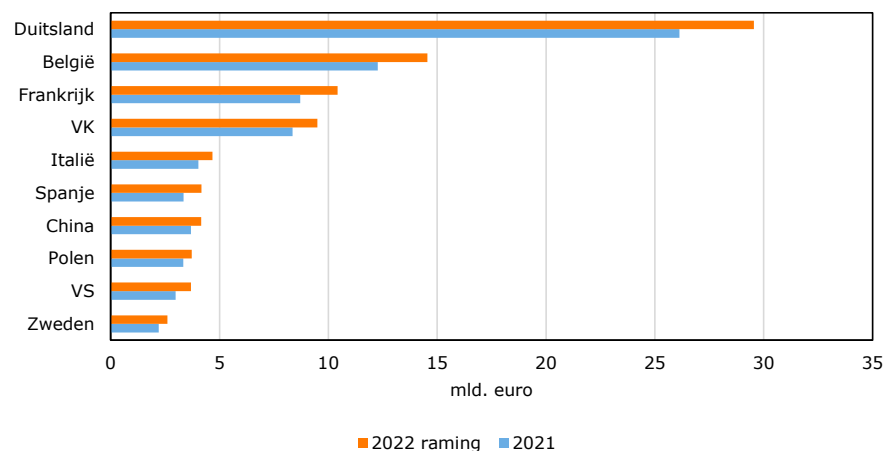
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

Sinds de Brexit is het Verenigd Koninkrijk een handelspartner buiten de EU. De export naar het VK nam in 2022 met 14% toe, iets minder dan bij de totale landbouwexport (17%). Het land blijft in 2022, net als in 2021, de vierde bestemming van de Nederlandse landbouwexport met bijna 8% aandeel. Ook de top drie is onveranderd gebleven met respectievelijk Duitsland (29,6 mld. euro of 24% van het totaal), België (12% aandeel) en Frankrijk (8,5% aandeel). De waarde van de landbouwexport naar België (met 18%) en Frankrijk (met 20%) is harder gegroeid dan de export naar Duitsland (met 13%) (figuur 3.2).

De belangrijkste tien bestemmingen voor de landbouwexport zijn in 2022 goed voor 71,2% van de totale landbouwexport en dat is iets minder dan in 2021

(71,9%). De landbouwexport is sterk gericht op een beperkt aantal bestemmingen. Na de traditionele top vier volgen Italië, Spanje, Polen, VS en Zweden als belangrijkste bestemmingen. Verenigd Koninkrijk, China en de Verenigde Staten zijn daarbij de enige landen buiten de EU in de top tien.

De landbouwexport naar Spanje (met 25%) en de VS (met 24%) is het sterkst is toegenomen, terwijl de groei van de export naar China (met 13%) en naar Polen (met 12%) juist wat minder was. Dit heeft ertoe geleid dat Spanje nu de zesde belangrijkste landbouwexportbestemming is, terwijl het land in 2021 nog de zevende positie bekleedde. Dit gaat ten koste van China (van zes naar zeven). Zweden is de nieuwe nummer tien en komt in de plaats van Denemarken.

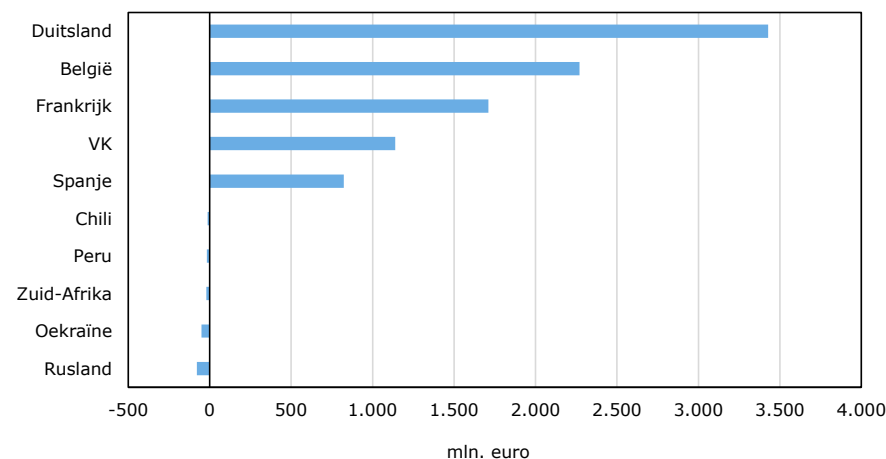

Figuur 3.2 Top tien bestemmingen Nederlandse landbouwexport in 2022
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

De vijf grootste groeiers wat absolute exportwaarde betreft zijn EU-landen: Duitsland (+3,4 mld. euro), België (+2,3 mld. euro), Frankrijk (+1,7 mld. euro), Verenigd Koninkrijk (+1,1 mld. euro) en Spanje (+0,8 mld. euro) (figuur 3.3). De vijf landen vertegenwoordigen samen 52% van de totale agrarische

exportgroei. Bij de export naar de buurlanden en naar Spanje zit de grootste absolute groei in de uitvoer van zuivel/eieren, gevolgd door natuurlijke vetten/oliën. Bij de export naar Duitsland is ook de uitvoer van vlees en dranken sterk in waarde toegenomen. Bij de export naar Frankrijk zit ook de grootste groei bij de export van zuivel/eieren, maar nu gevolgd door vlees en dranken. De landbouwexport naar het VK kende de sterkste absolute groei bij de uitvoer van vlees en groenten.

De oorlog in Oekraïne is terug te zien in de cijfers (zie verder hoofdstuk 8). De landbouwexport naar Oekraïne en Rusland laat namelijk de sterkste absolute afnames zien (figuur 3.3). Dat de afnames nog wel meevallen in vergelijking met de enorme toenames bij de sterkste stijgers heeft enerzijds te maken met sterke algemene prijsstijgingen (zie verder hoofdstuk 6), anderzijds gaat het om relatief kleine afzetmarkten (CBS, 2022b).

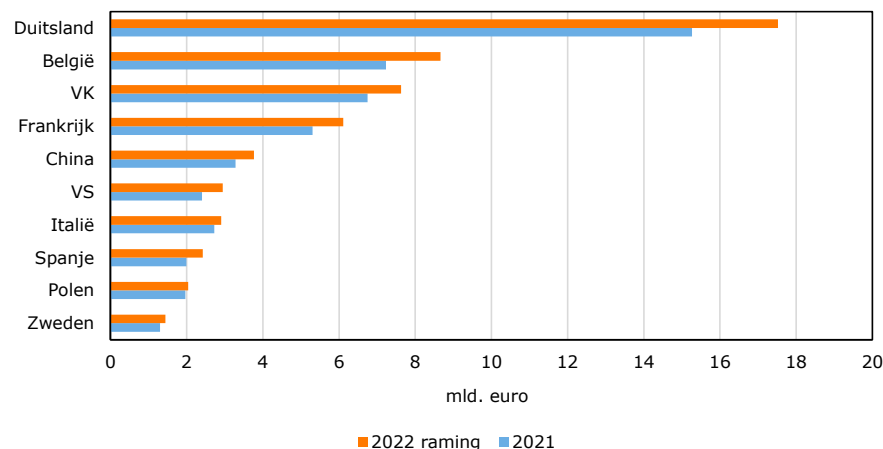
Figuur 3.3 Top vijf stijgers en dalers 2021-2022 in verandering absolute uitvoerwaarde
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

3.3 Verenigd Koninkrijk derde bestemming zonder wederuitvoer

Eerder is opgemerkt dat Nederland veel meer overhoudt aan de export van Nederlandse makelij dan aan de wederuitvoer van buitenlandse makelij. Om deze reden worden de cijfers van de vorige paragraaf in deze paragraaf 'gezuiverd' van wederuitvoer (figuur 3.4). Het beeld blijft echter voor een groot deel ongewijzigd: dezelfde tien bestemmingen komen naar voren en ook de volgorde is vergelijkbaar. Een opvallend verschil is wel dat het VK nu boven Frankrijk staat. Dat heeft ermee te maken dat de wederuitvoer naar Frankrijk belangrijk is en sterk is toegenomen (met 27%) en deze telt hier niet mee.

Ook Spanje, Polen en Italië zijn, net als Frankrijk, minder belangrijk voor Nederland zonder wederuitvoer en zakken in de rangschikking van belangrijkste exportbestemmingen. China en de Verenigde Staten zijn juist belangrijker als wederuitvoer niet meetelt. Er gaat relatief weinig wederuitvoer naar de VS en zonder wederuitvoer is de VS niet de negende, maar de zesde exportbestemming. De VS is onder andere de grootste afnemer van Nederlands bier (CBS, 2021a). Eenzelfde verhaal geldt voor China: ook dit land stijgt in de rangschikking na zuivering voor wederuitvoer van zeven naar vijf. Er gaat veel babymelkpoeder en varkensvlees naar China en dat is voor het overgrote deel van Nederlandse makelij.

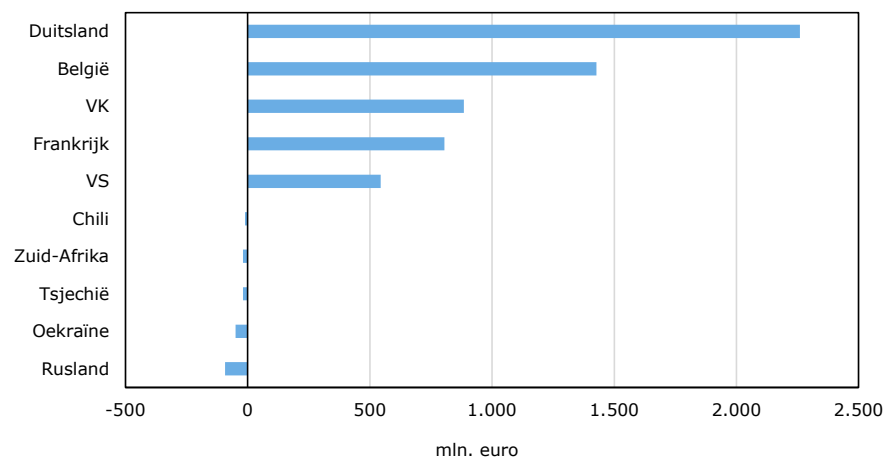
Omdat relatief veel export naar Duitsland wederuitvoer betreft neemt het Duitse belang na aftrek van deze wederuitvoer af. Duitsland heeft dan niet een aandeel van 24,2% in het totaal, maar van 22,0%. Het Chinese aandeel neemt dan juist toe van 3,4 tot 4,7% en het VK gaat van 8 naar 9%. In 2022 laten alle tien de belangrijkste bestemmingen een toename zien van de landbouwexport van Nederlandse makelij. De grootste groei betreft, net als bij de totale export, Spanje (+21%) en de VS (+23%). De kleinste groei zien we bij de export naar Polen (+4%) en Italië (+7%).

Figuur 3.4 Top tien bestemmingen landbouwexport van Nederlandse makelij in 2021

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

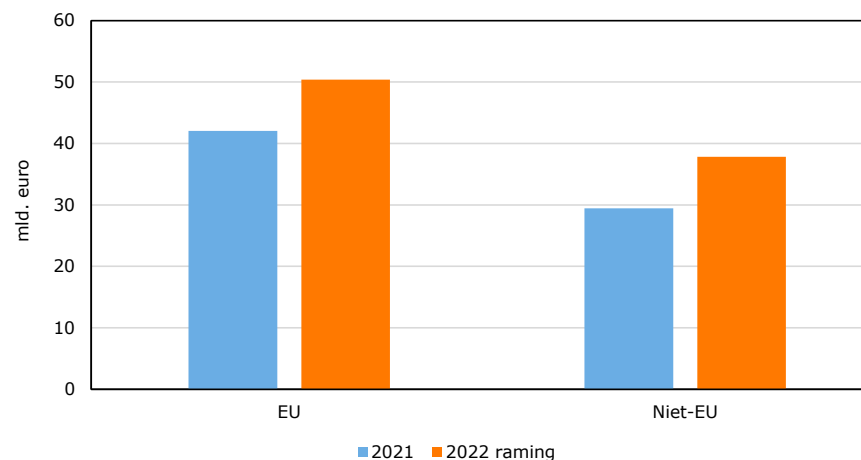
Bij de grootste stijgers en dalers voor wat betreft de absolute ontwikkeling van de export van Nederlandse makelij in 2022 (figuur 3.5) komen veel landen terug die we eerder zagen bij de absolute totale exportontwikkeling (figuur 3.3). Zo staan Duitsland (nu +2,3 mld. euro), België (+1,5 mld. euro), het VK (+0,9 mld.) en Frankrijk (+0,8 mld.) ook hier in de top vijf van de grootste groeibestemmingen. De Verenigde Staten staan nu in de top vijf in de plaats van Spanje. De top vijf stijgers verklaart samen 55% van de groei aan landbouwexport van Nederlandse makelij. Aan de onderkant blijft Rusland de bestemming waarnaar de Nederlandse landbouwexport het meest is afgenomen. Ook Oekraïne zit in de onderste regionen indien wederuitvoer niet wordt meegerekend.

Figuur 3.5 Top vijf stijgers en dalers 2021-2022 in verandering absolute uitvoerwaarde Nederlandse makelij
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

3.4 Landbouwimport uit China groeit in waarde met 70%

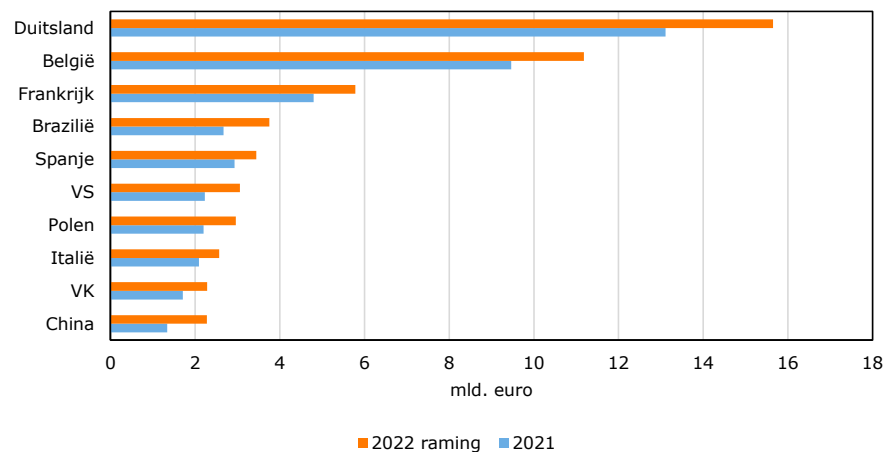
Net als bij de landbouwexport kan ook bij de import een uitsplitsing worden gemaakt naar EU en niet-EU (figuur 3.6). De importgroei uit EU-landen wordt geraamd op 20% en de importgroei uit andere landen op 29% voor 2022 in vergelijking met 2021. Het aandeel van de EU in de totale landbouwimport is daardoor afgenomen van 58,8% in 2021 tot 57,1% in 2022.

Figuur 3.6 Landbouwimport uit EU en niet-EU
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

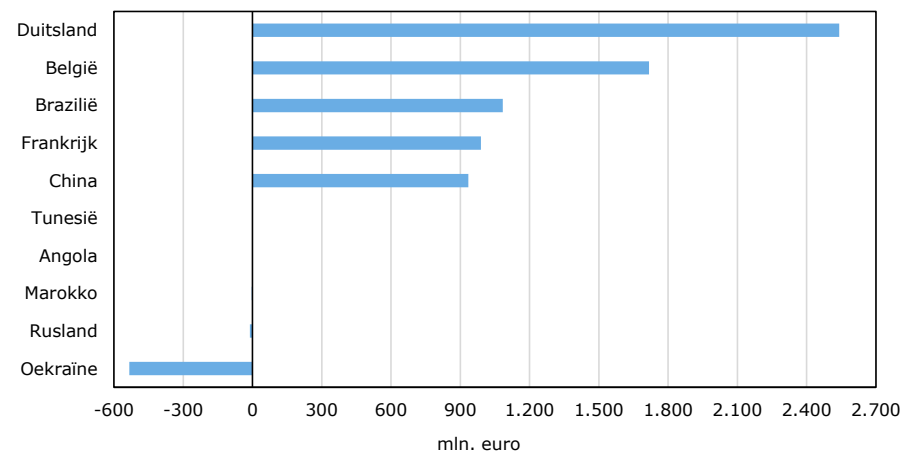
De top tien van belangrijkste herkomstlanden bij de landbouwimport voor Nederland in 2022 bestaat uit zes EU-landen (Duitsland, België, Frankrijk, Spanje, Polen en Italië) en vier niet-EU-landen: Brazilië, Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en China. Het zijn dezelfde landen als in 2021 met uitzondering van China. Dit land is van plek 13 naar plek 10 gegaan (ten koste van Indonesië). Verder zijn Brazilië (van vijf naar vier) en Spanje van positie gewisseld. Brazilië is ook dit jaar de belangrijkste leverancier van landbouwproducten van buiten de EU. Dit geldt ook voor de EU als geheel. De EU haalt zelfs voor meer waarde aan landbouwproducten uit Brazilië dan uit het Verenigd Koninkrijk. Van alle EU-landen is Nederland de grootste importeur van landbouwproducten uit Brazilië. Het gaat dan in de eerste plaats om sojabonen, maar ook om sojaschroot, vlees, fruit en vruchtensap (CBS, 2022c).

De belangrijkste leverancier van landbouwgoederen voor Nederland is traditioneel Duitsland (aandeel van 18% in het totaal), gevolgd door België (13%) en Frankrijk (7%) (figuur 3.7). De grootste procentuele groei betrof de waarde van de import uit China (+70%) en Brazilië (+41%). De groei van de import uit Duitsland (+19%) en België (+18%) zat iets onder het gemiddelde.

Figuur 3.7 Top tien herkomstlanden Nederlandse landbouwimport in 2022
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

De groei van de landbouwimport in 2022 wordt geraamd op 16,8 mld. euro, van deze groei komt 43% op het conto van de grootste absolute groeiers Duitsland, België, Brazilië, Frankrijk en China (figuur 3.8). Natuurlijke vetten/oliën spelen hier, net als eerder bij de export, een prominente rol door de grote prijsstijging van deze producten. Bij alle vijf genoemde landen, behalve Brazilië, staan deze producten in de top van groei van de importwaarde. Zuivel/eieren en dranken spelen eveneens een belangrijke rol bij de groei van de import uit de buurlanden. Bij de toename van de import uit Brazilië zijn resten uit de voedselindustrie en veevoer ook belangrijk, ook is de import van vlees uit Brazilië sterk in waarde toegenomen. Voor Frankrijk is de stijging van de importwaarde vooral toe te schrijven aan granen.

Figuur 3.8 Top vijf stijgers en dalers 2021-2022 in verandering absolute invoerwaarde
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

De import van landbouwgoederen uit China is in 2022 fors gegroeid (met 70%), maar het is veel minder absolute toename dan in het geval van Duitsland (+2,5 mld. euro). Het gaat in het geval van China om een absolute groei van 935 mln. euro en daarmee staat China op een vijfde plek, net achter Brazilië en Frankrijk. Natuurlijke vetten/oliën en resten voedselindustrie/veevoer verklaren samen meer de helft van de groei van de landbouwimport uit China.

Aan de negatieve kant staan Oekraïne en Rusland. In het geval van Oekraïne gaat het om een forse afname van 533 mln. euro (-33%) in een jaar tijd en in het geval van Rusland gaat het om een lichte afname (-11 mln. euro of -3%) (zie verder hoofdstuk 8).

3.5 Verdiensten aan export naar China sinds 2015 ruim verdubbeld

De berekende landbouwexportverdiensten van [paragraaf 3.4](#) kunnen worden verdeeld naar land van bestemming. Daarbij zijn er enkel cijfers beschikbaar tot en met 2021 (voor 2022 alleen informatie op totaalniveau, zie [paragraaf 3.4](#)). De landen in de top tien van belangrijkste bestemmingen in termen van exportverdiensten zijn dezelfde landen die eerder werden getoond als belangrijkste bestemmingen in termen van exportwaarde (zie tabel 3.1), met Denemarken in de plaats van Zweden op plek 10. Aan de export naar Duitsland verdiende Nederland bijna 10 mld. euro in 2021, een toename van 18% in vergelijking met 2015. Ook aan de landbouwexport naar België (4,5 mld. euro), het Verenigd Koninkrijk (3,7 mld.) en Frankrijk (3,4 mld.) verdient Nederland veel. Op enige afstand volgen de andere zes landen.

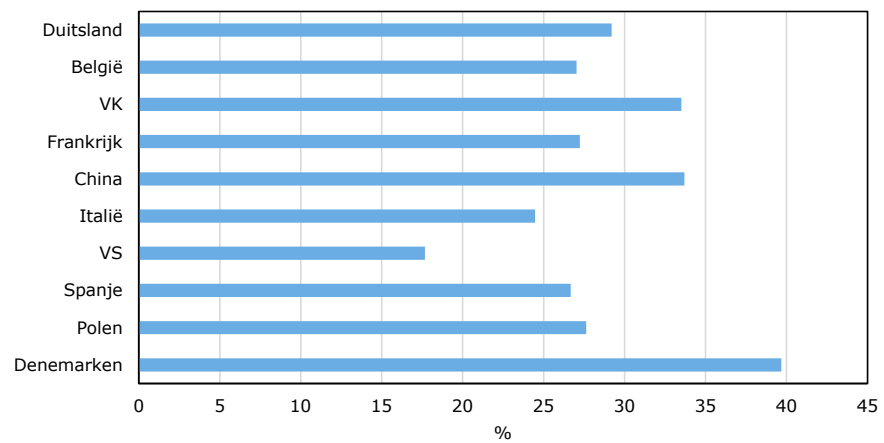
In de periode 2015-2021 zijn de verdiensten aan de landbouwexport met bestemming China (op plek zes) het hardst gestegen (tabel 3.1). Deze zijn met 109% gegroeid, van 0,75 mld. euro in 2015 tot 1,6 mld. euro in 2021. Daarbij speelt met name een sterke groei van de export van Nederlands babymelkpoeder en varkensvlees in deze periode (CBS, 2021b). China is met afstand de grootste stijger als het gaat om Nederlandse verdiensten aan de landbouwexport. De exportwaarde van varkensvlees naar China is in 2022 ruim gehalveerd is ten opzichte van 2021 en dit heeft te maken met de wederopbouw van de varkensstapel in China na het herstel van de Afrikaanse varkenspest (zie paragraaf 4.4). Ook de export naar Polen (+60%) is fors belangrijker geworden. Het Verenigd Koninkrijk is het enige land waaraan Nederland niet meer is gaan verdienen tussen 2015 en 2021. Dit hangt samen met een effectieve Brexit sinds 1 januari 2021 en enige jaren van onzekerheid voor de inwerkingtreding van Brexit. Brexit is echter nog steeds niet helemaal doorgevoerd voor landbouwgoederen en kan dus nog meer effect gaan hebben na 2021.

Tabel 3.1 Verdiensten aan de export van landbouwgoederen, belangrijkste bestemmingen

	2021	2015	Toename 2021 t.o.v. 2015
	mln. euro	mln. euro	%
Duitsland	9.932	8.411	18%
België	4.536	3.425	32%
Verenigd Koninkrijk	3.729	3.742	0%
Frankrijk	3.395	3.012	13%
Italië	1.598	1.428	12%
China	1.564	748	109%
Spanje	1.264	947	33%
VS	1.261	1.130	12%
Polen	1.232	769	60%
Denemarken	905	666	36%

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Omdat Nederland veel meer goederen exporteert dan enkel landbouwgoederen is het interessant om te kijken naar het landbouwaandeel in het geheel, dus hoeveel procent van de totale goederenexportverdiensten is te danken aan de landbouw? Dan springen het VK, China en Denemarken er echt uit (zie figuur 3.9). De export naar deze drie landen is sterk op de landbouw gericht. Zo betreft 34% van de verdiensten aan de goederenexport naar het VK of China landbouwgoederen en bij Denemarken is dat zelfs 40%. De goederenexport naar de VS (18%) is juist veel minder op landbouw gericht.

Figuur 3.9 Aandeel landbouw in totale goederenexportverdiensten voor de belangrijkste bestemmingen, 2021
Bron: CBS (waardeketensonderzoek).

4

4 De handel uitgesplitst naar productgroepen

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de ontwikkelingen van de export en import van Nederland in 2021 aan de hand van de 24 landbouwgoederenhoofdstukken en de groep overige landbouwgoederen. Deze laatste groep bestaat uit individuele producten die uit andere hoofdstukken van de handelsstatistiek komen, maar wel tot de landbouw worden gerekend. De landbouwgoederenhoofdstukken, veelal gegroepeerd naar productgroep, zijn hieronder per paragraaf gerangschikt naar afnemend aandeel in de exportwaarde, uitgezonderd de overige landbouwgoederen die niet in de eerste 24 hoofdstukken vallen. Deze worden als laatste beschreven. De landbouwgerelateerde goederen zoals kasmaterialen en landbouwmachines komen in het volgende hoofdstuk aan bod.

Met een aandeel van ruim 9,7% in de landbouwexportwaarde was de productgroep zuivel en eieren het grootste exportproduct in 2022. Sierteelt volgde dit jaar met 9,4%, vlees, groenten en fruit zijn ook productgroepen die veel werden geëxporteerd. Deze top vijf van goederengroepen is goed voor 41% van de totale landbouwexport. Bij de import was het aandeel van de natuurlijke oliën en vetten het hoogst met bijna 12%, gevolgd door fruit (bijna 9%), overige landbouwgoederen, dranken en zuivel en eieren. Samen is de top vijf van deze goederengroepen goed voor 42% van de totale import van landbouwgoederen. In bijlage 4 zijn gedetailleerde lijsten van productgroepen en landen te vinden. In paragraaf 4.27 wordt een nadere toelichting gegeven op de landbouwverdiensten.

4.2 Zuivel en eieren: melkprijs stuwt export naar extreme waarde

In 2022 bedroeg de export van zuivel en eieren 11,9 mld. euro, 34,6% meer dan in 2021 (tabel 4.1). De importwaarde bedroeg in 2022 nagenoeg de helft van de

exportwaarde, namelijk 5,9 mld. euro. De groei van de import bedroeg ruim 33,3%. De groei van zowel de exportwaarde als importwaarde is enorm.

De exportwaarde van kaas, het belangrijkste product uit deze productgroep steeg met 31,6%, de exportwaarde van eieren nam toe met 14% terwijl andere producten uit deze productgroep zoals melk, wei-producten en boter gezamenlijk met bijna 40% toenamen.

Naar nagenoeg alle exportlanden steeg de exportwaarde. Ook naar de top drie landen steeg de export sterk. Zo nam de export naar Duitsland met 28% toe. De export van kaas steeg met 27% tot 1,5 mld. euro, een stijging van 320 mln. euro. Vooral de export van overige zuivelproducten steeg. De groei bedroeg daar een kleine 35% met een toename van 355 mln. euro. Ook de exportwaarde van eieren groeide. Deze groei was ten opzichte van andere productgroepen nog beperkt met ruim 15%, een groei van 63 mln. euro tot 471 mln. euro. Duitsland is en blijft, met bijna 80% van de ei-export, de belangrijkste bestemming voor eieren en ei-producten. De exportwaarde naar België groeide zelfs met 54%. Ook hier was vooral de productgroep waar melk, wei-producten, yoghurt en boter in zitten verantwoordelijk voor de sterkste toename. De exportwaarde nam toe met bijna 70%. De kaasexport groeide met 33% en de ei- en ei-producten-export steeg met ruim 40%. Ook naar Frankrijk zitten alle groeipercentages in de dubbele cijfers. Ook hier was het vooral de overige groep producten die de groei veroorzaakte. De groep met producten zoals wei, yoghurt en boter steeg 55% en groeide daardoor met 245 mln. euro. De groei naar Frankrijk van kaasproducten was met 25% wat onder het gemiddelde groeipercentage. De exportwaarde groeide met ruim 100 mln. euro naar 523 mln. euro in totaal.

De belangrijkste handelslanden als het gaat om zuivel en eieren zijn ook bij de import Duitsland en België. Ierland is voor Nederland een belangrijker land dan Frankrijk (plek vier) qua import waardoor dat land op plek drie staat qua importwaarde. De import uit Ierland in Nederland steeg vooral bij de import

van kaas. Een toename van 71% zorgde voor een totale importwaarde van kaas van 169 mln. euro. Cheddar is één van de goederen waarvan, via deze route, de import sterk toenam. Zowel qua volume als prijs was er een toename waarneembaar. Opvallend genoeg liet de importwaarde uit België voor eieren en voor kaas een daling zien. Dit werd gecompenseerd door een sterke toename van overige zuivelproducten. Die namen toe met 37% tot 725 mln. euro. De import vanuit Duitsland, het belangrijkste importland, steeg in alledrie de productgroepen. Van de belangrijkste productgroep, de overige zuivelproducten, nam de importwaarde toe met ruim 400 mln. euro. De toename van 37% was net iets minder groot dan voor die van kaas (43%). Maar omdat deze groep een lagere waarde heeft, nam deze absoluut gezien minder toe (210 mln. euro naar bijna 700 mln. euro). De export van ei- en eierproducten nam met 22% toe tot bijna 131 mln. euro, een toename van bijna 24 mln. euro.

De melkproductie zal naar verwachting uiteindelijk met 1% toenemen (barometer agrarische sectoren, 2022), na een eerdere lichte daling. De Europese productie was wat lager (-0,6%) tot en met augustus maar dat kan deze uitschieter niet geheel verklaren. Uiteraard worden prijzen bepaald door de wereldmarkt. Op deze wereldmarkt is wel zichtbaar dat een aantal grote producenten minder produceren. Zo is de productie in Nieuw-Zeeland en Australië lager en ook in de Verenigde Staten en Argentinië is er geen groei, eerder een stabilisatie dan wel lichte daling. Daarnaast wordt er aangegeven dat er een lage voorraad is en de vraag elk jaar 1% à 2% toeneemt. Melkverwerkers zoeken naar aanvoer om de grondstofpositie naar de toekomst toe veilig te stellen, dit zorgde ook voor prijsstijgingen.

Daarnaast zorgen de gestegen kosten in de verwerkingsfase, denk aan energie voor bijvoorbeeld het drogen van melk, voor hogere kosten.

Daarnaast zorgt de oorlog in Oekraïne ervoor dat minder ei-producten op de EU-markt beschikbaar komen. Hoewel deze producten vooral in de voedselindustrie worden gebruikt, zorgt dit samen met de vogelgriep (die het gehele jaar aanhield) voor een sterk gekrompen aanbod. Prijsverhogingen zijn hiervan het gevolg.

Tabel 4.1 Nederlandse handel in zuivel en eieren (GN-04)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	11,9	34,6%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	79%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	9,7%	
Totale importwaarde (mld. euro)	5,9	33,3%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,7%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	3.361	28
België	1.793	54
Frankrijk	1.216	41
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	2.338	38
België	1.065	23
Ierland	544	14

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.3 Sierteeltproducten: daling exportwaarde sierteelt na extreem goed 2021

In deze paragraaf komen onder andere bloembollen, boomkwekerijproducten, snijbloemen en (kamer)planten aan bod. De export van sierteeltproducten nam in 2022 met ongeveer 4% af tot 11,5 mld. euro (tabel 4.2). Dit jaar is dus de sierteelt niet meer het grootste exportproduct van Nederland. Van de export ging 26% naar Duitsland, 12% naar het Verenigd Koninkrijk en 9% naar Frankrijk. Heel veel van deze productgroep is van Nederlandse makelij, namelijk 85%.

De exportwaarde naar Duitsland daalde met 6% en naar het Verenigd Koninkrijk met 19%. Naar Frankrijk daalde de exportwaarde met 14%.

Vorig jaar piekte de sierteeltexport. Door corona bleven toen veel consumenten thuis en dat zorgde voor een sterke toename van de vraag, mede door thuisgebruik, naar snijbloemen en kamerplanten, tuinplanten en bomen. Hoe anders is de situatie eind 2022. Door gestegen energieprijzen, die sinds het najaar van 2021 stegen en in 2022 door het uitbreken van de oorlog in Oekraïne tot ongekende hoogte stegen, reduceren telers hun productie vanwege het onrendabel worden van hun teelt. Door bestaande (gas)contracten werden de

gevolgen nog enigszins gedempt. Maar uiteindelijk zullen alle telers met deze nieuwe situatie moeten omgaan. Of dat gaat lukken, is de vraag. Want ondanks dat de productie krimpt, steeg de gemiddelde prijs op de bloemveilingen niet of nauwelijks. Eén van de oorzaken zou kunnen zijn dat de hoge inflatie consumenten beweegt andere keuzes te maken bij het uitgeven van hun geld. Luxe goederen zoals bloemen en planten kunnen daar de dupe van worden.

Door het krappe aanbod kunnen bloemenhandelaars hun orders soms lastig invullen. Door het krappe aanbod zijn handelaars in het buitenland op zoek naar vervangende goederen. De gestegen kosten van energie spelen ook bij handelaars een rol. Zo wordt veel energie gebruikt voor de koelcellen en zijn de brandstofkosten voor de vrachtwagens, die de goederen exporteren, gestegen. Daarnaast kampen deze ondernemers met gestegen kosten voor karton en papier waarmee de bloemen worden ingepakt. Het passagiersvervoer per vliegtuig heeft zich enigszins hersteld, waardoor de kosten hiervan daalden en de vrachtcapaciteit is vergroot. Veel bloemen worden via passagiersvluchten geïmporteerd en vanaf Nederland ook weer geëxporteerd. Voor een klein deel is dit naar verre bestemmingen. De oorlog en sancties naar aanleiding van de oorlog tussen Oekraïne en Rusland zorgde voor onrust op de afzetmarkt. Rusland is voor bloemen in het algemeen en voor chrysanten in het bijzonder een belangrijke afzetmarkt.

Voor bloembollen was het al met al een best redelijk jaar, de export van leliebollen naar onder andere China herstelde en de bollenbroei, de grootste afnemersgroep naast de institutionele markt, ondervond vooralsnog iets minder de gevolgen van de energiecrisis. De teelt van broeitulpen is vrij kort is en niet al te intensief, vergeleken met andere snijbloemen. Hierdoor bleef de inkoop van deze groep op peil.

Nederland importeert uit Kenia, Duitsland en Italië ook veel sierteeltproducten. Deze stroom bestaat vooral uit snijbloemen die via de Duitse luchthavens uit andere delen van de wereld ingevlogen worden. Afhankelijk van de beschikbaarheid van vrachtruimte, tarieven, beschikbare slots kiest men voor luchthavens als Schiphol, Frankfurt, Luik of Brussel om de producten naar de Europese tussenhandel te vervoeren. Vervolgens worden deze naar Nederlandse veilingen getransporteerd om daar verkocht te worden. Daarnaast is er in de buurlanden ook veel kweek van perkgoed en boomkwekerijproducten. Van die planten kwam minder vanuit Duitsland, door

gestegen vervoerskosten en lagere vraag, de grens over. Italië kweekt een specifiek assortiment tuinplanten, en beschikt over een aanvullend assortiment snijbloemen.

Tabel 4.2 Nederlandse handel in sierteeltproducten (GN-06)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	11,5	-3,7%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	85%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	9,4%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,4	-5,5%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	2,8%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	3.016	-6
Verenigd Koninkrijk	1.395	-19
Frankrijk	989	-14
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Kenia	384	12
Duitsland	316	-16
Italië	196	3

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.4 Vlees: exportwaarde groeit 17,5%, import stijgt 39%

Nederland exporteerde in 2022 voor 11 mld. euro aan vlees en eetbare slachtbijproducten, dat is 17,5% meer dan in 2021 (tabel 4.3). De importwaarde steeg met bijna 39% maar is slechts de helft van de exportwaarde. Uit zowel Duitsland, België als Polen importeerde Nederland meer waarde aan vlees dan vorig jaar. De exporttoename van was ook terug te vinden in de belangrijkste exportbestemmingen. De exportwaarde naar Duitsland steeg met ruim 20%, ongeveer net zo veel als die naar het Verenigd Koninkrijk. De stijging naar Frankrijk was zelfs 42%.

De vleesexportwaarde is 9% van de totale export van landbouwgoederen en doet derhalve weinig onder voor en zuivel en eieren en de sierteelt.

De drie belangrijkste vleessoorten zijn vlees van runderen en kalveren, varkensvlees en kippenvlees. Afhankelijk van prijszetting en beschikbaarheid hebben deze vleessoorten globaal een aandeel in de export van 25 tot 30%. De resterende 15-20% bestaat uit vlees van andere dieren zoals schapen, geiten, konijnen en paarden, of uit restproducten.

De rundvleesproductie in Nederland wordt gematigd door de hoge melkprijzen. Hierdoor blijven runderen langer op het bedrijf. Uiteindelijk zijn er meer slachtingen maar tegen een lager karkasgewicht, deels door droogte en hoge voerkosten. Daarnaast is het aanbod op de wereldmarkt krap. Met name het aanbod in Frankrijk en Duitsland is lager. Hierdoor zijn de slachtprijzen hoog (Europese Commissie, 2022).

De aanhoudend hoge voerkosten en de Afrikaanse varkenspest blijven de Nederlandse en EU-varkensvleesproductie ontmoedigen. Ook staan ondernemers onder druk door de alsmaar toenemende milieu-eisen. Hierdoor is de totale EU-productie dalende, vooral in Duitsland. De hoge voerprijs zorgt soms dat gemengde bedrijven daar het voer verkopen in plaats van dieren houden. Hierdoor zijn inkoopkosten van slachterijen hoger, ook in Nederland. De uitvoer naar China is sterk afgenomen en staat niet meer in de top 3. De eigen varkensproductie is daar deels weer toegenomen. Ondanks dat blijft China een grote markt voor delen van geslachte dieren die in Europa niet worden geconsumeerd. Meer informatie over de varkensketen leest u [hier](#). Meer informatie over de pluimveesector en de export kunt u [hier](#) lezen.

Ook de pluimveehouders kampen met hoge voerkosten en ziektedruk. De vogelgriep blijft zijn tol eisen en diverse bedrijven zijn geruimd. Het aantal slachtingen groeide dan ook. Europees is de productie dalende. Vooral in Frankrijk is het aantal dieren verminderd. De export wordt belemmerd door enkele restricties aangaande de vogelgriep, terwijl er vrijstellingen zijn voor Oekraïne als het gaat om importen naar de EU. De vraag steeg door opheffing van restricties voor foodservice en horeca, die vorig jaar nog golden. Per saldo zijn de handelsprijzen fors hoger door gestegen prijzen voor grondstoffen die worden doorberekend, lagere productie en hogere vraag.

Tabel 4.3 Nederlandse handel in vlees (GN-02)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	11,0	17,5%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	73%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	9,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	5,5	38,7%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	6,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.245	22
Verenigd Koninkrijk	1.291	21
Frankrijk	1.175	42
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	1.215	13
België	653	20
Polen	639	56

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.5 Dranken: groei export en import

De exportwaarde van dranken was met 8,1 mld. euro in 2022 26,5% hoger dan in 2021 (tabel 4.4). De belangrijkste exportproducten zijn bier, mineraalwater, sterke dranken en andere niet-alcoholische dranken. Ook ethylalcohol (al dan niet) gedenatureerd, vloeistoffen die ook bruikbaar zijn voor ontsmettings- en reinigingsmiddelen, vallen onder deze handelsgroep.

De exportwaarde van deze productgroep is in 2022 zo'n 6,7% van de totale landbouwexport. De import van dranken steeg qua percentage met een derde tot 6,6 mld. euro. Duitsland en België staan zowel in de top 3 van de import- als van de exportwaarde. Beide stromen namen toe. Ook de export naar de Verenigde Staten nam toe. Door een sterke dollar waren de goederen uit euro landen aantrekkelijk.

Een stimulans voor de horeca dit jaar was dat de restricties met betrekking tot corona werden opgeheven. Maar de ene crisis werd vervangen door de andere. Ook de drankenindustrie ging gebukt onder stijgende kosten in 2022. Niet alleen de grondstoffen voor de dranken zoals hop en granen stegen in prijs

maar ook energie om fabrieken te laten draaien werd duurder. Ook glas, ander verpakkingsmateriaal zoals karton, etiketten, pallets werd duurder. Al deze kosten worden ook wel 'de droge kosten' genoemd. Ook de toegenomen transportprijzen noodzaakten bedrijven prijsverhogingen door te voeren. Naast gestegen kosten was er ook een dreiging aan tekorten voor producten zoals koolzuur en droogijs, veel gebruikte producten in de dranken industrie (frituurwereld.nl,2022).

Frankrijk, Italië en Spanje kenden een lagere druivenoogst in 2021. Door nachtvorst in het voorjaar raakten wijnranken beschadigd. Hierdoor was de druivenoogst in het najaar van 2021 lager. Hierdoor ontstonden er in 2022 leveringsproblemen voor vooral witte wijnen. De ranken van deze druiven lopen eerder uit en daarom waren deze sterker geraakt dan rode druiven soorten door de nachtvorst. Lagere volumes wijn met hogere prijzen waren het gevolg. Het oogstjaar 2022 was qua druivenoogst beter. Ondanks hitte in de zomermaanden en droogte stress in Frankrijk was de druivenproductie 20% groter (Agreste, 2022). Ook in Italië lijken de oogsten in 2022 goed.

De toename van deze groep producten dreef ook op een toename van de ethylalcohol. De exportwaarde van dit product nam sterk toe, vooral naar Duitsland. De exportgroei naar de Verenigde Staten werd vooral veroorzaakt door de hogere waarde van de bierexport. Naar België was het naast ethylalcohol ook verschillende waters met smaakjes en of suikers eraan toegevoegd die de groei stimuleerden. Ook de importstijging vanuit Duitsland werd voor een deel door ethylalcohol veroorzaakt. Maar ook de import van Whisky en likeuren steeg. Uit België steeg de importwaarde van, ethylalcohol, rum, waters met toevoegingen van suikers of smaakjes en plat water. Uit Frankrijk steeg de importwaarde van witte wijn.

Tabel 4.4 Nederlandse handel in dranken (GN-22)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	8,1	26,5%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	71%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	6,7%	
Totale importwaarde (mld. euro)	6,6	33,3%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	7,5%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.448	48
Verenigde Staten	919	15
België	911	22
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	1.187	26
België	1.179	18
Frankrijk	875	10

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.6 Oliën en vetten: sterke toename import en export

De export van oliën en vetten is in 2022 bijna 33% hoger dan een jaar eerder (tabel 4.5) en groeide aan tot boven de 8 mld. euro. De import groeide met 47,5% tot 10,3 mld. euro. De oliën- en vettenindustrie is toeleverancier aan vele andere sectoren zoals de diervoederindustrie, biodieselsector, oleo-chemicaliën en de levensmiddelenbranche. Belangrijke producten in dit hoofdstuk zijn onder andere palmolie en margarine.

Duitsland (25%) en België (21%) hebben het grootste aandeel in de export, gevolgd door Finland (7%) en het Verenigd Koninkrijk (6%). Vooral de export naar onze buurlanden steeg in absolute zin. Het groeipercentage naar Finland lag echter hoger. Ook lieten landen als Zweden, Spanje en Italië grote groei zien. De import kwam naast een groep overige niet-EU-landen (zoals Filipijnen, Guatemala, Honduras, Papoea-Nieuw-Guinea en Costa Rica) vooral uit Duitsland, Maleisië en België.

De exportwaarde naar Duitsland nam toe door een hogere waarde en volume van yellow grease (resten van dierlijke of plantaardige vetten). Palmolie, koolzaadolie en andere oliesoorten stegen vooral in waarde, met name als gevolg van de oorlog in Oekraïne. Oekraïne als belangrijke leverancier voor zonnebloemolie (ingrediënt voor enkele duizenden producten en veel gebruikt in koekjes, vleesvervangers, sauzen en chips) en raapzaad op de wereldmarkt zette de verdere prijsstijgingen bij (andere) oliën in beweging. Veel oliën zijn enigszins uitwisselbaar (www.mvo.nl, 2022a). Naar België nam de exportwaarde ook toe, ook veelal vanwege prijsstijgingen. Hier steeg vooral de palm- en zonnebloemolie-export. Naar Finland nam de exportwaarde toe van yellow grease. Finland heeft een doelstelling om in 2030 van alle vervoer 30% aan te laten drijven met biobrandstoffen (World Economic Forum, 2018). Dierlijke of plantaardige vetten worden als ingrediënten hiervoor gebruikt.

Naast gestegen kosten voor grondstoffen, vanwege lagere oogsten in 2021, stegen ook de kosten voor transport en hadden raffinaderijen hogere kosten vanwege hogere gasprijzen (www.mvo.nl, 2022b).

Nederland importeerde uit Duitsland vooral duurdere koolzaadolie. Uit Maleisië nam vooral de import van palmolie toe. De waarde steeg vooral door prijsaanpassingen. Uit België werd yellow grease geïmporteerd, waarbij zowel deze productstroom in volume als prijs steeg. Ook was er een toename van palmolie, zonnebloemolie en raapzaadolie waarneembaar. Alle genoemde importproducten stegen vooral in prijs maar veelal ook in volume.

Al met al nam de waarde in beide handelsrichtingen sterk toe. Voornaamste oorzaken liggen in een toenemende vraag (na opheffing van coronamaatregelen, de groeiende markt voor biobrandstoffen, de invloed van (slechtere) oogsten in onder andere Argentinië (soja), de oorlog in Oekraïne en de boycotten en incidentele handelsbelemmeringen die zijn ingesteld in verband met deze oorlog.

Tabel 4.5 Nederlandse handel in natuurlijke vetten en oliën (GN-15)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	8,1	32,8%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	63%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	6,7%	
Totale importwaarde (mld. euro)	10,3	47,5%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	11,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.375	25
België	1.735	35
Finland	558	87
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	1.608	46
Maleisië	1.059	22
België	740	59

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.7 Aardappelen en groenten: Groei export met 10%

De waarde van de export van kas- en vollegrondsgroenten, aardappelen en uien bedroeg 7,8 mld. euro in 2022, ruim 10% meer dan in 2021 (tabel 4.4). De import nam toe met 6,9% tot 3 mld. euro. Tomaten, paprika's, uien, komkommers en pootaardappelen zijn de belangrijkste exportproducten. Import bestaat vooral uit tomaten, aardappelen, paprika en zoete aardappelen.

De exportwaarde van tomaten nam toe door hogere prijzen. Dit werd mede veroorzaakt door een lager areaal en lagere productie in Nederland. Door hogere energiekosten verschoof de productie steeds meer naar het tweede en derde kwartaal van het jaar, omdat er minder belichting werd toegepast in de winterperiode en er dan minder gas wordt gebruikt. Ondanks deze verschuiving bleef de prijs nog relatief gunstig. Met name de prijzen voor komkommers waren hoger dan vorig jaar. Ook hier daalde de productie door afname van de belichte teelt maar dit werd gecompenseerd door het zeer zonnige weer dit jaar. De export van aardappelen steeg vooral door toegenomen prijzen bij een beperkte volumegroei. De angst is dat

afzetmarkten de hogere prijzen, ingegeven door gestegen kosten, niet kunnen betalen en een rem zetten op de exporten.

De export van groenten is met name gericht op de buurlanden. In 2021 gaat ongeveer 55% naar Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en België. Bij de export naar Duitsland en het Verenigd Koninkrijk spelen vooral tomaten, paprika en komkommer de hoofdrol. Naar België gaat het vooral om aardappelen, uien, tomaten en pootaardappelen.

Het grootste deel van de geïmporteerde groenten komt uit Europa. Spanje blijft, bij een nagenoeg onveranderde import, het belangrijkste herkomstland (23%). Andere belangrijke herkomstlanden zijn Duitsland (17%), België (16%), en Frankrijk (7%).

Uit Spanje komen met name groenten die door seizoenverschillen of klimatologische omstandigheden niet in Noord-Europa geteeld kunnen worden of dan minder ruim voorradig zijn. Zo komen vooral tomaten, paprika's en komkommer naar Nederland in de winterperiode. Dit jaar daalde de paprika-importwaarde maar steeg die van tomaten en komkommers. Per saldo kwam er maar net meer groente naar Nederland dan vorig jaar. De import uit Duitsland nam 10% toe. Overige verse groenten, uien en zoete aardappel waren voor deze waardegroei mede verantwoordelijk. Uit België kwamen vooral minder aardappelen naar Nederland. Vermoedelijk om te voldoen aan de eigen verwerkingscapaciteit van aardappelen in dit land.

Tabel 4.6 Nederlandse handel in groente (GN-07)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	7,8	10,3%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	73%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	6,4%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,0	6,9%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,4%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.544	3
Verenigd Koninkrijk	904	28
België	869	10
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Spanje	675	1
Duitsland	500	10
België	479	-2

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.8 Fruit: lagere exportwaarde, groei van import

Avocado's, druiven, bananen, mango's, peren en blauwe bessen zijn de belangrijkste exportproducten bij de groep fruit. De waarde van de export van fruit bedroeg 7 mld. euro in 2022 en daalde dit jaar beperkt met ruim 2%. Hiermee is er voorlopig een einde gekomen aan jarenlange groei van de exportwaarde. De importwaarde nam toe met bijna 7% tot een waarde van 7,6 mld. euro (tabel 4.7).

Het merendeel van de export betreft wederuitvoer. Slechts 16% van de export is van Nederlandse makelij. Duidelijk is dat Nederland een distributiefunctie heeft naar de rest van Europa. Omdat andere productgroepen stegen qua exportwaarde nam het aandeel in de totale export af tot 5,7%.

De export naar Duitsland daalde sterk ten opzichte van 2021, en met een aandeel van 34% beïnvloedt dat de totale ontwikkeling sterk. Bij België en Frankrijk was de mutatie gering. Nederland zet fruit voornamelijk af in de omringende landen. In 2022 werd 77% van de export van fruit afgezet in de tien belangrijkste landen. Duitsland, België en Frankrijk zijn daarbij het belangrijkste. Van het geëxporteerde fruit bleef 87% binnen de EU-27 in 2022.

Voor de export en de Nederlandse telers zijn de exporten van appels en peren belangrijk. In 2021 was er een lage perenoogst. Deels wordt deze oogst verhandeld in 2022. Hoewel de oogst in 2022 beter was, behoorde het Europees gezien niet tot de allerbeste seizoenen. Door de lagere volumes bij hogere prijzen is de exportwaarde in 2022 gegroeid. Voor appels is dat een ander verhaal. Daar is de laatste twee oogstjaren best een aardige hoeveelheid van geoogst. Dit zorgde voor druk op de handelsprijzen. Zeker nu Polen, de grootste Europese producent van appels, zijn producten, niet in oostelijke richting kan afzetten. Een daling van de exportwaarde was het gevolg. Teleren hebben te kampen met hoge kosten voor onder andere arbeid maar ook energie om de producten in de koelhuizen te kunnen bewaren voor latere verkoop, sommige telers liet daarom producten aan de bomen hangen (www.agf.nl, 2022).

De importgroei blijft wel op peil. Met een groei van 6,7% stijgt de import boven de export uit, vorig jaar was de exportwaarde net groter dan de importwaarde. De toename kwam met name voor rekening van Zuid-Afrika, dat hiermee gelijk het belangrijkste importland wordt voor fruit in Nederland. Peru en Spanje complementeren de top drie. De groei van Peru lag lager dan het groepsgemiddelde, de groei van Spanje hoger. De groei uit Zuid-Afrika was gestoeld op de groei van de import van citrusfruit, avocado's peren en macadamia-noten. De onstuimige groei uit Peru werd dit jaar wat getemperd door de lagere druivenimport uit dat land. De toename van de import in Nederland van de populaire avocado's in Europa blijft in tact. Uit Spanje komt altijd een breed assortiment fruit. De groei was vooral te danken aan een toename van (zwarte) bessen, en sinaasappelen.

Tabel 4.7 Nederlandse handel in fruit (GN-08)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	7,0	-2,4%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	16%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,7%	
Totale importwaarde (mld. euro)	7,6	6,7%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	8,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	2.372	-12
België	682	-1
Frankrijk	544	2
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Zuid-Afrika	938	15
Peru	888	8
Spanje	736	14

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.9 Bereidingen van graan, meel en melk: 30% meer exportwaarde, import groeit ook sterk

Onder bereidingen van graan, meel en melk valt een diverse groep producten, zoals allerlei voedingsbereidingen voor baby's en jonge kinderen, koekjes, pizza's en pastaproducten. In 2022 bedroeg de totale exportwaarde 6,6 mld. euro, een toename van bijna 30% ten opzichte van 2021 (tabel 4.8). De import steeg met 19% tot 3,1 mld. euro. Voor een groot deel bestaat deze productgroep uit Nederlandse makelij namelijk 81%. Andere belangrijke exportlanden voor Nederland zijn Duitsland en België.

Bij de export van deze groep is één product dominant namelijk babymelkpoeder. Dit product alleen is goed voor 42% van de totale exportwaarde. Veruit de belangrijkste bestemming van dit product is China, alleen al de export naar dit land is goed voor 2,1 mld. euro. Nauwelijks andere producten gaan naar dit land. Hoewel babyvoeding naar veel andere landen gaat was dit jaar de Verenigde Staten in het nieuws met een plotseling tekort aan hypoallergene babyvoeding (rtlnieuws.nl, 2022). Via onder andere een

Nederlandse fabriek werd dat tekort aangevuld (www.boerenbusiness.nl, 2022a).

De 16% groei van de exportwaarde naar Duitsland werd gerealiseerd door een breed productenpakket. Maar vooral voor vruchtentaarten, krentenbrood, panettone, meringues, kerststollen, croissants en andere bakkerswaren, pizza's en quiches stegen in exportwaarde. Ook werd hier babyvoeding voor een fors hogere waarde geëxporteerd.

België kende een hogere exportwaarde door een combinatie van prijsverhogingen en volumegroei. Met name steeg de exportwaarde van brood, vooral door hogere prijzen. Ook pasta nam fors toe, met name door hogere prijzen. Maar, net als naar Duitsland, was de toename toe te schrijven aan een breed productenpakket.

De belangrijkste herkomstlanden voor de import van bereidingsproducten van graan, meel en melk waren Duitsland, België en Frankrijk, samen goed voor 57% van de import.

De groei van de import uit Duitsland is toe te schrijven aan pizza, quiches en andere bakkerswaren, meel- en moutextracten en broodproducten. Uit België steeg de import van ontbijtgranen, brood, pizza en quiches en pasta. Ook groeide de import van wafels.

Deze sector gaat gebukt onder toegenomen kosten voor energie. Veel producten worden in ovens gemaakt die veel gas nodig hebben om ze te verwarmen. Daarnaast zijn grondstoffen, zoals graanproducten (tarwe, bloem en meel), bakolie en melkproducten, sterk in prijs gestegen.

Tabel 4.8 Nederlandse handel in bereidingen van graan, meel en melk (GN-19)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	6,6	29,6%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	81%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,4%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,1	19,1%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,5%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
China	2.131	66
Duitsland	846	16
België	614	13
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	793	14
België	717	14
Frankrijk	255	28

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.10 Resten van de voedselindustrie, veevoer: groei importwaarde overtreft exportgroei van 20%

De goederengroep 'resten uit de voedselindustrie en veevoer' is een diverse groep producten en bevat onder meer sojaschroot, zonnebloemzaadschroot, honden- en kattenvoer, premixes voor veevoer en palmpitschilfers. De exportwaarde van deze groep producten steeg in 2022 met bijna 20% ten opzichte van 2021 (tabel 4.9). Dit is lager dan de importwaardegroei van ruim 30%.

De groei van de export lag vrij dicht bij elkaar als het gaat om de top drie landen. Met respectievelijk 20%, 28% en 29% groeide de exportwaarde van respectievelijk Duitsland, België en Frankrijk. Samen zijn deze landen goed voor 57% van de totale exportwaarde. Veel van de exportwaarde komt van Nederlandse bodem, omdat er veel verwerkende industrie in Nederland is. In 2022 was dit aandeel twee derde.

In 2022 bedroeg de importwaarde van resten uit de voedselindustrie en veevoer 4,3 mld. euro, een toename van ruim 30% ten opzichte van 2021. De waarde toename was procentueel beperkt vanuit Duitsland met 9%. De import uit het verder weg gelegen herkomstland Brazilië lag veel hoger en ook de importwaarde uit België steeg procentueel sterk. Een verschil in importproducten was hier de oorzaak van. Vanuit Duitsland werden minder perskoeken uit koolzaad en palmolie geïmporteerd, terwijl er wel meer tarwezemelen of slijpsels en reststromen van (mais)zetmeel werden geïmporteerd. Uit Brazilië kwamen zowel qua volume als waarde meer perskoeken uit soja, terwijl uit België een grote verscheidenheid aan veevoer werd geïmporteerd. De grootste groei van handelsstromen bestond uit perskoeken uit koolzaad en soja en een toename van tarwe zemelen en andere restproducten van tarwe.

In lijn met stijgende prijzen voor grondstoffen zoals palmolie en soja zijn de veevoerprijzen sterk gestegen. De oorzaak hiervan ligt voor een deel bij het ontstane conflict tussen Rusland en Oekraïne (Rabobank, 2022). In 2022 was er daarom een zoektocht naar alternatieven gaande met andere handelsstromen tot gevolg.

Tabel 4.9 Nederlandse handel in resten van de voedselindustrie, veevoer (GN-23)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	6,5	19,6%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	68%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,3%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,3	30,5%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,9%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.612	20
België	1.485	28
Frankrijk	606	29
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	838	9
Brazilië	725	39
België	643	28

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.11 Overige voeding: toename export en import

De goederengroep 'overige voeding' is zeer divers. Het gaat onder andere om soepen, sauzen, ijsjes en samengestelde voedselbereidingen. De export van overige voedingsproducten steeg in 2022 tot 6,3 mld. euro, een stijging van ruim 20% ten opzichte van 2021 (tabel 4.10).

Van de export ging 16% naar Duitsland, naar België nam het aandeel toe tot 11%, gelijk aan dat van het Verenigd Koninkrijk. De exportgroei naar Duitsland is vooral toe te schrijven aan een hogere exportwaarde van sauzen, preparaten op basis van mate of thee en soepen. De groei naar België werd ook veroorzaakt door toename van diverse voedsel- en proteïne-preparaten, ijs en sauzen. De toename naar het Verenigd Koninkrijk kwam door de gestegen voedsel- en proteïne-preparaten en extracten van koffie.

Van de totale waarde aan geëxporteerde overige voeding is ongeveer 61% van Nederlandse makelij.

De import van overige voedingsproducten bedroeg 3,5 mld. euro in 2022, bijna 16% meer dan in 2021. De belangrijkste drie herkomstlanden zijn dezelfde als bij de export, alleen in een andere volgorde. De aandelen van deze landen in de totale import bedragen voor Duitsland 18%, voor België 15% en het Verenigd Koninkrijk heeft in 2022 een aandeel van 10%. Vooral de import uit het Verenigd Koninkrijk steeg, door een toename voedingspreparaten en extracten van koffie.

Tabel 4.10 Nederlandse handel in overige voeding (GN-21)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	6,3	21,2%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	61%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,5	15,9%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,0%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.028	20
Verenigd Koninkrijk	707	27
België	663	17
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	621	9
België	512	11
Verenigd Koninkrijk	374	29

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.12 Bereidingen van aardappelen, groente en fruit: groei export groter 25%

Onder bereidingen van aardappelen, groenten en fruit wordt een diverse groep producten verstaan, zoals allerlei aardappelproducten zoals friet, jam, champignonproducten en andere bereidingen van fruit zoals mangochutney en fruitsappen die zijn behandeld voor langere houdbaarheid.

In 2022 bedroeg de exportwaarde van bereidingen van groenten en fruit 6,2 mld. euro, een toename van 26,1% ten opzichte van 2021 (tabel 4.11). De EU-27 is met 70% de belangrijkste afzetmarkt. Als het Verenigd Koninkrijk wordt meegerekend, dan stijgt dit percentage nog 11%. De top drie is samen goed voor 45% van de exportwaarde.

De exportwaarde naar de top drie landen steeg per land meer dan 20%. De exportwaarde naar Duitsland steeg naar 1,4 mld. Met een groei van 281 mln. euro exportwaarde, nam de afstand tot exportland nummer twee toe. Er was een sterke toename van de export van bevroren aardappelproducten en meer handel met enkele fruitpreparaten en jams. De toename naar Frankrijk

bestond uit vruchtensappen, pinda's en andere grondnoten en bevroren aardappelen. Naar het Verenigd Koninkrijk steeg ook de bevroren en gekookte aardappelen sterk, evenals andere producten zoals bevroren gekookte uien en geconserveerde bonen.

De importwaarde veranderde in positieve zin ten opzichte van 2021 met bijna 23%. Ook de import uit de top drie landen nam toe, maar minder dan het gemiddelde. Uit België steeg de import van bevroren aardappelen. Uit Brazilië steeg de importwaarde van sinaasappelsap naar Nederland.

Voorals de frietmarkt is in beweging. Enkele ontwikkelingen op de frietmarkt werden in januari 2022 geduid: tekorten in Azië, kleine oogsten in Amerika, overstromingen in Canada, problemen op de Afrikaanse aardappelen markt en coronaperikelen, zorgden voor maximale productie bij Nederlandse producenten met hoge prijzen tot gevolg (frituurwereld.nl, 2022).

Tabel 4.11 Nederlandse handel in bereidingen van groenten en fruit (GN-20)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	6,2	26,1%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	60%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,3	22,6%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,8%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.409	25
Frankrijk	771	20
Verenigd Koninkrijk	703	27
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	476	19
Brazilië	413	11
Duitsland	388	13

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.13 Cacao: export en import nemen bescheiden toe

Nederland exporteerde in 2022 voor 5 mld. euro aan cacao en bereidingen van cacao-producten. Dit is een krappe 6% hoger dan in 2021 (tabel 4.12).

Van de exportwaarde gaat 21% naar Duitsland, 14% naar Frankrijk en 12% naar België. De exportwaarde naar de top drie landen laat een wisselend beeld zien. Naar Duitsland en België daalde de exportwaarde, terwijl die naar Frankrijk sterk steeg.

Van de geëxporteerde cacao en bereidingen van cacao-producten is 63% van Nederlandse makelij. Van de totale export gaat 65% naar EU-landen. De groei lag dit jaar buiten de EU-grenzen. De export naar landen binnen de EU kromp, terwijl die naar andere landen sterk steeg.

De importwaarde van cacao en cacao-bereidingen was met 4,0 mld. euro in 2022 ruim 3% hoger dan in 2021. Het grootste deel van de import komt uit Ivoorkust (26%). In de groep overige niet-EU-landen, in de tabel niet vermeld, gaat het vooral om Ghana, Kameroen en Nigeria. Met andere landen zijn die samen goed voor 28% van de Nederlandse import. Daarnaast komt de import via België (met een aandeel van 14%) en Duitsland (10%) Nederland binnen. Een 'beperkte' groei is in deze raming voor beide landen weergegeven. De groei uit België kwam op conto van chocolades in eindverpakking en slechts beperkt uit chocoladepoeder. Uit Duitsland was er een brede toename van chocolade- en cacao-producten die de groei bewerkstelligde.

Amsterdam is een belangrijke cacaohaven. Zeeschepen worden hier overgeladen naar binnenvaartschepen om de cacao-bonen naar de verwerkende industrie, onder andere in de Zaanstreek, te verschepen. De cacao-bonen worden verwerkt tot allerlei (grondstoffen voor) eindproducten. Naast de fabrieken in de Zaanstreek zijn er fabrikanten van chocoladerepen in onder andere Veghel gesitueerd.

Om de cacao-sector gedetailleerder te kunnen volgen is www.icco.org wellicht interessant, of lees het [dossier](#) dat Wageningen University hierover heeft.

Tabel 4.12 Nederlandse handel in cacao en -bereidingen (GN-18)

	2022 (raming)	mutatie t.o.v. 2021
Totale exportwaarde (mld. euro)	5,0	5,6%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	63%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	4,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,0	3,1%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	4,6%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.033	-9
Frankrijk	695	26
België	585	-4
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Ivoorkust	1.055	5
België	578	4
Duitsland	410	9

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.14 Vis en zeevruchten: hogere stijging import dan toename export

De exportwaarde van vis en zeevruchten steeg met bijna 15% naar 4,1 mld. euro. Nog 52% hiervan komt van Nederlandse makelij. Duitsland en België zijn de grootste exportbestemmingen met respectievelijk een aandeel van 17% en 15%. Frankrijk is, met een exportaandeel van 10%, Italië voorbijgestreefd (tabel 4.13). Naar Frankrijk is de groei dan ook het sterkst. Naar Duitsland daalde de export en gaat daarmee in tegen de algemene trend.

Een kleinere hoeveelheid vis wordt gevangen door Nederlandse vissers (de Volkskrant, 2022). Hoge kosten voor diesel voor de schippers, het einde van de pulsvisserij, toenemende druk op de visgebieden door windmolens en de Brexit zorgen er voor dat boten vaker aan wal blijven (EenVandaag, 2022). Hierdoor stijgt de prijs van de overgebleven vis sterk (CBS, 2022). Om de verwerkende industrie in de benen te houden, wordt vis geïmporteerd. Ook voor de geïmporteerde vis wordt meer betaald door toegenomen vraag en gestegen energieprijzen en de daarmee samenhangende transportkosten. Een nadere studie over de impact voor de Nederlandse vissector kan [hier](#) nagelezen worden.

De import van vis en zeevruchten bedroeg 3,1 mld. euro in 2022, wat een toename van bijna 32% is ten opzichte van 2021. Naast de groep 'overige niet-EU-landen', waar zowel import uit IJsland als uit Venezuela onder vallen, is het dit jaar België het land waaruit Nederland de meeste vis importeert. De import uit Duitsland daalde met 1% en heeft nu een aandeel van 9%, min of meer gelijk aan dat van België (9%). Denemarken volgt met 8%, Noorwegen op plek 5 volgt met 7%.

Tabel 4.13 Nederlandse handel in vis en zeevruchten (GN-03)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,1	14,8%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	52%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	3,4%	
Totale importwaarde (mld. euro)	3,1	31,9%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	3,5%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	695	-6
België	611	6
Frankrijk	406	17
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	275	34
Duitsland	269	-1
Denemarken	244	33

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.15 Zaden en vruchten: zowel import- als exportwaarde boven de 4 mld. euro

Het gaat in dit handelshoofdstuk vooral om producten als groentezaden, kool- en raapzaad en sojabonen. Ook zeewier, hop en stro vallen binnen deze groep. In 2022 nam de export met bijna 7% toe tot 4 mld. euro. De importwaarde van deze groep producten nam sterker toe; met 17,7% tot 4,7 mld. euro (tabel 4.14). Van de exportwaarde gaat twee derde naar EU-27 landen. Voor bijna de helft van de goederen gaat het om producten van Nederlandse makelij.

Van de individuele exportlanden gaat 35% naar Duitsland. Het aandeel van de twee andere landen Spanje en België in de top drie, is met 6% veel lager.

De stijging van de export naar Duitsland was een gevolg van een sterk gestegen prijs van kool- en raapzaad, die met name in het voorjaar tot grote hoogte steeg. Ook de hogere prijs van sojabonen droeg bij aan de hogere exportwaarde. Beide producten werden ook veel uit het oorlogsgebied in Oekraïne geïmporteerd. Internationale vraag en aanbod raakten mede daardoor uit evenwicht. Voor een nadere duiding kunnen [hier](#) diverse studies worden geraadpleegd.

Naar Spanje, dat een hoog aandeel groentezaden in zijn exportportefeuille heeft, steeg de export ook door toedoen van hogere exportwaarden voor diverse zaden (vooral zonnebloemzaad). De totale groei werd gedempt door lagere exporten van groentezaden. Nederland is al langer actief in Spanje als het gaat om groentezaden (Agroberichtenbuitenland, 2017).

Van de totale waarde aan geëxporteerde zaden en vruchten was ongeveer 47% van Nederlandse makelij. Bij de exportwaarde naar Duitsland was dit aandeel 22%. Van oudsher vindt er bij oliehoudende zaden en vruchten veel wederuitvoer plaats.

De importwaarde lag ruim 700 mln. euro hoger dan een jaar eerder, een toename van bijna 18% tot 4,7 mld. euro. De belangrijkste herkomstlanden zijn traditioneel Brazilië en de Verenigde Staten. Dit jaar voegt Australië zich tussen deze twee landen. De import uit dit continent steeg sterk. Dit land vangt onder andere de daling van de import uit Oekraïne op, vooral wat betreft het kool- en raapzaad. De import uit Oekraïne liep logischerwijs sterk terug. De groei van de export uit Brazilië was niet groot (6%). Een kleinere oogst van ongeveer 10% in 2021/2022 zette een rem op het exportvolume.

Uit de Verenigde Staten werden tegen een hogere prijzen meer kool- en raapzaad geïmporteerd en ook werd er zonnebloemzaad uit dat land betrokken. Hierdoor groeide de importwaarde naar 572 mln. euro.

Meer weten over oliehoudende zaden, druk dan [hier](#) op de link.

Tabel 4.14 Nederlandse handel in (oliehoudende) zaden en vruchten (GN-12)

	2022 (raming)	mutatie t.o.v. 2021
Totale exportwaarde (mld. euro)	4,0	6,8%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	47%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	3,2%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,7	17,7%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	5,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.373	11
Spanje	247	3
België	219	17
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Brazilië	833	8
Australië	632	118
Verenigde Staten	572	35

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.16 Bereidingen van vlees en vis: export groeit naar 2,5 mld. euro

In dit hoofdstuk gaat het bijvoorbeeld om worsten, geconserveerd vlees, of luchtdicht verpakte goederen, gebakken of gekookte producten en gefileerde of gepaneerde producten. De exportwaarde van bereidingsproducten van vlees en vis bedroeg 2,5 mld. euro in 2022, een toename van nagenoeg 21% ten opzichte van 2021 (tabel 4.15). Opvallend genoeg steeg de importwaarde met het exact hetzelfde percentage. De import nam toe tot afgerond 2 mld. euro. De grondstofprijzen voor deze handelsgroep lagen beide op een zeer hoog niveau Lees hiervoor de toelichtingen bij de paragrafen vlees (4.4) en vis (4.14). Veelal gaan bereidingen, zoals verhitten, bakken, roken, drogen, wekken, luchtdicht maken of op andere wijze conserveren van goederen niet zonder input van energie bij het productieproces of logistieke dienstverlening. Ook zijn verpakkingsmaterialen onontbeerlijk. Al deze kosten stegen door hogere energieprijzen of schaarste en zijn vermoedelijk (ten dele) verdisconteerd in de handelsprijzen dit jaar.

Duitsland en België waren ook in 2021 de belangrijkste exportbestemmingen. Dit jaar hebben ze een aandeel van respectievelijk 30% en 18%. Het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, als derde en vierde exportbestemming, volgen op afstand met een aandeel van beide 10%. In totaal wordt 86% van deze handelsgroep afgezet binnen de EU-27. Inclusief het Verenigd Koninkrijk stijgt dit percentage dus naar 95% van de totale exportwaarde.

De exportwaarde naar Duitsland groeide net als naar België met ruim 20%. Naar Frankrijk groeide dit zelfs met meer dan 30%. Vooral een toename van de waarde van verwerkt kippen- en varkensvlees zorgde voor een toename naar Duitsland. Ook naar België steeg de waarde van bereid kippenvlees en steeg ook de export van worsten. Naar Frankrijk stegen meer producten in exportwaarde. De toename van bereide of geconserveerde geelvintonijn sprong er uit. Mogelijk komt deze vis uit Zeeland, waar een bedrijf is gevestigd dat kweekvis verkoopt. Daarnaast neemt de exportwaarde van bereid kippenvlees toe. Lagere producties in Frankrijk stimuleren hier de verkopen. De garnalenexport zat ook in de lift.

Nederland importeerde in 2022 voor 1,8 mld. euro aan bereidingsproducten van vlees en vis, 20,6% meer dan in 2021. België, Duitsland en Thailand nemen, net als vorig jaar, het grootste deel (48%) van de importwaarde voor hun rekening.

De import uit België nam 38% toe, vooral door waarde toename uit kippenvlees, worsten en bereide zalm en surimi. Uit Duitsland kwam vooral meer waarde aan bereid kippenvlees. Ook uit Thailand kwam vooral meer kippenvlees.

Tabel 4.15 Nederlandse handel in bereidingen van vlees en vis (GN-16)

	2022 (raming)	mutatie t.o.v. 2021
Totale exportwaarde (mld. euro)	2,5	20,6%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	42%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	2,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,0	20,6%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	2,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	755	23
België	438	22
Verenigd Koninkrijk	256	33
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	411	38
Duitsland	306	14
Thailand	242	63

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.17 Levende dieren: exportwaarde stijgt 12%

In 2021 bedroeg de export van levende dieren 1,9 mld. euro, een toename van ruim 12% vergeleken met 2021 (tabel 4.16). De belangrijkste exportproducten in deze handelsgroep zijn levende kippen, varkens, paarden en melkvee. De import bedroeg 1,5 mld. euro, een toename van 23,5%. Niet alleen het groeipercentage van de import lag hoger maar ook de absolute importgroei.

Dieren worden om verschillende redenen vervoerd naar andere landen. Dat kan zijn omdat buitenlandse slachterijen betere prijzen bieden voor de dieren, soms omdat slachtcapaciteiten niet in evenwicht zijn met het plaatselijke aanbod of omdat slachterijen simpelweg dichterbij de productielocatie zitten, maar wel in een ander land zijn gevestigd. Deels gaat het om uitgangsmateriaal voor een verdere opkweek, zoals bij biggen het geval is. In andere gevallen kan het gaan om fokvee of in geval van paarden als investering.

Er is veel aandacht voor het vervoer van dieren in de media. Onder andere vragen over tot welke buitentemperatuur dieren vervoerd mogen worden (Nieuwe Oogst, 2022 a) en vervoer over lange afstand (Nieuwe Oogst, 2022b) ligt het vervoer van dieren onder vuur. De nieuwe regels en controles zorgen

bij transporteurs voor de nodige zorgen (pigbusiness, 2022). In 2022 kreeg de sector te maken met vervoersverboden door de vogelgriep.

In 2022 was er dan ook een daling van het aantal dieren dat werd geëxporteerd en geïmporteerd. Minder dieren en hogere vervoerskosten waren daar debet aan. Vooral bij varkens, kippen en runderen nam het aantal dieren af terwijl dat bij paarden toenam. Door gestegen prijzen groeide zowel de export als de importwaarde. Door minder dieren moest onder andere Tonnie's, een groot Duits vleesconcern, en een slachthuis in Denemarken reorganiseren (boerenbusiness, 2022 b).

Opvallend is wellicht de Verenigde Staten in de onderstaande tabel. Dit betreft de export van relatief dure (spring)paarden.

Tabel 4.16 Nederlandse handel in levende dieren (GN-01)

	2022 (raming)	mutatie t.o.v. 2021
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,9	12,4%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	77%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,6%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,5	23,5%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,7%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	601	14
België	316	9
Verenigde Staten	258	11
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	754	23
België	447	33
Verenigd Koninkrijk	55	-3

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.18 Suiker en suikerwerken: toename import hoger dan export

Nederland exporteerde in 2022 voor 1,8 mld. euro aan suiker en suikerwerk, bijna 9% meer dan in 2021 (tabel 4.17). Duitsland (18%) en België (13%) zijn de belangrijkste exportbestemmingen, gevolgd door Frankrijk (10%).

De daling van de exportwaarde van België valt in de onderstaande tabel direct op. De daling van 32% was een correctie op de grote waarde toename van lactose (melksuiker) die vorig jaar werd geëxporteerd naar België. Zonder dit product ligt de ontwikkeling meer in lijn met het groepstotaal. Naar Duitsland en Frankrijk steeg de exportwaarde voor beide landen ongeveer 15%. De groei werd veroorzaakt door een stijging van de exportwaarde van glucose naar Duitsland, naar Frankrijk was de groei breder. De export van suiker en suikerwerk bestond in 2022 voor 71% uit goederen van Nederlandse makelij.

De import in 2022 bedroeg 1,1 mld. euro en was 24,4% hoger dan in 2021. Dezelfde landen bevinden zich in de top 3, de volgorde verschilt. Van de import komt in 2022 zo'n 29% uit België, 23% uit Duitsland en 8% uit Frankrijk. Vanuit België en Frankrijk werd een veel hogere waarde aan suiker en suikerwaren geïmporteerd. Bij Duitsland was het groeipercentage onder de 10 procentpunten. Uit Frankrijk steeg de importwaarde van dextrose, glucose en riet suiker. Uit België steeg onder andere de import van glucose, witte suiker en witte chocolade.

De suikerprijs wordt vooral bepaald door het areaal gewassen waar suiker of suikerproducten van gemaakt kunnen worden. Zo zijn rietsuiker en suikerbieten belangrijke grondstoffen. Productievolume, verwerkingscapaciteit, voorraden, handelsafspraken en consumptie en/of verbruik van vervangende producten (zoals ethanol in biobrandstoffen) bepalen de wereldmarktprijs. In Europa hebben dergelijke ontwikkelingen invloed op de hoeveelheid suikerbieten die boeren gaan telen. De verwachte opbrengsten van andere gewassen hebben daar ook invloed op. Cosun is in Nederland de belangrijkste suiker en suikerwaren producent. Die verwacht voor de oogst van 2022 een betere prijs te kunnen betalen aan boeren dan vorig jaar (De Boerderij, 2022). Overigens worstelen dergelijke verwerkingsfabrikanten met de gestegen energiekosten.

Meer informatie over de suikerketen is [hier](#) te lezen.

Tabel 4.17 Nederlandse handel in suiker en suikerwerk (GN-17)

	2022 (raming)	mutatie t.o.v. 2021
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,8	9,0%
Waarvan van Nederlandse makelij	71%	
Aandeel in de landbouwexport	1,5%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,1	24,4%
Aandeel in de landbouwimport	1,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	338	15
België	241	-32
Frankrijk	175	14
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	335	35
Duitsland	264	9
Frankrijk	89	27

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.19 Koffie, thee en specerijen: verschil tussen importwaarde en exportwaarde groter

De exportwaarde van koffie, thee en specerijen bedroeg 1,6 mld. euro in 2022, een toename van 24% in vergelijking met 2021. Dit groeipercentage is lager dan de procentuele groei van de import (tabel 4.18). Met ruim 32% groeit deze naar 2,1 mld. euro. Duitsland (21%), Frankrijk (19%) en België (11%) zijn de belangrijkste exportbestemmingen. 41% van de producten is dusdanig bewerkt dat het tot Nederlandse makelij kan worden gerekend. De aandelen in de totale export en import zijn beperkt tot 1 à 2%.

De export naar Frankrijk en België steeg beperkt, maar naar Duitsland nam de exportwaarde sterk toe. Vooral door een toename van ongebrande koffie waar geen cafeïne uit is verwijderd. Ook naar België nam deze exportstroom toe, zo ook de verkopen van groene thee. Naar Frankrijk ging meer geroosterde en ongeroosterde koffie, pepers en nootmuskaat.

De import komt van buurlanden Duitsland en België en van het verder weggelegen Brazilië. België (21%) en Duitsland (17%) en Brazilië (12%) namen samen 50% van het totaal voor hun rekening. Brazilië is de grootste producent van koffie in de wereld. Andere belangrijke landen zijn Vietnam en Colombia en zijn ook terug te vinden in de Nederlandse import top tien. Uit Duitsland groeide de import van diverse varianten koffie producten en ook van peperproducten nam de import toe. Bij de brancheorganisatie van koffie en thee zijn 47 leden aangesloten die bij de handel van koffie in Nederland betrokken zijn.

Tabel 4.18 Nederlandse handel in koffie, thee en specerijen (GN-09)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,6	24,0%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	41%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	1,3%	
Totale importwaarde (mld. euro)	2,1	32,2%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	2,4%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	331	56
Frankrijk	294	5
België	171	6
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
België	444	46
Duitsland	363	20
Brazilië	252	193

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.20 Meel, mout en zetmeel: handelsstromen elk boven de mld. euro

In 2022 bedroeg de exportwaarde van meel, mout en zetmeelproducten 1,1 mld. euro; dat is een toename van ruim 24% ten opzichte van 2021 (tabel 4.19). Van alle geëxporteerde goederen ging in 2022 14% naar België, naar Duitsland werd 11% van het totaal geëxporteerd en naar Frankrijk 9%.

Andere niet-EU-landen, niet in de onderstaande tabel opgenomen, hebben samen ook 14% van de exportwaarde.

Naar zowel België als Duitsland nam de export toe, maar de sterkste groei nam Frankrijk voor zijn rekening. Tarwegluten stuwde de export naar België. Naar Duitsland groeide de export van aardappelzetmeel. De groei naar Frankrijk werd veroorzaakt door een waardetoeename van tarwezetmeel. De exportwaarde van meelindustrieproducten is voor circa 79% van Nederlandse makelij.

In 2022 bedroeg de import van meel, mout en zetmeel 1 mld. euro, dat is meer dan in 2021 (33%). Ondanks deze sterke toename is het aandeel van de totale import van landbouwgoederen beperkt (1,2%). Het grootste deel van de import komt uit Duitsland (39%), België (31%) en Frankrijk (10%). Vanuit Duitsland steeg de import van diverse zetmeel (tarwe-, aardappel- en mais-) producten, vooral door een toename van de inkoopkosten. Een hogere prijs compenseerde de daling in waarde enigszins. De stijging uit België en Frankrijk heeft te maken met een hogere invoerwaarde van in prijs gestegen ongebrande mout.

Tabel 4.19 Nederlandse handel in meel, mout en zetmeel (GN-11)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,1	24,4%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	79%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,9%	
Totale importwaarde (mld. euro)	1,0	33,2%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	1,2%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
België	150	18
Duitsland	126	9
Frankrijk	103	69
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	397	43
België	319	18
Frankrijk	100	34

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.21 Tabak en tabaksproducten: exportwaarde en importwaarde nagenoeg in evenwicht

De toename van de export van tabak en tabaksproducten mag gerust worden aangeduid als een trendbreuk. De vorige 10 jaar daalde de exportwaarde. Door de toename van 6,6% ligt de exportwaarde dicht tegen de mld. euro aan (tabel 4.20). Omdat de importwaarde ook toenam, en zelfs iets meer dan de exportwaarde, liggen beide handelsstromen nu dicht bij elkaar.

Van deze productgroep ging in 2022 ongeveer 23% naar Duitsland en 12% naar België. Bij de export naar Spanje gaat het om een aandeel van 9%. Het aandeel van tabak en tabaksproducten in de totale landbouwexport is in 2022 nog geen 1%, ook qua import ligt het aandeel op 1%. Van de geëxporteerde waarde aan tabak en tabaksproducten is slechts 54% van Nederlandse makelij.

De export naar de buurlanden Duitsland (rooktabak) en België (rooktabak en sigaren) nam af, terwijl die naar Spanje sterk steeg (rooktabel en sigaretten). In 2022 bedroeg de import van tabak en tabaksproducten 0,9 mld. euro, een toename van 24% ten opzichte van 2021. Het belangrijkste herkomstland is Litouwen (sigaretten), dat in dit onderzoek onder de groep overige EU-landen valt en niet is meegenomen in de onderstaande tabel. Deze gezamenlijke groep landen heeft een aandeel van 20%. De import uit Polen behelst 16% de import uit Duitsland heeft een aandeel van 10%. De zeer stevige groei van de import uit China (Tabak, 'flue-cured') plaatst dit land in de top 3.

Tabel 4.20 Nederlandse handel in tabak en tabaksproducten (GN-24)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	1,0	6,6%
Waarvan van Nederlandse makelij	54%	
Aandeel in de landbouwexport	0,8%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,9	24,2%
Aandeel in de landbouwimport	1,0%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	221	-14
België	114	-6
Spanje	84	33
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Polen	144	4
Duitsland	92	45
China	79	535

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.22 Overige producten van dierlijke oorsprong: sterke procentuele import en exportgroei

Nederland exporteerde in 2022 voor 738 mln. euro aan overige producten van dierlijke oorsprong. Dit is bijna 13% meer dan een jaar eerder (tabel 4.21). Het gaat hier om een diverse groep producten, zoals rundersperma, darmen, blazen, magen, veren, haren en visafval. Van deze producten ging 21% naar Duitsland en 12% naar Frankrijk en 9% naar Zweden. Van de waarde aan geëxporteerde goederen is slechts 36% van Nederlandse makelij, dus 64% van de export bestaat hier uit wederuitvoer.

De exportdaling naar Duitsland was beperkt. De groei naar Frankrijk en vooral Zweden was stevig. Naar Zweden betrof het een toename van dode dieren die niet geschikt zijn voor menselijke consumptie. Naar Frankrijk nam de exportwaarde toe van producten zoals darmen, blazen en magen van dieren, en vogelhuiden.

In 2022 bedroeg de import van andere producten van dierlijke oorsprong 573 mln. euro, een toename van 20% ten opzichte van 2021. De toename is

vooral een gevolg van de handel met Duitsland, China en overige landen uit de EU. Uit deze gebieden nam in absolute zin de import het sterkste toe. Twee van deze gebieden staan in de top drie van belangrijkste handelslanden als het om de import gaat van deze overige dierlijke goederen.

Omdat de dierproductie in China herstelde van de lagere hoeveelheden vanwege de varkenspest, groeide de import uit dit land van darmen, blazen en magen van dieren. Uit Duitsland werden onder andere meer 'vogelhuiden en andere delen van vogels, met veren of dons bezet' en beenderen en hoornpitten geïmporteerd. Naar België daalde de waarde van rundersperma.

Tabel 4.21 Nederlandse handel in overige producten van dierlijke oorsprong (GN-05)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,7	12,7%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	36%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,6%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,6	20,0%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,7%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	152	-3
Frankrijk	87	28
Zweden	70	96
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	177	16
China	147	10
België	41	-18

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.23 Granen: exportwaarde en importwaarde neemt beide toe

De exportwaarde van granen bedroeg in 2022 627 mln. euro, een toename van ruim 28% ten opzichte van 2021 (tabel 4.22). Ook de import die veel groter is, namelijk 4,4 mld. euro, nam toe met ruim 28%. De groei van de import is

derhalve in absolute zin veel groter. Groeide de export 'slechts' met 138 mln. euro, de importwaarde steeg met 963 mln. euro volgens deze raming.

Veel van het graan dat wordt geëxporteerd is dan ook niet van Nederlandse makelij. Het wederuitvoerpercentage ligt op 80%.

De oorlog tussen Oekraïne en Rusland, twee grote producenten op de wereldmarkt van granen, en de gevolgen van deze oorlog hebben de beschikbaarheid, naast lagere oogsten, in de wereld verkleind. Hierdoor is de prijs van granen gestegen (www.agrimatie.nl). Sinds het uitbreken van de oorlog heeft Oekraïne geprobeerd graan toch te exporteren. Dit gebeurt per vrachtwagen, binnenvaartschip of via het spoor maar is qua volume een druppel op een gloeiende plaat, en is moeizaam vanwege de verschillende breedtes van het spoor tussen onder andere Polen en Oekraïne. Normaal gesproken wordt graan uit Oekraïne via tankers getransporteerd. Deze tankers gaan via havens aan de Zwarte Zee naar diverse bestemmingen. Sinds het uitbreken van de oorlog is deze route moeilijk begaanbaar. Sinds 27 juli, toen de graandeal werd ondertekend, is er een corridor ingesteld waarlangs graan geëxporteerd kan worden via de havens die nog in handen zijn van Oekraïne. Via deze [link](#) kan precies worden nagegaan hoeveel schepen via deze routes. Of de deal standhoudt valt te bezien.

Nederland importeerde in 2022 dan ook nog altijd graan uit Oekraïne. Wel is het volume sterk gedaald en de prijs gestegen. Belangrijke importlanden voor Nederland zijn en blijven Duitsland en Frankrijk. Door een afname van de import van mais uit Oekraïne steeg de import uit Duitsland sterk. Niet uit te sluiten is dat deze mais ook ten dele uit Oekraïne afkomstig is (Reuters, 2022). Ook in Duitsland is Oekraïne een belangrijke importeur van mais. Ook uit Frankrijk steeg de import van mais sterk en ook van tarwe nam de import sterk toe.

De exportwaarde steeg met ruim 28% en behelst maar een half procent van de totale exportwaarde van landbouwgoederen. Duitsland, België en Frankrijk zijn de belangrijkste exportlanden. Alle drie de landen lieten een sterke toename van de exportwaarde zien. Naar Duitsland ging meer gerst en er werd naar alle drie de exportlanden een hogere waarde aan rijst uitgevoerd.

Meer informatie over de graanketen is [hier](#) te lezen.

Tabel 4.22 Nederlandse handel in granen (GN-10)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,6	28,3%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	20%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,5%	
Totale importwaarde (mld. euro)	4,4	28,1%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	5,0%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	230	33
België	184	26
Frankrijk	59	44
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Frankrijk	1.375	55
Duitsland	1.037	22
Oekraïne	395	-28

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.24 Plantensappen: sterke groei handelswaarde, totale waarde beperkt gebleven

In 2022 steeg de export van plantensappen met bijna 31%. De exportwaarde van plantensappen is gering met ruim 150 mln. euro (tabel 4.23). Onder deze productgroep vallen onder andere zoethout(drop), hopextracten en pectine.

Door de lage absolute waarde zijn de procentuele verschillen groot. De procentuele toename van de export naar Duitsland en het Verenigd Koninkrijk valt hierdoor op. Deze is sterk beïnvloed door een hogere exportwaarde van plantenslijmen en bindmiddelen die tegen hogere exportprijzen werden verhandeld. Van de totale waarde aan geëxporteerde plantensappen is 46% van Nederlandse makelij.

De importwaarde van plantensappen bedroeg in 2022 bijna 230 mln. euro en nam met ruim 23% toe ten opzichte van 2021. De belangrijkste herkomstlanden zijn Duitsland (15%), Frankrijk (11%) en China (8%), een deel komt ook uit overige niet-EU-landen zoals de Filipijnen en de Dominicaanse Republiek. Vooral de import van China steeg sterk.

Meer informatie over plantensappen en extracten is te vinden in de [plantenextractenbibliotheek](#).

Tabel 4.23 Nederlandse handel in plantensappen (GN-13)

	2022 (raming) mutatie t.o.v. 2021	
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,2	30,9%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	46%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,1%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,2	23,2%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,3%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	31	58
Verenigd Koninkrijk	15	45
België	13	-1
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	34	-2
Frankrijk	24	1
China	19	58

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.25 Vlechtstoffen: Lage handelswaarde neemt toe

De exportwaarde van vlechtstoffen (zoals bamboe en riet) bedroeg in 2022 ruim 60 mln. euro, een stijging van ruim 50% ten opzichte van 2021. Het aandeel in de totale landbouwexport is zeer beperkt (tabel 4.24).

De belangrijkste exportbestemmingen zijn in 2022 Duitsland (24%) het Verenigd Koninkrijk (20%) en België (13%). Vooral naar Duitsland en België nam de export sterk toe. In 2022 bestond de exportwaarde van vlechtstoffen voor 46% uit producten van Nederlandse makelij.

Nederland importeerde voor 122 mln. euro aan vlechtstoffen. De importwaarde overstijgt derhalve de exportwaarde. De twee belangrijkste herkomstlanden zijn China (38%) en India (37%). Uit China kwam vooral meer riet en bies.

Tabel 4.24 Nederlandse handel in vlechtstoffen (GN-14)

	2022 (raming)	mutatie t.o.v. 2021
Totale exportwaarde (mld. euro)	0,1	53,4%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	46%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	0,0%	
Totale importwaarde (mld. euro)	0,1	29,1%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	0,1%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	15	178
Verenigd Koninkrijk	12	18
België	8	196
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
China	46	35
India	45	8
België	11	136

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.26 Overige primaire en secundaire landbouwgoederen: toename exportwaarde groter dan importgroei

De exportwaarde van overige primaire en secundaire landbouwproducten bedroeg 6,6 mld. euro in 2022 (tabel 4.25). Dit is een stijging van bijna 35% ten opzichte van 2021. In deze productgroep zitten onder andere glycerol, rubber, katoen en diverse oliën, hout en vetzuren.

Duitsland is de belangrijkste exportbestemming (21%), gevolgd door België (11%) en Frankrijk (7%). De export werd gestimuleerd door de toename van de verkoopwaarde bij een lagere hoeveelheid en is daarmee een goede graadmeter voor de totale ontwikkeling. De exportwaarde van onder andere glycerol en ruikstoffen voor de drankenindustrie naar Duitsland nam toe. De exportwaarde van glycerol, houten pellets en industriële vetalcoholen steeg naar België. Naar Frankrijk exporteerde Nederland een hogere waarde aan glycerol, melk-albumine en industrieel stearinezuur. De exportwaarde van deze overige primaire en secundaire landbouwgoederen bestaat voor 62% uit

goederen van Nederlandse makelij. Deze diverse groep heeft een aandeel van ruim 5,4% in de totale land- en tuinbouwexport. Bij de import gaat het om ruim 7,7%.

De import van deze groep landbouwproducten bedroeg 6,8 mld. euro in 2022, een toename met ruim 20% ten opzichte van 2021. De import kwam in 2022 met name uit Duitsland (16%), Indonesië (14%) en de Verenigde Staten (9%). Uit Duitsland steeg de importwaarde van glycerol, diverse industriële vetzuren en melk proteïnen. Uit Indonesië werden vooral meet industriële vetalcoholen geïmporteerd. Veelal steeg de waarde door prijsstijgingen. Ook uit de Verenigde Staten kwamen meer industriële vetalcoholen en houtenpallets. Door de oorlog in Oekraïne viel uit die regio de export hiervan terug (Het Houtblad, 2022).

Tabel 4.25 Nederlandse handel in overige primaire en secundaire landbouwgoederen

	2022 (raming)	mutatie t.o.v. 2021
Totale exportwaarde (mld. euro)	6,6	34,6%
<i>Waarvan van Nederlandse makelij</i>	62%	
<i>Aandeel in de landbouwexport</i>	5,4%	
Totale importwaarde (mld. euro)	6,8	20,1%
<i>Aandeel in de landbouwimport</i>	7,7%	
Belangrijkste exportbestemmingen (mln. euro)		
Duitsland	1.396	58
België	704	53
Frankrijk	487	55
Belangrijkste herkomstlanden import (mln. euro)		
Duitsland	1.070	15
Indonesië	927	21
Verenigde Staten	638	24

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

4.27 Landbouwexportverdiensten

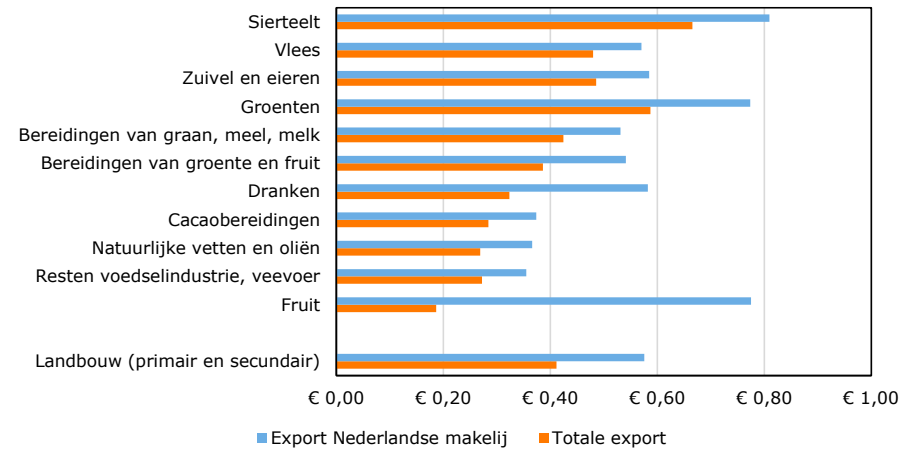
In paragraaf 3.5 zijn de landbouwexportverdiensten uitgesplitst naar landen van bestemming, in deze paragraaf worden de verdiensten uitgesplitst naar soorten landbouwgoederen. Ook voor deze uitsplitsing geldt dat de informatie nog enkel beschikbaar is tot en met verslagjaar 2021. Op productniveau verdient Nederland het meest aan de export van sierteelt (7,1 mld. euro in 2021), waarvan 6,8 mld. door de export van Nederlandse makelij en 0,3 mld. dankzij wederuitvoer (zie figuur 4.1). Na sierteelt volgt de export van vlees (4,4 mld. euro), zuivel en eieren (4,2 mld.) en groenten (3,8 mld.). Bereidingen van graan, meel en melk, zoals babymelkpoeder staat op plek 5 (2,4 mld.) en daarna volgen bereidingen van groente en fruit, dranken, cacao bereidingen, natuurlijke vetten en oliën en de export van resten voedselindustrie en veevoer.

Net buiten de top tien staat de fruitexport (1,3 mld. euro). De fruitexport staat een stuk lager dan bij de exportwaarde omdat het grootste deel wederuitvoer van buitenlands fruit betreft, fruit waaraan Nederland relatief weinig verdient.

Figuur 4.1 Landbouwgoederen met grootste exportverdiensten, 2021
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

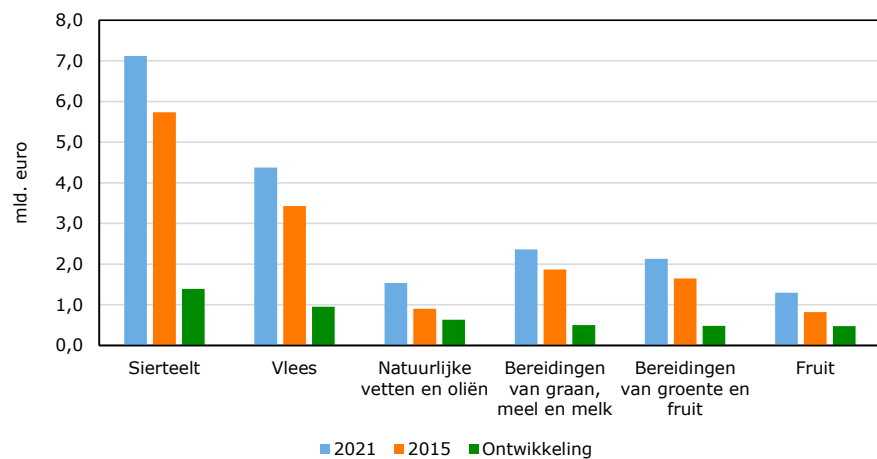
Sierteelt is ook het meest lucratieve agrarische exportproduct indien wordt gerekend naar de verdiensten per euro exportwaarde (zie figuur 4.2). Aan een euro sierteeltexport verdiende Nederland 67 eurocent in 2021. Voor enkel Nederlandse sierteelt is het 81 eurocent per euro exportwaarde. Ook Nederlandse groenten en fruit zijn met respectievelijk 77 en 78 eurocent exportverdiensten per euro export bovengemiddeld lucratief. De totale fruitexport is veel minder lucratief door de grote invloed van wederuitvoer. Gemiddeld leverde landbouwexport in 2021 41 eurocent per euro exportwaarde op en dat is 58 eurocent indien wordt gezuiverd voor wederuitvoer.

Figuur 4.2 Exportverdiensten per euro exportwaarde, 2021
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Uit de vergelijking met 2015 wordt duidelijk dat de grootste groei in de verdiensten aan de landbouwexport te danken is aan de sierteeltexport, in 2021 waren de exportverdiensten 1,4 mld. hoger dan in 2015 (zie figuur 4.3). Ook de export van babymelkpoeder naar China is terug te zien in de cijfers (onder bereidingen van graan, meel en melk). Op een zesde plek staat de fruitexport met een toename van 0,4 mld. euro. Daarbij valt onder andere te

denken aan toegenomen verdiensten aan de wederuitvoer van buitenlandse fruit zoals avocado's (CBS, 2021c).

Figuur 4.3 Grootste toenames in exportverdiensten, 2015-2021

Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

5

5 De handel in landbouwgerelateerde goederen

5.1 Inleiding

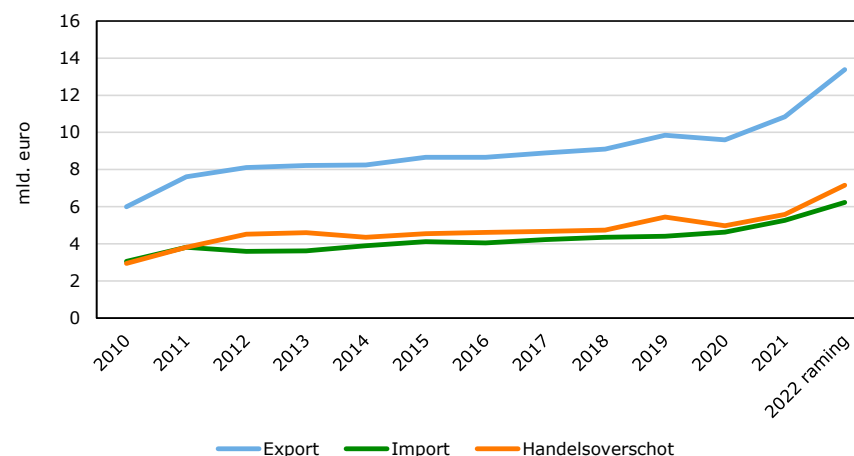
In dit hoofdstuk ligt de focus op landbouwgerelateerde goederen: dit zijn goederen die internationaal worden verhandeld ten behoeve van landbouw- of voedingssectoren. Bekende voorbeelden zijn landbouwmachines en machines voor de voedingsmiddelenindustrie, maar ook bijvoorbeeld meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen behoren tot de landbouwgerelateerde goederen.

De landbouwgerelateerde goederen (of tertiaire landbouwgoederen) vormen samen met de (primaire en secundaire) landbouwgoederen, een bredere definitie van de Nederlandse handel in landbouwgoederen. In paragraaf 5.1 komen de macro-ontwikkelingen aan bod, paragraaf 5.2 voegt een landendimensie toe, paragraaf 5.3 een goederendimensie en paragraaf 5.4 bespreekt de Nederlandse verdiensten aan de export van landbouwgerelateerde goederen.

5.2 Landbouwgerelateerde export ook naar nieuw record

Voor 2022 wordt de export van landbouwgerelateerde goederen (of tertiaire landbouwexport) geraamd op 13,4 mld. euro (figuur 5.1), 23% meer dan in 2021 (toen 10,8 mld. euro). Het is een hoger groeipercentage dan bij de (primaire en secundaire) landbouwgoederen (+17%). Het betreft het zesde exportrecord op een rij. Dat geldt ook voor de import. De import van landbouwgerelateerde goederen wordt met 6,2 mld. euro geraamd op 18% meer dan in 2021 (toen 5,3 mld. euro). Door de sterkere groei van de export dan de import en het hogere niveau bij de export stijgt het handelsoverschot fors, met 28%. Het overschot is toegenomen van 5,6 tot 7,2 mld. euro, ook een record. Over de gehele periode 2010-2021 is het handelsoverschot

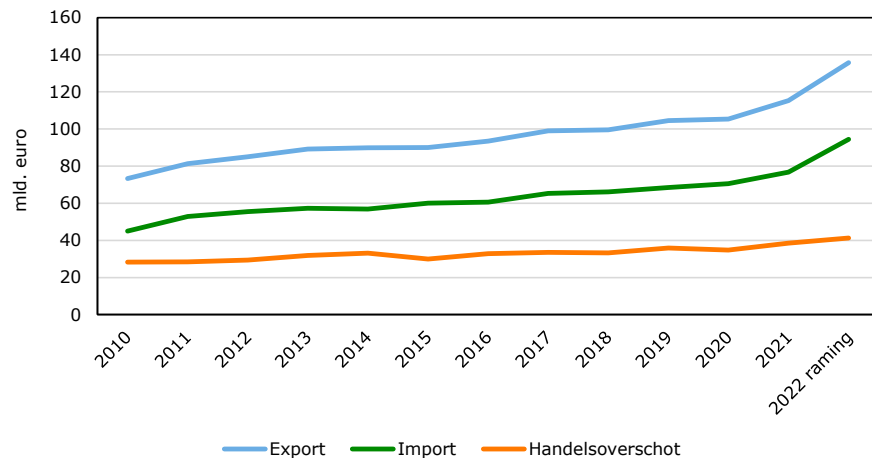
2,4 keer zo groot geworden. Dat is meer dan bij de import (verdubbeld) en de export (ruim verdubbeld).

Figuur 5.1 Import, export en handelsoverschot bij landbouwgerelateerde goederen

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

Figuur 5.2 geeft het 'brede' landbouwexportcijfer met de primaire, secundaire en tertiaire landbouwgoederen bij elkaar opgeteld. De export van de landbouw- en landbouwgerelateerde export wordt voor 2022 geraamd op 135,7 mld. euro, 18% hoger dan het oude record van 115,2 mld. euro in 2021. Ook de brede landbouwimport komt uit op een nieuw record met een bedrag van 94,4 mld. euro in 2022 (+23%). Het totale handelsoverschot komt uit op het hoogste bedrag ooit met 41,2 mld. euro (7% groei in 2022).

Figuur 5.2 Import, export en handelsoverschot bij landbouw- en landbouwgerelateerde goederen
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

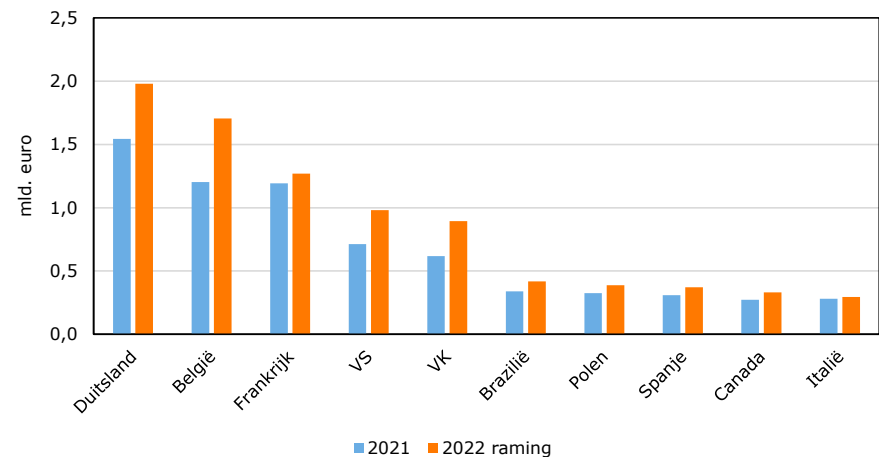
5.3 Tertiaire export naar het VK, België en VS groeit het hardst

De export van landbouwgerelateerde goederen (figuur 5.3) leunt op veel vertrouwde bestemmingen. De top vijf bestaat uit Duitsland (15% van het totaal), België (13%) en Frankrijk (9%), Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk (elk 7%). Landbouwmachines worden het meest uitgevoerd bij de export naar Duitsland. Bij de export naar België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk staan meststoffen bovenaan en bij de export naar de VS machines voor de voedingsmiddelenindustrie.

Er staan echter ook enkele bestemmingen bij die niet in de top tien van landbouwgoederen (figuur 3.2) staan. Zo staat Brazilië op plaats zes als bestemming van tertiaire landbouwexport en komt Canada naar voren op plek negen. Ook hier zijn meststoffen het belangrijkste tertiaire landbouwexportproduct van Nederland.

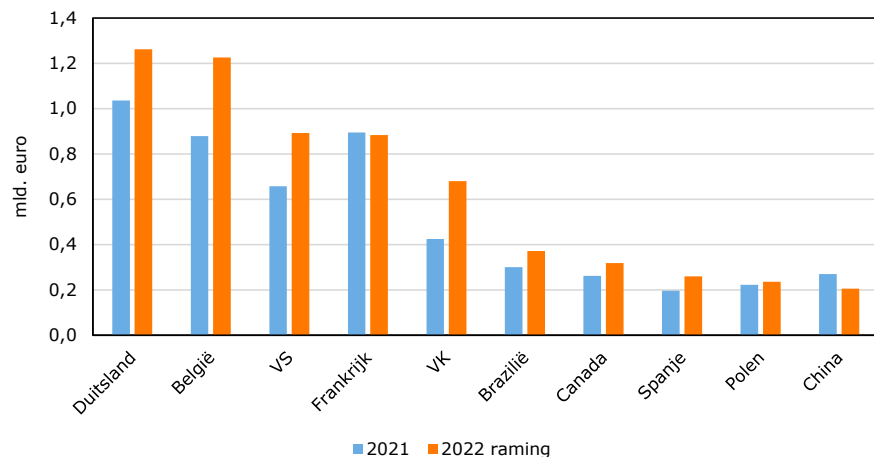
De tertiaire landbouwexport naar het Verenigd Koninkrijk (+45%), België (+42%) en de Verenigde Staten (+38%) is het hardst gegroeid in 2022, op enige afstand gevolgd door Duitsland (+28%). De groei van de export naar Frankrijk en Italië was juist een stuk lager (+6%). Spanje (van negen naar acht) en Canada (van elf naar negen) zijn gestegen op de rangschikking van belangrijkste bestemmingen terwijl China juist uit de top tien is gevallen (van acht naar elf).

De export van meststoffen is enorm gegroeid (zie verder paragraaf 5.3) en is de grote motor onder de groei van de export naar de genoemde landen. De groei van de export naar België heeft volledig te maken met groei van de waarde van meststoffen. In het geval van Frankrijk, Polen, Spanje en Italië is de exportgroei van meststoffen zelfs groter dan de totale exportgroei (krimpt bij de som van de overige landbouwgerelateerde goederen). Voor Duitsland, VK, Brazilië en Canada geldt dat meer dan de helft van de exportgroei te verklaren is door een waardegroei van de export van meststoffen. De uitzondering is de Verenigde Staten waar de grootste groei in 2022 zit bij de export van landbouwmachines en machines voor de voedingsmiddelenindustrie.

Figuur 5.3 Top tien bestemmingen export van landbouwgerelateerde goederen
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

Indien we zuiveren voor wederuitvoer en enkel kijken naar de landbouwgerelateerde export van Nederlandse makelij dan wisselen de Verenigde Staten (van vier naar drie) en Frankrijk van plek. Ook Canada (van negen naar zeven) en China (van elf naar tien) staan hoger indien wederuitvoer niet wordt meegerekend. Polen bewandelt juist de omgekeerde weg en zakt van zeven naar negen.

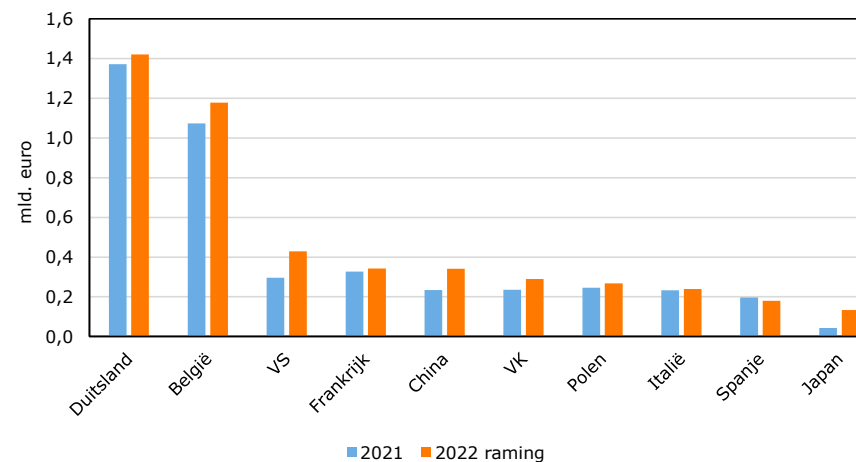

Figuur 5.4 Top tien bestemmingen export van Nederlandse landbouwgerelateerde goederen

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

De invoer van landbouwgerelateerde goederen (figuur 5.5) ligt op een veel lager niveau dan de export (figuur 5.3). Een ander opvallend verschil is dat de handel veel geconcentreerder is. Van alle import komt 42% uit de buurlanden Duitsland en België. Uit Duitsland haalt Nederland in de eerste plaats veel landbouwmachines en op de tweede plaats kasmaterialen. Uit België komen vooral meststoffen gevolgd door kasmaterialen. In lijn met de ontwikkelingen bij de export wordt de groei van de import uit de buurlanden gedomineerd door meststoffen: de importgroei van meststoffen in 2022 is bij België en Duitsland groter dan de totale import van tertiaire landbouwimport.

De opvallendste verschillen met 2021 zijn te zien bij de Verenigde Staten (+45%, vooral meer landbouwmachines en tractors/landbouwtrailers), China (+46%, vooral meer landbouwmachines en kasmaterialen) en Japan (+211%, vooral meer tractors/landbouwtrailers). In het geval van Japan gaat het dus om ruim een verdrievoudiging van de invoerwaarde, maar het zijn wel relatief kleine bedragen. Al deze landen zijn ook gestegen in de rangorde van belangrijkste leveranciers. De Verenigde Staten klimmen van plek vier naar drie (ten koste van Frankrijk), China van zeven naar vijf (ten koste van Polen) en Japan van achttien naar tien (Israël zakt van tien naar elf).

Figuur 5.5 Top tien herkomstlanden import van landbouwgerelateerde goederen

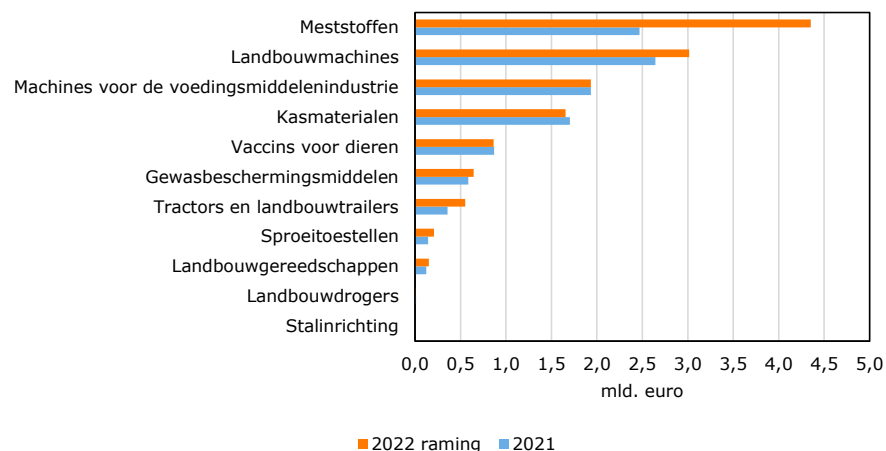
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

5.4 Exportwaarde van meststoffen neemt toe met 76%

Op productniveau zijn er vier tertiaire landbouwgoederen met een hoge exportwaarde en zeven met een lage tot hele lage exportwaarde (figuur 5.6).

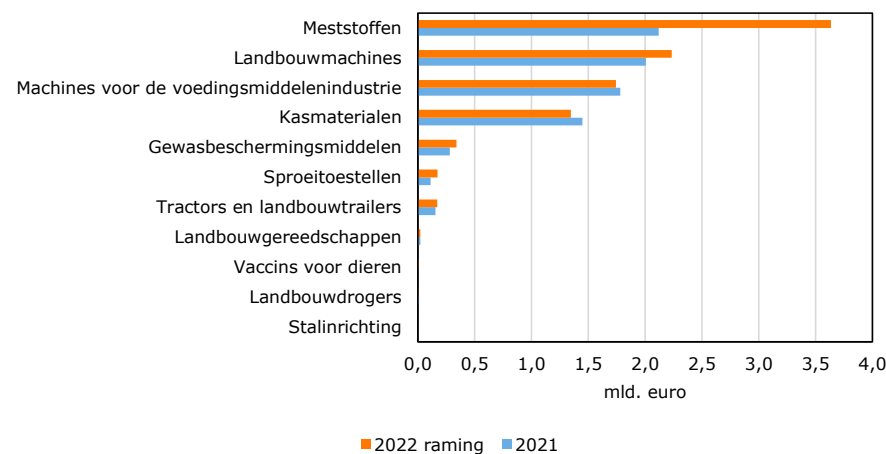
De belangrijkste ontwikkeling in 2022 is een zeer sterke groei van de exportwaarde van meststoffen (+76%), wat voor het belangrijkste deel een gevolg is van prijsstijging. Daarmee zijn meststoffen voor het eerst het belangrijkste tertiaire landbouwexportproduct van Nederland geworden. Het gaat om een bedrag van 4,4 mld. euro, dat is een derde van het totaal aan tertiaire landbouwexport. Landbouwmachines zakken naar twee (23% aandeel) en daarna volgen machines voor de voedingsmiddelenindustrie (14%) en kasmaterialen (12%). De vier belangrijkste productgroepen zijn samen goed voor 82% van de totale exportwaarde.

Binnen de export van meststoffen is de export van kunstmest met een aandeel van 94% in de exportwaarde in 2022 zeer dominant. Het overige deel (6%) betreft de export van natuurlijke mest. De groei van de exportwaarde van meststoffen met 76% is toe te schrijven aan een forse prijsstijging van kunstmest, maar ook aan een duidelijke volumegroei bij de export van zowel kunstmest als natuurlijke mest. De exportprijs van natuurlijke mest is juist wat afgenomen.

Figuur 5.6 Landbouwgerelateerde export naar productgroep
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

Indien wederuitvoer niet wordt meegerekend dan blijft de top vier ongewijzigd (zie figuur 5.7). De export van deze goederen is namelijk voor het grootste deel van Nederlandse makelij. De nummer vijf van de totale export, vaccins voor dieren, zakt wel helemaal weg omdat vrijwel alle export wederuitvoer betreft. Er zit ook relatief veel wederuitvoer bij andere goederen buiten de top vier, waardoor de dominantie van de top vier nog groter wordt na zuivering voor wederuitvoer. Het aandeel van landbouwmachines, machines voor de voedingsmiddelenindustrie, kasmaterialen en meststoffen is nu niet 82% maar zelfs 93% van het totaal.

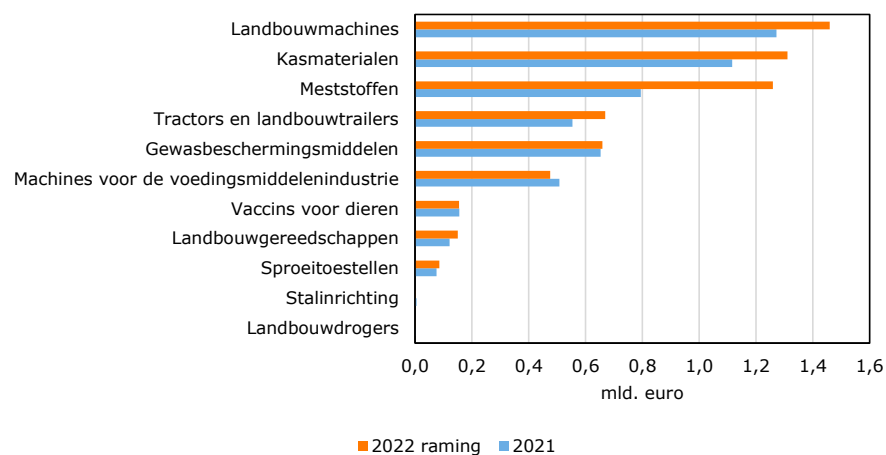

Figuur 5.7 Landbouwgerelateerde export van Nederlandse makelij naar productgroep
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

Aan de invoerkant zien we relatief veel landbouwmachines (1,5 mld. euro), kasmaterialen en meststoffen (elk 1,3 mld.) terug (figuur 5.8). Op enige afstand volgen tractors en landbouwtrailers, gewasbeschermingsmiddelen (elk 0,7 mld. euro) en machines voor de voedingsmiddelenindustrie (0,5 mld.). De andere landbouwgerelateerde goederen worden veel minder ingevoerd.

De invoerwaarde van meststoffen is net als de uitvoerwaarde hard gegroeid, met 58%. Ook de invoer van tractors en landbouwtrailers is flink gestegen (met 21%) en daarmee is deze productgroep een plek gestegen ten koste van gewasbeschermingsmiddelen (+1%).

Bij de import van meststoffen is, net als bij de export, kunstmest dominant met een aandeel van 96% in de exportwaarde in 2022 (4% natuurlijke mest). De sterke groei van de importwaarde van meststoffen in 2022 met 58% heeft te maken met een prijsstijging van kunstmest en natuurlijke mest en een volumegroei bij de import van kunstmest. Het importvolume van natuurlijke mest is juist afgenomen.

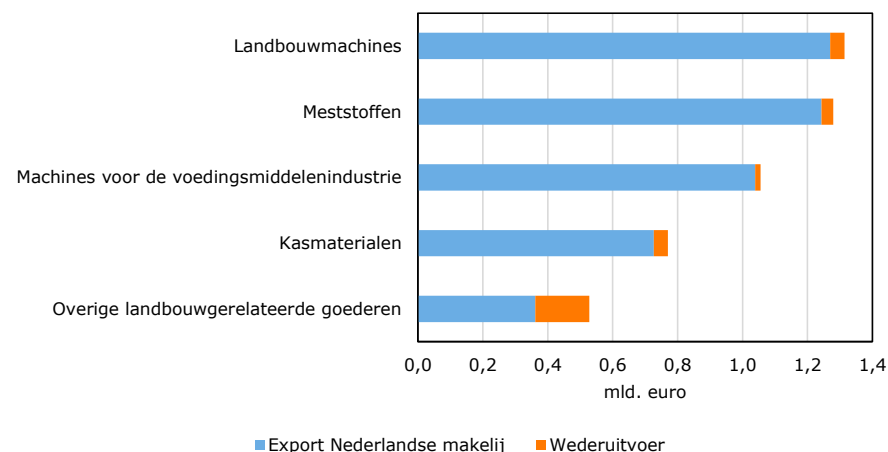

Figuur 5.8 Landbouwgerelateerde import naar productgroep
Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november-december 2022 door CBS en Wageningen Economic Research.

5.5 'Brede' landbouwexportverdiensten meer dan 55 mld. euro

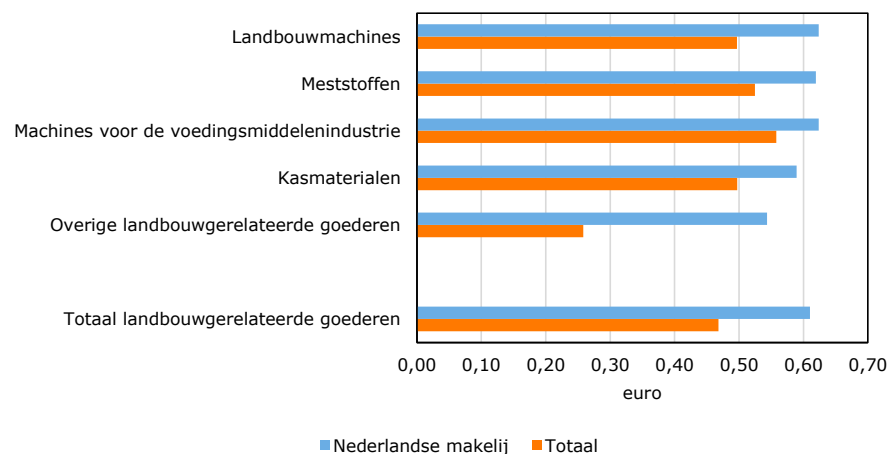
Ook voor de tertiaire of landbouwgerelateerde goederen kan worden vastgesteld hoeveel de export ervan oplevert voor de Nederlandse economie. Voor 2022 worden de verdiensten aan tertiaire landbouwexport geraamd op 5,9 mld. euro. Inclusief de primaire en secundaire landbouwgoederen (zie paragraaf 2.4) komen de 'brede' landbouwexportverdiensten voor Nederland daarmee uit op 55,4 mld. euro. Dat is een fors nieuw record.

Voor de landbouwgerelateerde goederen zijn voor het jaar 2021 ook gegevens beschikbaar op een goederenniveau (zie figuur 5.9). Daaruit blijkt dat Nederland het meest verdient aan de export van landbouwmachines (1,31 mld. euro), gevolgd door meststoffen (1,28 mld.), machines voor de voedingsmiddelenindustrie (1,06 mld.) en kasmaterialen (0,77 mld.). Aan alle overige tertiaire landbouwexport verdiende Nederland in 2021 ruim een half mld. euro.

Figuur 5.9 Landbouwgerelateerde goederen met grootste exportverdiensten, 2021
Bron: CBS (waardeketsonderzoek).

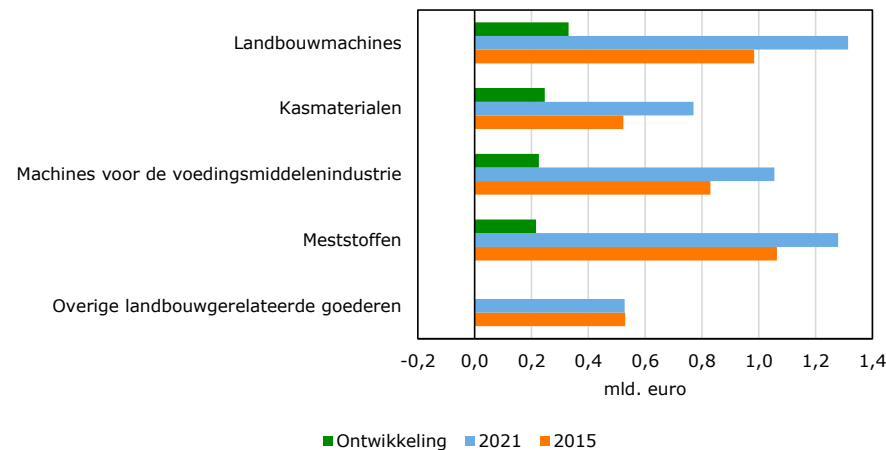
Aan een gemiddelde euro exportwaarde van landbouwgerelateerde goederen verdient Nederland meer dan aan een gemiddelde euro exportwaarde van landbouwgoederen: 47 om 41 eurocent (zie figuur 5.10 in vergelijking met figuur 4.2). Dat heeft te maken met minder wederuitvoer, maar exclusief wederuitvoer ligt het rendement ook hoger bij de landbouwgerelateerde goederen dan bij de landbouwgoederen (61 om 58 eurocent). Het meest lucratief betreft de export van machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Hieraan verdient Nederland 56 eurocent per euro exportwaarde. Indien we enkel kijken naar de in Nederland geproduceerde export (zonder wederuitvoer) dan blijken machines voor de voedingsmiddelenindustrie, landbouwmachines en meststoffen even lucratief met 62 eurocent exportverdiensten per euro exportwaarde.

Figuur 5.10 Exportverdiensten per euro exportwaarde, 2021
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

Aan de landbouwgerelateerde export is Nederland in de loop van de tijd steeds meer gaan verdienen. Bij landbouwmachines zijn de exportverdiensten sinds 2015 het meest toegenomen met een toename van 0,33 mld. euro (figuur 5.11). Kasmaterialen (+0,25 mld. euro), machines voor de voedingsmaterialen (+0,23 mld.) en meststoffen (+0,22 mld.) zitten dicht bij

elkaar wat betreft toenames in de exportverdiensten. Bij de som van alle overige landbouwgerelateerde goederen heeft er sinds 2015 geen ontwikkeling plaatsgevonden wat betreft de Nederlandse exportverdiensten.

Figuur 5.11 Ontwikkeling exportverdiensten landbouwgerelateerde goederen, 2015-2021
Bron: CBS (waardeketenonderzoek).

6

6 Prijsontwikkelingen landbouwgoederen

6.1 Inleiding

Prijsstijgingen bij de consument als gevolg van inflatie staan dagelijks in het nieuws. In oktober 2022 waren de voedingsprijzen in Nederland 14% hoger dan in oktober 2021. Onder andere brood, granen en zuivel zijn fors duurder geworden (CBS, 2022a). Ook bij de import en export van landbouwgoederen zien we een sterke prijsstijging (zie ook [paragraaf 2.4](#)). Zo is de import van bijvoorbeeld meststoffen, bewerkte granen en plantaardige oliën (zoals zonnebloemolie) fors duurder geworden (CBS, 2022b). Sinds 2021 stijgen de Nederlandse importprijzen (bij zowel landbouw als niet-landbouwgoederen) harder dan de exportprijzen en dat leidt tot een ruilvoetverslechtering. De algemene ruilvoetverslechtering in 2021 was zelfs de grootste in elf jaar tijd (CBS, 2022c) en in 2022 is dat niet verbeterd (CBS, 2022d, 2022e). Een ruilvoetverslechtering betekent een inkomensachteruitgang van de natie (FD, 2022).

Hoge voedingsprijzen zijn niet alleen een Nederlands, maar ook een wereldwijd fenomeen. Volgens de Food Price Index van de FAO was het hoogtepunt van de wereldwijde voedingsprijs in maart 2022, na de start van de oorlog in Oekraïne. Daarna is de wereldprijs geleidelijk gezakt naar het niveau van eind 2021, nog steeds 36% hoger dan in de periode 2014-2016 (FAO, 2022a).

Dit hoofdstuk beschrijft de prijsontwikkelingen van de vier grootste export- en importcategorieën van de Nederlandse landbouw (export alleen export van Nederlandse makelij)¹ aan de hand van een belangrijk product dat kenmerkend is voor elke categorie. Bij ieder product wordt een uiteenzetting gegeven van de diverse factoren die invloed uitoefenden op het prijsniveau in 2022 ten

¹ Voor de bepaling van de producten die het meest worden uitgevoerd is gekeken naar de export exclusief wederuitvoer, dus enkel de export van Nederlandse makelij. Bij de rest van dit hoofdstuk (het prijsniveau van specifieke goederen) is gekeken naar de totale export, inclusief wederuitvoer, omdat er op dit niveau geen onderscheid kan worden gemaakt tussen wederuitvoer en export van Nederlandse makelij.

opzichte van 2021 en eerdere jaren. De maandelijkse CBS-cijfers van de import- en exportstromen zijn geanalyseerd tot en met augustus 2022.

6.2 Import

Deze paragraaf beschrijft de prijsontwikkelingen van de vier grootste Nederlandse importcategorieën te weten fruit, natuurlijke vetten en oliën, dranken en oliehoudende zaden en vruchten aan de hand van de prijsfluctuaties van respectievelijk avocado's, palmolie, wijn en sojabonen. De prijzen van 2022 worden geanalyseerd ten opzichte van de prijzen van de 5 voorgaande jaren.

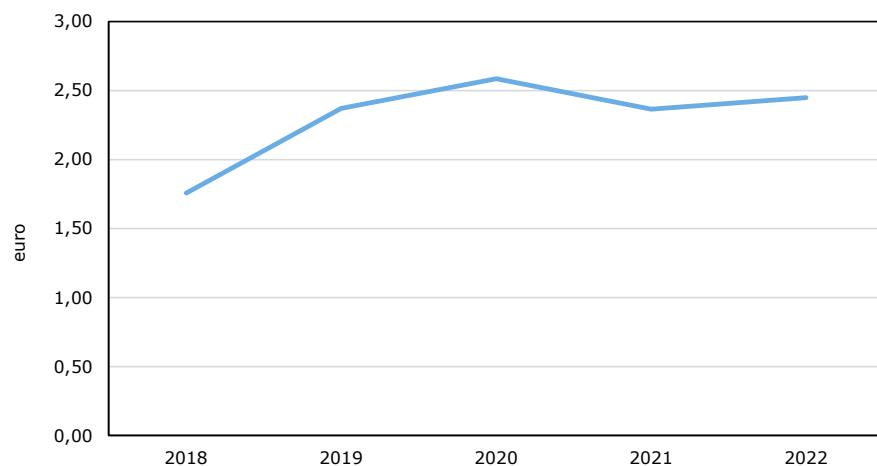
Avocado's

Met een totale waarde van meer dan 8,6 mld. euro in 2021 is fruit in totaliteit het meest geïmporteerde landbouwproduct van Nederland. Daarbinnen is de avocado de afgelopen jaren in populariteit toegenomen, in 2021 was het het meest geïmporteerde fruit met een waardeandaal van 7%. Nederland heeft zich steeds meer ontwikkeld tot de toegangspoort tot Europa voor elders geproduceerde avocado's. Slechts 9% van alle Nederlandse import is bestemd voor de Nederlandse markt (CBS, 2021a). Peru is het belangrijkste land van herkomst en neemt sinds 2010 in belang toe. De afgelopen 5 jaar zit er een stijgende lijn in de importprijs van avocado's. Werd er in 2018 nog gemiddeld 1,76 euro per kilo avocado's betaald, in 2022 kost een kilo avocado's 2,45 euro (figuur 6.1). Van 2021 tot 2022 neemt de avocadoprijs toe met 4%.

De stijgende prijs van avocado's kan worden toegeschreven aan een verminderd aanbod van avocado's uit Mexico, 's werelds grootste avocado-exporteur.

Daarnaast stopt Chili, een andere avocado-exporteur, vroeger in het jaar met het exporteren naar Europa om zo beter de lokale markt te bedienen. Door een verminderd aanbod nemen de prijzen toe (AGF, 2022a). In Europese mediterrane landen als Spanje en Italië is er een opkomende belangstelling voor lokaal geteelde avocado's (AGF, 2022b). Door ongunstige weersomstandigheden in 2022 valt het avocadoaanbod uit deze mediterrane landen dit jaar echter tegen.

De prijsstijging van avocado's bleef echter beperkt tot 4%. Door het herstel van de wereldeconomie aan het einde van de coronapandemie zitten de transportprijzen op een blijvend hoger niveau dan pre-corona (Ministerie van Infrastructuur, 2022; Yilmazkuday, 2022; Business Insider, 2021). De gestegen brandstofprijzen zijn in het nadeel van Peru in de bediening van het verre Europa wat de prijs van Peruaanse avocado's, ondanks het globale avocadotekort, onder druk zet. De Peruaanse avocado neemt weliswaar toe in prijs, maar dient ook te concurreren met avocado's van landen dicht bij de Europese markt. De brandstofprijzen zijn in het voordeel van productielanden dichterbij huis: de Europese markt importeert steeds meer avocado's van opkomende productielanden dichterbij huis zoals Marokko, Slovenië of Israël (AGF, 2022c).

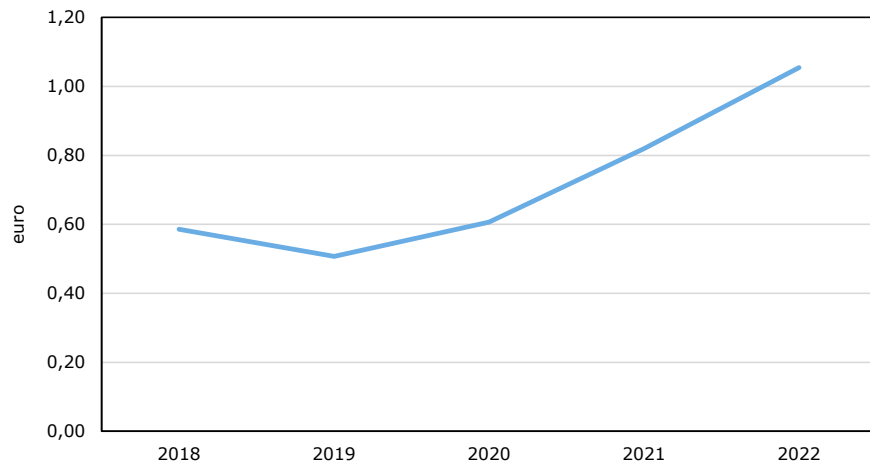
Figuur 6.1 Prijs van ingevoerde avocado's in euro per kilogram
Bron: CBS.

Palmolie

Oliën en vetten (zie paragraaf 4.6 voor een overzicht) waren in 2021 met een waarde van 7,6 mld. euro de tweede grootste importcategorie van landbouwproducten. Palmolie dient als grondstof voor ontelbaar veel producten zoals margarine, pindaas, chips, soepen, sauzen, maar ook diervoeders en biodiesel. Met een waarde van meer dan 1,7 mld. euro in 2021 is palmolie een belangrijk importproduct voor Nederland. Van de importwaarde komt 84% uiteindelijk weer in het buitenland terecht, al dan niet na verwerking tot nieuwe producten in Nederland (CBS, 2021b). De prijs van palmolie nam tot 2019 licht af, wat mogelijk samenhangt met een periode van schaalvergroting bij palmolie-producerende landen. Zo werd de palmolieproductie in Indonesië tussen 2000 en 2018 verzesvoudigd (Wageningen University & Research, 2021). Vanaf 2020 zit er juist een flinke stijging in de prijs van een kilo palmolie, van 2019 tot 2022 nam de prijs toe met 108% van 0,51 euro per kilo in 2019 naar 1,05 euro per kilo in 2022 (figuur 6.2).

Palmolie wordt onder andere uit Maleisië, Papoea-Nieuw-Guinea en Indonesië geïmporteerd. In 2018 maakte Indonesië, 's werelds grootste exporteur van palmolie, bekend dat er gedurende 3 jaar geen nieuwe palmolieplantages mochten worden aangelegd (WWF, 2018). Door nieuwe plantages tijdelijk te verbieden, creëert het land tijd om de planning en het beheer van de plantages opnieuw te bekijken en te verbeteren (Wageningen University & Research, 2022a). Het verbod leidde tot een rem op de schaalvergroting en het aanbod van palmolie, waardoor de prijs van palmolie begon toe te nemen. In april 2022 voerde Indonesië daarnaast tijdelijk een exportverbod in van palmolie en afgeleide producten (IFPRI, 2022; Business Insider, 2022) om zo voedselschaarste te voorkomen en palmolie betaalbaar te houden voor de eigen bevolking. In mei 2022 werd dit verbod weer opgeheven (Vakblad Voedingsindustrie, 2022). Het is aannemelijk dat dit tijdelijke exportverbod ook heeft bijgedragen aan een stijging van de palmolieprijs (Nieuwe Oogst, 2022a).

Een andere oorzaak voor de toename van de prijs is de vermindering van het totale aanbod van plantaardige oliën op de markt, zoals zonnebloemolie. Door de oorlog in Oekraïne is er een krappe markt voor zonnebloemolie, wat ook de prijs van palmolie door een hogere vervangingsvraag opstuwt (Nieuwe Oogst, 2022a). Tot slot zullen ook de gestegen brandstofprijzen en transporttarieven geleid hebben tot een hogere prijs van palmolie.

Figuur 6.2 Prijs van ingevoerde ruwe palmolie in euro per kilogram
Bron: CBS.

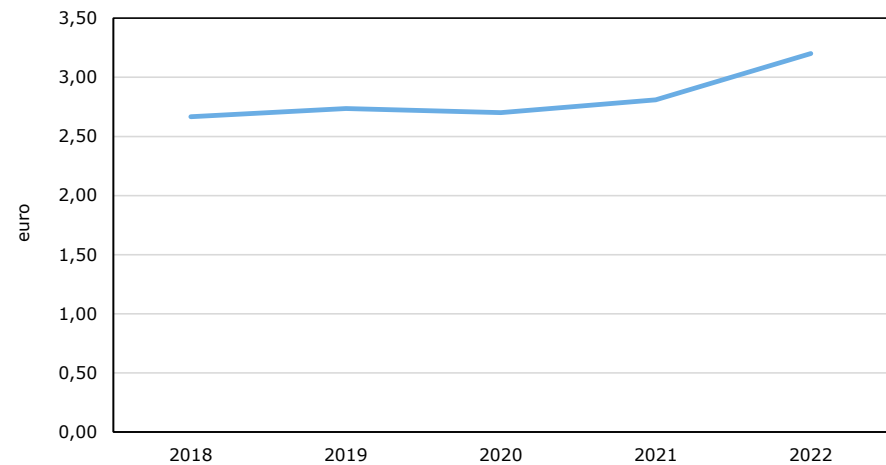
Wijn

Dranken zijn de derde grootste importcategorie van landbouwproducten met een waarde in 2021 van 5,3 mld. euro. De import van wijn had hierin een aandeel van 27%. De gemiddelde importprijs van alle soorten wijn gezamenlijk voor een liter wijn komt in 2022 voor het eerst boven de 3 euro per liter uit. De prijs van een liter wijn stijgt met 14% van 2,81 euro per liter in 2021 naar 3,20 euro per liter in 2022 (figuur 6.3).

Er is internationaal een toegenomen vraag naar grondstoffen, wat leidt tot tekorten aan papier, karton en glas. Dit werkt ook door in de prijs van wijn, evenals de gestegen transportkosten. De transportkosten zijn enerzijds toegenomen door hogere brandstofkosten als gevolg van de oorlog in Oekraïne, maar ook door de mondiaal toegenomen transportvraag na de uitbraak van de coronapandemie wat ook heeft geleid tot een toename van de transportkosten.

Een andere oorzaak voor de prijsstijging van wijn zijn de veranderende klimaatomstandigheden, welke leiden tot steeds meer extreem weer. Zoals extreme nachtvorst in het voorjaar van 2021. Extreem weer leidde in 2021 tot

een lagere oogst van wijndruiven in Europese wijnlanden als Spanje, Italië en Frankrijk (Expertisecentrum Voedingsmiddelenindustrie, 2021). Dergelijke omstandigheden leiden in toenemende mate tot tekorten van bekende wijnrassen als Cabernet en Merlot, waardoor de gemiddelde wijnprijs omhoog gaat. Uiteraard is de impact van het klimaat op de druiven afhankelijk van het ras. Zuid-Amerikaanse landen en Nieuw-Zeeland hebben beperkte wijnvoorraden, wat ook bijdraagt aan de krapte op de wijnmarkt en de wijnprijs beïnvloedt.

Figuur 6.3 Prijs van ingevoerde wijn in euro per liter
Bron: CBS.

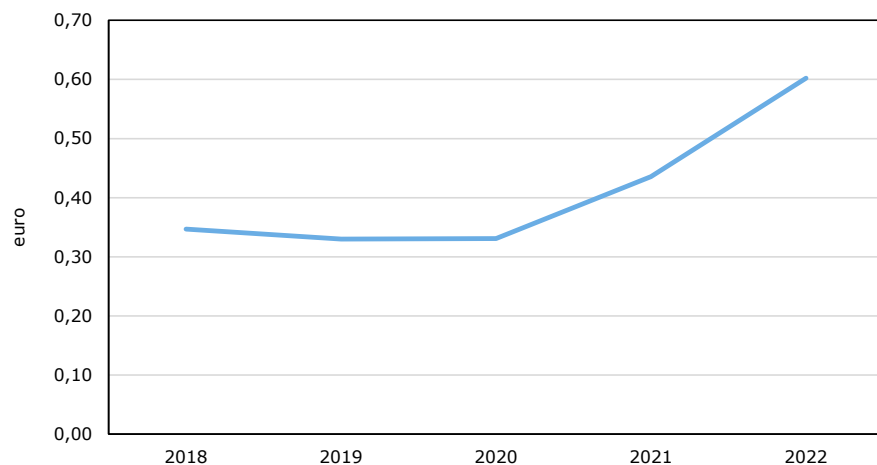
Sojabonen

Oliehoudende zaden en vruchten vormden met een waarde van bijna 5 mld. euro de vierde grootste landbouwcategorie. De import van sojabonen had hierin het grootste aandeel met 37%. In zowel 2021 als in 2022 importeerde Nederland voor meer dan 1,8 mld. euro aan sojabonen. De prijs van sojabonen is tussen 2012 en 2020 gestaag afgenomen. Vanaf 2020 neemt de prijs van sojabonen per kilo echter flink toe. Van 2021 naar 2022 neemt de prijs met 38% toe van 0,44 euro per kilo naar 0,60 euro per kilo (figuur 6.4). Vergeleken met 2018 is de stijging zelfs 74%. Brazilië is de grootste leverancier van sojabonen voor

Nederland (CBS, 2022f). Ondanks de sterk gestegen prijs van sojabonen, importeerde Nederland in 2021 2% meer kilo's sojabonen uit Brazilië dan in 2020. De import van sojabonen uit Brazilië was in 2021 de grootste ooit gemeten, de reden was de afname van de import uit de VS. Dit record heeft te maken met zowel een hoge invoerhoeveelheid als een hoge kiloprijs.

De prijs van sojabonen is de afgelopen jaren sterk toegenomen door een krappe markt. Vanuit de Verenigde Staten, een andere grote speler op de wereldmarkt voor soja, werd in 2021 bekendgemaakt dat er minder hectaren sojabonen ingezaaid waren dan de handel verwachtte. Daarnaast is er een sterk toegenomen vraag naar soja in China (CBS, 2022g). Aangedreven door het herstel van de varkenspest wil China de eigen varkensstapel weer opbouwen en daarvoor is soja nodig (FoodAgriBusiness, 2021). Tegelijk wil China de hoeveelheid soja in veevoer langzaam afbouwen vanwege de oplopende kosten (HLM, 2022).

Ook ongunstige weersomstandigheden als aanhoudende droogte in Zuid-Amerika in het begin van 2022 in onder andere Argentinië, Brazilië en Paraguay en daardoor lagere oogsten, leidden tot fors hogere sojanoteringen (Melkveebedrijf, 2022). Tot slot zorgen ook de hogere transportkosten voor een hogere sojaprijs.

Figuur 6.4 Prijs van sojabonen in euro per kilogram

Bron: CBS.

6.3 Export

Deze paragraaf beschrijft de prijsontwikkelingen aan de hand van de grootste exportcategorieën (exclusief wederuitvoer) in Nederland: sierteelt, vlees, zuivel en groenten. Daarvoor worden de prijzen van snijbloemen, pluimveevlees, Goudse kaas en tomaten bekeken, aangezien deze producten een representatief beeld geven van de prijsontwikkelingen in deze landbouwcategorieën. De prijzen van 2022 worden geanalyseerd ten opzichte van de prijzen van de vijf voorgaande jaren.

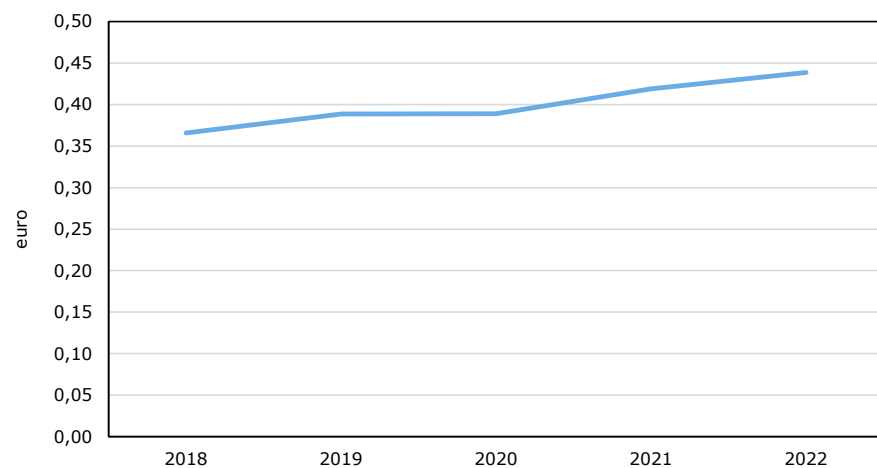
Snijbloemen

De grootste exportcategorie in de Nederlandse landbouw is de sierteelt met een uitvoerwaarde van bijna 12 mld. euro in 2021. Snijbloemen waren goed voor haast 30% (3,5 mld. euro) van deze uitvoerwaarde. Er is een lichte exportprijsstijging te zien van 5% bij snijbloemen van 2021 naar 2022 van gemiddeld 0,42 euro per stuk naar 0,44 euro per stuk (figuur 6.5).

Kwekers in Nederland leveren fors minder snijbloemen als gevolg van gestegen gas- en transportprijzen. Door de gestegen gasprijzen verwarmen kwekers hun kassen minder waardoor de kassen kouder of niet verwarmd zijn en er dus minder bloemen- en planten groeien. Per tuinder zijn de problemen als gevolg van de energiecrisis echter verschillend, afhankelijk van het type energiecontract. Naast gestegen energieprijzen, zijn ook de prijzen voor kunstmest en gewasbescherming gestegen.

De eerste maanden na de corona-uitbraak stegen de prijzen van snijbloemen. Gedurende de coronacrisis waren er minder vliegbewegingen, wat leidde tot een daling van luchtvrachtcapaciteit en een toename van de luchtvrachtkosten. Door een verlaagde import van buitenlandse bloemen gedurende de coronapandemie steeg de vraag naar Nederlandse bloemen, waardoor de prijs van de Nederlandse snijbloem toenam. Veel snijbloemenbedrijven konden met deze hogere prijs de al gestegen energieprijs betalen (Wageningen University & Research, 2022b). De prijzen voor de luchtvracht zijn verder gestegen door de toegenomen brandstofprijzen als gevolg van de oorlog in Oekraïne (Nieuwe Oogst, 2022b).

Daarnaast zijn er ook factoren die de stijging van de bloemenprijs afremmen. De Nederlandse bloem concurreert met bloemen uit een warmer klimaat. Landen als Kenia en Ethiopië kunnen op grotere schaal ten een lagere kostprijs bloemen van goede kwaliteit produceren (Wageningen University & Research, 2015; Rabobank, 2022a). Bijna de helft van de Keniaanse bloemen wordt naar Nederland geëxporteerd (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2022). Om te concurreren met de prijs van buitenlandse bloemen, zal de prijs van de Nederlandse snijbloem dus relatief laag moeten blijven. Tot slot is de snijbloem, in tegenstelling tot voedsel, een luxeproduct. Het huidige inflatiepeil geeft zorgen over continuïteit in de afzet van bloemen en planten. (Wageningen University & Research, 2022b). De consument zal een bepaalde maximale prijs willen betalen, wat verder zorgt voor de begrenzing van de snijbloemenprijs.

Figuur 6.5 Prijs van uitgevoerde snijbloemen in euro per stuk
Bron: CBS.

Pluimveevlees

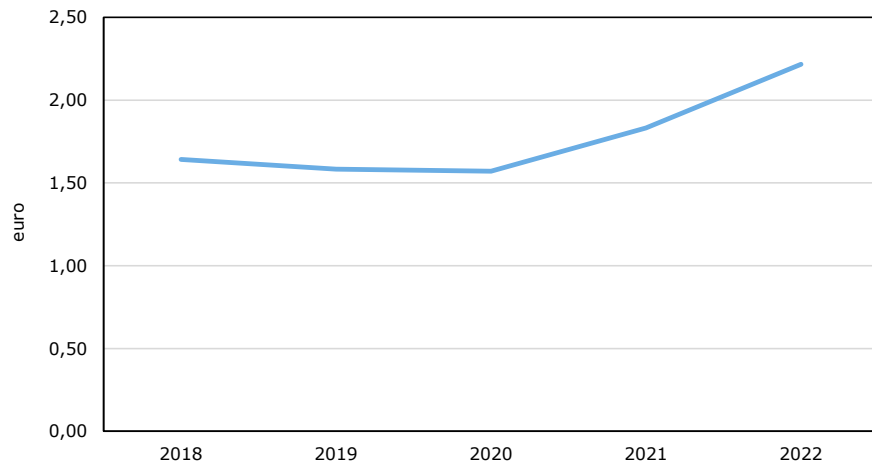
De totale export van pluimveevlees was goed voor ruim 1,3 mld. kilo en een waarde van ruim 2,4 mld. euro. De prijs van pluimveevlees is met name na 2020 sterk toegenomen door doorberekenen van een sterke toename van de

prijs van mengvoer (Nieuwe Oogst, 2021). Voerkosten maken in de pluimveesector 60% tot 70% uit van de totale kosten (Wageningen University & Research, 2022c). In het najaar van 2020 begonnen daarnaast zowel energierijke als eiwitrijke grondstoffen, zoals soja, in prijs te stijgen vanwege tegenvallende oogsten in Rusland, Europa en Amerika. Dit leidde tot een krappere markt van bulkproducten van veevoer, zoals sojaschroot, maïs en granen, maar ook tot een krappere markt van bietenpulp, zonnepitschroot en citruspulp.

De oorlog in Oekraïne door het binnenvallen van Rusland in februari 2022 speelt ook een rol bij de aanhoudende stijging van de pluimveevleesprijs. Oekraïne was voor de oorlog een grote exporteur van pluimveevlees naar de Europese Unie (European Commission, 2022). Na Brazilië en Thailand, importeerde de Europese Unie het meeste pluimveevlees uit Oekraïne (Reuters, 2022). De export vanuit Oekraïne is in aanloop naar de tijdelijke opheffing van tariefheffingen en quota per 4 juni jl. sterk gestegen. Nederland is daarnaast sterk afhankelijk van Oekraïne voor de import van maïs voor veevoer, vooral voor de biologische sector omdat Oekraïne als één van de weinige landen gmo-vrij voer produceert. Door de oorlog in Oekraïne is er onder andere ook een krappe markt aan granen en maïs, wat bijdraagt aan de stijgende veevoerprijzen (Rabobank, 2022b).

Een laatste belangrijke factor is de vogelgriep. De vogelgriep slaat sterker dan ooit toe in Europa. Anders dan voorheen, heerst vogelgriep nu jaarrond. In 2022 waren er diverse uitbraken van vogelgriep, waarbij miljoenen vogels geruimd zijn (NVWA, 2022). De vogelgriep zorgt voor een krapte op de pluimveemarkt, waardoor de pluimveeprijs toeneemt (FAO, 2022b).

Bovenstaande factoren leiden gezamenlijk tot een stijging van de pluimveeprijs. In 2020 kostte een kilo pluimveevlees 1,57 euro (figuur 6.6). In 2022 kost een kilo pluimveevlees 2,22 euro, een stijging van 41%.

Figuur 6.6 Prijs van uitgevoerd pluimveevlees in euro per kilogram
Bron: CBS.

Goudse kaas

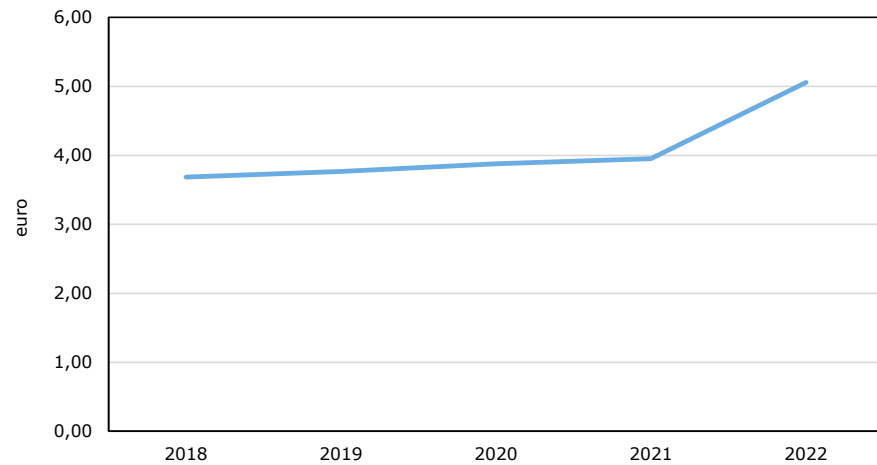
Goudse kaas was in 2021 het meest geëxporteerde zuivelproduct, met name naar Duitsland, met een totale waarde van 1,3 mld. euro. De exportprijs van een kilo Goudse kaas is vooral het afgelopen jaar sterk gestegen. Van 2021 naar 2022 nam de prijs met 28% toe van 3,95 euro per kilo naar 5,06 euro per kilo (figuur 6.7). Over de afgelopen 5 jaar is de prijs zelfs met meer dan 35% toegenomen.

De toegenomen prijs van Goudse kaas is het gevolg van een historisch hoge melkprijs (ZuivelNL, 2022). Het kleinere aanbod wereldwijd van melk bij een sterk gestegen vraag naar zuivel stuwde de prijzen omhoog, (Wageningen University & Research, 2022b en 2022d). Melkveehouders kampen daarnaast met hoge voer-, kunstmest- en energiekosten, vooral als gevolg van de oorlog in Oekraïne. Met name de prijs van krachtvoer is sterk toegenomen. De hoge kosten zijn in 2022 echter verrekend in de melkprijs en de hiermee gerealiseerde opbrengsttoename is ruimschoots voldoende om de sterk gestegen kosten van met name voer, kunstmest, energie, gebouwen en machines te compenseren (Wageningen University & Research, 2022d).

In grote exportregio's als Nieuw-Zeeland en Australië bleef de melkproductie in 2022 achter door ongunstige weersomstandigheden (Rabobank, 2022c). De melkproductie nam ook af in andere grote exporterende regio's. In Nederland is de melkproductie in 2022 zeer licht, met 1%, toegenomen (CBS, 2022i). De grootste zeven exporterende regio's lieten tussen 2021 en 2022 voor het eerst sinds 2016 een forse krimp zien (Rabobank, 2022d). Dit zorgde voor een toename van de wereldmarkt van melk. De melkprijs wordt verder gestuwd door de strijd om melk door zuivelverwerkers (Rabobank, 2022c).

De daling van de globale melkproductie en een afnemend melkaanbod in West-Europa heeft de Nederlandse kaasproductie onder druk gezet en mede gezorgd voor een toenemende kaasprijs (Nieuwe Oogst, 2022c). Zo is de Nederlandse productie van fabriekskaas in de eerste tien maanden van 2022 3,5% lager dan in dezelfde periode in 2021 (CBS, 2022j). Gestegen energietarieven en financieringskosten bij melkverwerkers zorgen dat er minder melk naar de productie van kaas gaat (FoodAgriBusiness, 2022). Rijpingshallen, nodig voor de productie van kaas, zijn grootverbruikers van stroom voor het conditioneren van lucht en regelen van de luchtvochtigheid en temperatuur (De Rijnpost, 2022). Deze gestegen energietarieven werken door in kaasprijs.

Diverse factoren zorgen voor blijvende onzekerheid op de zuivelmarkt. Zo is de Chinese import van melk onzeker en als gevolg van Chinese lockdowns zijn consumentenbestedingen gedrukt. Stijgende rentetarieven om inflatie te beperken zorgen voor een hogere kostenpost voor landbouwbedrijven (Rabobank, 2022c) en een hoge koers van de dollar zorgt voor een zwakkere koers van de euro, wat in het eurogebied zorgt voor hogere grondstofprijzen. Tot slot is er een hoge onzekerheid over de impact van de inflatie op het koopgedrag van de consument (Rabobank, 2022d).

Figuur 6.7 Prijs van uitgevoerde Goudse kaas in euro per kilogram
Bron: CBS.

Tomaten

Groenten zijn de vierde grootste exportcategorie van landbouwproducten met een totale exportwaarde in 2021 van 7,3 mld. euro. Tomaten hadden hierin een aandeel van 14%. De prijs van een kilo tomaten neemt de afgelopen jaren redelijk stabiel toe. In 2022 zien we in de eerste acht maanden een lichte prijsstijging (4%) ten opzichte van 2021 van 1,78 euro per kilo naar 1,86 euro per kilo (figuur 6.8).

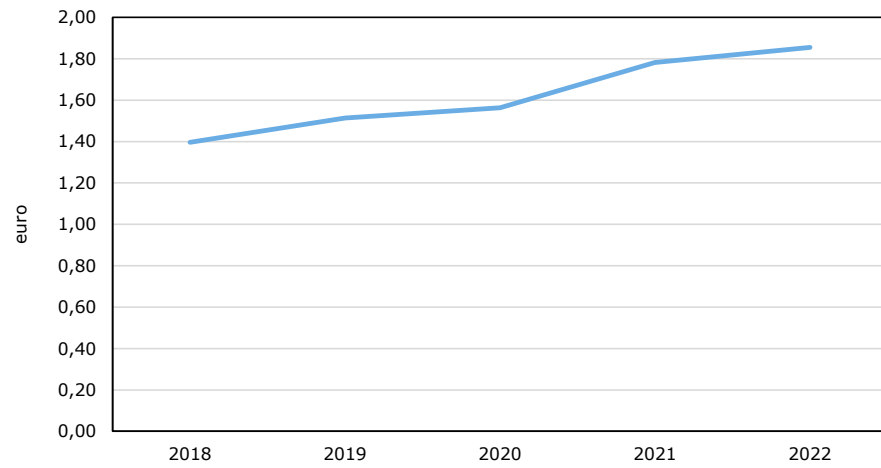
Tomaten groeien in Nederland in verwarmde en soms verlichte kassen. De gestegen prijs van aardgas heeft een flink nadelig effect op tuinders zonder vast energiecontract. De glastuinbouw heeft het hoogste aandeel gasverbruik van de landbouw en dat betekent ook voor tomaten dat de energieprijzen veel invloed op de bedrijfsvoering heeft (CBS, 2022h). Dit ligt anders bij tuinders met en vast contract hebben voor aardgas met lage tarieven, terwijl ze energie opwekken tegen een hoog tarief met een warmtekrachtkoppeling (wkk). Een deel van de glastuinbouwbedrijven zonder wkk of andere bronnen voor een duurzame energievoorziening konden minder flexibel reageren op de stijgende kosten (Wageningen University & Research, 2022d). Door gestegen gasprijzen hebben telers hun teelt moeten aanpassen; minder energiegebruik, zoals geen

of minder intensief belichten in de wintermaanden, minder warmte en minder CO₂-gift. Dit heeft gezorgd voor verschuivingen van het afzetmoment naar het tweede en derde kwartaal van het jaar. Door bijzonder goede weersomstandigheden in 2022 en een demping van het volume, door bovenstaande maatregelen, bleven de opbrengstprijzen voor telers op niveau. Het virus ToBRFV heeft daarnaast gezorgd voor een lager aanbod tomaten. Het lagere aanbod zorgde ook voor een stijging van de tomatenprijs (GVA, 2022).

Bovendien heeft een verschuiving van kilotomatenproductie naar het fijnere segment, zoals cherrytomaten, gezorgd voor een hogere exportwaarde per kilogram.

Er zijn ook enkele factoren die ervoor zorgen dat de tomatenprijs minder hard stijgt. Nederland had in 2022 een relatief warme zomer en een relatief warm najaar. In juni waren de temperaturen en zonuren bovengemiddeld (AGF, 2022d). Het relatief warme klimaat in het najaar zorgt ervoor dat sommige tuinders minder gas gebruiken voor verlichting en verwarming van kassen (Groenten nieuws, 2022), waardoor kosten worden bespaard (Groenten & Fruit Actueel, 2022). Ook zijn er tuinders die de tomatenplanten langer laten staan dan gebruikelijk, waardoor er door het relatief warme klimaat nog enkele tomaten kunnen groeien en er in het najaar van 2022 dus een verlengd aanbod van tomaten is. Hoge aangevoerde volumes en lagere prijzen in de zomer zijn niet ongebruikelijk, aangezien dit het hoogseizoen van de tomaten is (AGF, 2022d). Het is echter afwachten hoe de prijzen zich in de wintermaanden gaan ontwikkelen nu verwarmde en belichte teelt vaak niet meer rendabel is (GVA, 2022).

Tot slot concurreert de Nederlandse tomaat ook met het aanbod van tomaten uit andere landen. Door de energiecrisis staat de opgebouwde jaarrond afzetmarkt van Nederland onder druk. De export van onder andere Marokkaanse tomaten naar landen binnen de Europese Unie neemt toe (Rabobank, 2021). Concurrentie met andere landen, zoals ook bijvoorbeeld Spanje, is een andere remmende factor voor de Nederlandse tomatenprijs.

Figuur 6.8 Prijs van uitgevoerde tomaten in euro per kilogram
Bron: CBS.

7

7 Nabije markten

7.1 Inleiding

Nederland exporteert meeste landbouwgoederen binnen straal van 750 kilometer

Nederland exporteerde in 2021 naar 233 landen landbouwgoederen. De import kwam in dat jaar uit 214 verschillende landen.² Nederland is daarmee zowel bij de internationale landbouwgoederenhandel een wereldspeler, maar een groot deel van deze handel vindt plaats met landen om ons heen. Het overgrote deel van de export (zie hoofdstuk 3) gaat naar omringende landen. Naar de totale EU-27 landen is dit exportaandeel 70%, het importaandeel is in 2022 57%. Landen zoals Duitsland, België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zijn de belangrijkste bestemmingen. Samen met Denemarken dat ook in dit hoofdstuk ter sprake komt gaat het om 54% van de totale exportwaarde. Ook bij de import zijn deze landen de belangrijkste handelspartners, gezamenlijk goed voor 41% van het totaal.

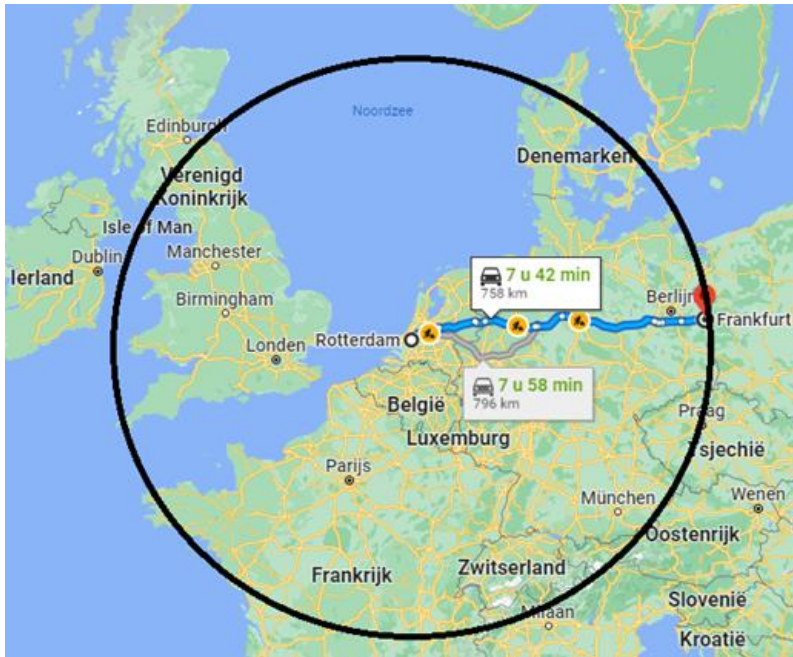
De unieke ligging van Nederland in het centrum van een afzetgebied voor (landbouw)goederen met heel veel consumenten is daarbij belangrijk. In combinatie met een eigen landbouwproductie en verwerkende voedingsmiddelenindustrie in een voedzame delta (Wolf et al., 2022), maakt Nederland als geen ander land in Europa een draaischijf van activiteiten in onder andere voor landbouwimport en -export. Nederland beschikt over enkele grote zeehavens zoals Rotterdam en Amsterdam en enkele belangrijke rivieren monden uit in Nederland. Hierdoor is via binnenvaart de rest van Europa makkelijk te bereiken. Daarnaast beschikt Nederland over een goed georganiseerde logistieke sector: goede wegen, trein- en

vliegtuigverbindingen. Tussen deze clusters en de landbouw wordt zowel voor korte afstanden maar ook bij langere afstand slim samengewerkt, efficiënt geïnnoveerd, gepland, verpakt, gekoeld en vervoerd door logistieke specialisten. Hierdoor is Nederland in staat ook op het logistieke vlak grenzen te verleggen en te komen tot verdere verduurzaming van goederenstromen. Een voorbeeld hiervan zijn de zeetransporten van bederfelijke goederen uit Afrika.

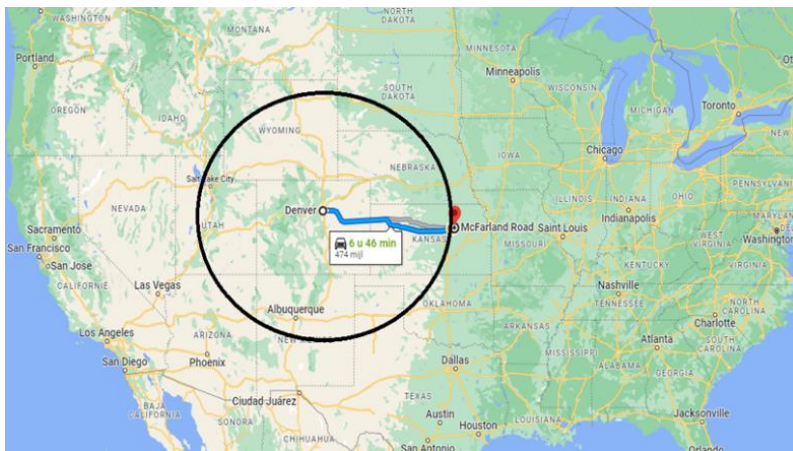
Binnen een straal van 750 km vanaf Rotterdam, globaal één dag rijden, kunnen diverse Europese landen worden bereikt. Uiteraard zijn dat landen als Duitsland, België, Denemarken en Frankrijk. Hoewel de Noordzee ons van het Verenigd Koninkrijk scheidt, kan dit net zo goed als een nabije markt worden beschouwd. Ook landen als Zwitserland en Tsjechië zijn, al dan niet voor een deel, binnen deze straal bereikbaar (afbeelding 7.1). Deze landen samen zijn goed voor 57% van de exportwaarde van Nederland in 2022. Op wereldschaal bezien zijn de afstanden van de Nederlandse exportwaarde vooral regionaal gericht. Dit illustreert ook afbeelding 7.2, waarbij dezelfde cirkel in diameter is getrokken vanuit Denver (Verenigde Staten). De Verenigde Staten is de belangrijkste exporteur van landbouwgoederen in de wereld. Om te kunnen exporteren zijn de afstanden voor de export voor dit land (veelal) veel groter. Nederland is nummer twee als het gaat om landbouwgoederen.

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op enkele nabije afzetmarkten: Duitsland, België, Frankrijk, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk en de verwevenheid die deze landen met Nederland hebben met betrekking tot de handel in landbouwgoederen.

² Bovenstaande berekeningen en cijfers zijn in dit hoofdstuk afkomstig van Eurostat, Comext database en zijn bewerkt door Wageningen Economic Research. Het gaat dan om Nederlandse makelij, wederuitvoer en quasi-doorvoer. Omdat het VK niet meer tot de EU behoort, zijn de cijfers van het VK deels afkomstig van Comtrade database. De handelscijfers in Comtrade kennen een andere definitie dan Eurostat, zodat ze wereldwijd vergelijkbaar zijn. De oorsprong van de cijfers van beide bronnen (Comext en Comtrade) zijn afkomstig van het CBS.

Afbeelding 7.1 Rotterdam als middelpunt met een cirkel van circa 750 kilometer

Afbeelding 7.2 Denver als middelpunt met een cirkel van circa 750 kilometer

7.2 Duitsland en Nederland veel gelijkenissen, toch verschillend

Nederland is verbonden met buurland Duitsland via een 577 kilometer lange grens. Nederland en Duitsland zijn daarom sterk met elkaar verbonden. Dat is ook zeker het geval bij de handel in landbouwgoederen. Voor Nederland is Duitsland het belangrijkste handelsland voor landbouwgoederen. Andersom is voor Duitsland Nederland de belangrijkste exportpartner als het gaat om landbouwgoederen. Zo exporteerde Nederland ongeveer 25% van alle landbouwgoederen naar Duitsland. Het aandeel van Duitsland in de totale importwaarde van Nederland bedroeg bijna 17% in 2021. Nederland heeft een wat groter aandeel in de totale import van landbouwgoederen in Duitsland, namelijk een kleine 24%, en is daarmee veruit het belangrijkste herkomstland bij de import van landbouwgoederen. Polen komt op plek twee met bijna 9%. Qua exportwaarde naar Duitsland gaat het om ruim 28 mld. euro en qua import vanuit Duitsland is dit bedrag ruim 13 mld. euro. Nederland heeft dus een handelsoverschot met Duitsland met betrekking tot landbouwgoederen.

Nederland exporteert vooral bloemen en planten naar Duitsland (tabel 7.1). Bijna 12% van de totale landbouwexport naar Duitsland bestaat uit deze productgroep. Daarna komen fruit (met bijna 11%), zuivel & eieren (bijna 10%), groente (9%), vlees (kleine 7%) en (olie)zaden (kleine 6%). Wanneer er op het laagste detailniveau in het handelssysteem wordt gekeken, heeft de export van tomaten de grootste exportwaarde in 2021. Gevolgd door raap- en koolzaad, (overige) snijbloemen, rundvlees, sojabonen, ethylalcohol, rozen en Goudse kaas. Een breed scala aan producten worden vanuit Nederland naar Duitsland geëxporteerd. De net genoemde producten hebben slechts een aandeel van enkele procenten van de totale exportwaarde naar dat land. Ze zijn echter niet onbelangrijk als het om de totale import in Duitsland van een dergelijk product gaat. Ongeveer 52% van alle tomaten die ingevoerd worden in Duitsland zijn uit Nederland afkomstig. Ook bij de totale Duitse import van Goudse kaas komt 56% uit Nederland. Dit zijn producten die in absolute zin, grote waarde hebben en een groot aandeel hebben in de totale Duitse importwaarde. Bij sommige minder belangrijke productgroepen in absolute zin, liggen percentages hoger. Dit is bijvoorbeeld het geval bij 'overige bloemen'. Verder zijn 85% van de eieren, en een importaandeel van 70% van raapzaadolie (van het type low-erucic-acid,

crude) belangrijke productstromen. Voor deze producten is dus Duitsland erg afhankelijk van de Nederlandse import.

De import van goederen uit Duitsland bestaat vooral uit zuivel en eieren (ongeveer 12,5%), dierlijke en plantaardige oliën (10%), vlees (8%), een groep met overige landbouwgoederen (ruim 7%), dranken (7%), granen (kleine 7%), resten van de voedselindustrie/veevoer (kleine 6%) en bereidingen uit graan, van meel, zetmeel of melk (ruim 5%). Op het laagste niveau gaat het onder andere om levend pluimvee, raap- en koolzaadolie, tarwe, gerst, overige voedselproducten, pizza's en andere bakkerswaar, en dierlijke vetten en oliën. Ook hier hebben de belangrijkste importproducten een klein aandeel in de totale import vanuit Duitsland. Bij de genoemde producten gaat het om aandelen van ongeveer 2,5% tot 1,5% van de totale import aan landbouwgoederen.

Op het grootste detailniveau van de handelsstatistieken, bij een hoge importwaarde van boven het mld., is alleen bij tarwe het importaandeel van Duitse import door Nederland relatief groot met namelijk ongeveer één derde van het totaal. Tussen één mld. euro en een half mld. aan totale importwaarde van producten in Nederland, is het vooral gerst dat een groot aandeel heeft; ruim 51%. Van alle geïmporteerde boter in Nederland komt 85% uit Duitsland. De totale import van dit product in Nederland bedroeg echter (slechts) 431 mln. euro. Ook bij (meel van) kool- en raapzaadolie en varkensvlees ligt dit aandeel hoog; net boven de 80%, maar liggen de waarden die hiermee gemoeid zijn lager.

Op de hoofdgroepen zuivel/eieren en vlees na, is er weinig overlap tussen de type stromen tussen beide landen. Voor wat betreft zuivel, eieren en vlees is de verwevenheid van beide landen juist groot. Zo hebben beide landen een grote verwerkingscapaciteit voor vlees en is Nederland bijvoorbeeld sterk afhankelijk van Duitsland voor de afzet van Nederlandse eieren. Terwijl boeren uit Duitsland gebruikmaken van de verwerkingscapaciteit van Nederland voor de melk die in Duitsland wordt geproduceerd (boerenbusiness, 2019). Nederland exporteert onder andere bloemen en planten naar Duitsland en bij de import is Duitsland belangrijk voor granen uit dit land. Duidelijk is dat de verwevenheid tussen beide landen, als het nu gaat om afzet van eindproducten, grondstoffen of verwerkingscapaciteit groot is.

Tabel 7.1 Nederlandse landbouwhandel met Duitsland, belangrijkste productgroepen, in mld. euro

	2021
Export	
06. Sierteelt	3,3
08. Fruit	3,0
04. Zuivel en eieren	2,7
07. Groenten	2,5
02. Vlees	1,9
15. Natuurlijke vetten en oliën	1,8
12. Oliehoudende zaden en vruchten	1,6
20. Bereidingen van groente en fruit	1,5
23. Resten voedselindustrie, veevoer	1,3
18. Cacao en cacao bereidingen	1,3
Import	
04. Zuivel en eieren	1,7
15. Natuurlijke vetten en oliën	1,3
02. Vlees	1,0
LX. Rest landbouw	0,9
22. Dranken	0,9
10. Graan	0,9
23. Resten voedselindustrie, veevoer	0,8
19. Bereidingen van graan, meel en melk	0,7
01. Levende dieren	0,6
21. Overige voeding	0,6

Bron: CBS, Eurostat, Comext, bewerking Wageningen Economic Research, 2022

-Nederland is in beide stromen de rapporteur.

Als het om tertiaire landbouwgoederen gaat, exporteert Nederland voor een bedrag van 2,3 mld. aan goederen naar Duitsland. Dit zijn vooral tractoren en agrarische machines met een aandeel van respectievelijk 34% en 25%. Kasmaterialen (15%) en meststoffen (12%) volgen. Machines voor de voedingsmiddelenindustrie hebben een aandeel van 7%, gewasbeschermingsmiddelen 5%.

De importwaarde van tertiaire landbouwgoederen uit Duitsland, van ruim 1,5 mld. euro, wordt ook gedomineerd door agrarische machines (30%) en

tractoren (20%). Kasmaterialen hebben een aandeel van 18%, terwijl gewasbeschermingsmiddelen en machines voor de voedingsmiddelenindustrie beide een 10% aandeel in de totale importwaarde uit Duitsland hebben.

7.3 België is zowel concurrent als partner in de handel en distributie van landbouwgoederen

Onze zuiderburen zijn na Duitsland onze belangrijkste handelspartner als het gaat om landbouwgoederen (zie paragraaf 3.2). De grens met België strekt zich uit van Zeeland tot Limburg. Door de ligging van de haven van Antwerpen, waarbij door Nederlandse wateren (Westerschelde) gevaren moet worden, is België ook een belangrijke aan- en afvoeroute voor goederen van en naar Nederland. Ook heeft België, met havenverbindingen naar het Verenigd Koninkrijk, een belangrijke handelsverbinding. Zo is Antwerpen een belangrijke haven als het gaat om de import van bananen (www.agf.nl, 2017). Het Nederlandse Vlissingen concurreert echter met België om deze handelsstroom (De Tijd, 2015). Omdat België, net als Nederland, over goede luchthavens bezit, is er ook hier concurrentie met betrekking tot de import of export van landbouwgoederen. Denk hierbij aan snijbloemen uit Afrika of Zuid-Amerika die bij de bloemenveilingen in eigen land, Aalsmeer of Naaldwijk, hun nieuwe eigenaar krijgen, maar niet op Schiphol kunnen of willen landen. Daarnaast beschikt België ook een aantal afzetpunten voor Nederlandse (groente)telers. Een deel van de in Nederland geteelde kasgroenten en aardbeien kennen hun afzet op Belgische veilingen (nieuwe oogst, 2020). Uiteraard is de beperkte taalbarrière (voor een deel van België) een pluspunt als het gaat om het vlot verlopen van handelsstromen tussen beide landen.

Naast dat dit land alternatieven geeft voor Nederlandse bedrijven, is België ook een concurrent van Nederland op de Europese en wereldmarkt. Een voorbeeld hiervan is de aardappelverwerkende industrie. Zowel in Nederland als in België zijn er bedrijven van wereldformaat actief die concurreren op prijs en kwaliteit van het eindproduct, maar ook concurrent zijn op het verkrijgen van de grondstoffen voor hun fabrieken (Agroberichtenbuitenland, 2018 en Berkhout, 2022).

Een dergelijke verwevenheid is terug te vinden in de handelscijfers tussen beide landen. Nederland exporteert voor ongeveer 11% van de totale

landbouwgoederen naar België. Qua importwaarde lag dat op 12%. Nederland is op zijn beurt weer belangrijk voor België. Zo exporteert België een vijfde deel van de landbouwgoederen naar Nederland. Van alle landbouwgoederenimport door België, komt zelfs 27,5% van de waarde uit Nederland.

Hoewel Nederland een van de grootste drankenindustrieën van de wereld huisvest (onder andere Heineken en Lucas Bols), zijn de dranken tegelijkertijd ook het belangrijkste product dat we importeren uit België. Want ook in België is, mede dankzij Anheuser-Busch InBev en bijvoorbeeld Spadel een belangrijke (exporterende) sector. Ongeveer 11% van de Nederlandse import uit België bestaat uit deze groep producten (tabel 7.2). Zuivel en eieren met 9%, en bereidingen van granen, meel en melk (6,6%) en cacao en cacao-producten, de herkenbare Belgische bekende praline (6%) zijn daarna de belangrijkste handelsgroepen die uit België worden betrokken. Vooral de laatste industrie zal in Nederland tot de verbeelding spreken. Onder andere het Belgische concern Leonidas en Cotê d'Or zullen velen kennen, maar voor de handel is het wellicht belangrijker dat er twee grote chocoladefabrieken in België staan: Callebaut en Puratos. Bij zuivel- en eierengroep gaat het vooral om kaas en dan onder andere om Brie en geraspte kaas. Bij bereidingen van graan vooral om koekjes en pizza's quiches of andere bakkerswaar.

Nederland exporteert vooral zuivel en eieren naar België: 10% van het totaal aan landbouwgoederen. Veel daarvan zijn kaassoorten zoals Goudse en Maasdammer maar ook emmentaler. Ook boter gaat de grens over als ook broed- en consumptieeieren. Nagenoeg evenveel export aan natuurlijke oliën en vetten als diervoeding gaat vanuit Nederland naar België. Van beide productgroepen is dit 9% van het totaal. Van die eerste groep gaan vooral zonnebloemolie, palmolie en raap- en koolzaadolie naar België.

Als het gaat om de onderlinge afhankelijkheid tussen beide landen, is voor België de stroom cacao-boter uit Nederland het belangrijkste. Zowel in absolute zin als qua percentage van de totale import is dit product belangrijk. Van de 589 mln. euro aan importwaarde van België, komt 50% uit Nederland. Ruim 35% van de waters (al dan niet met suiker of smaakjes), die in België worden geïmporteerd, zijn afkomstig uit Nederland. Bij lagere waarden qua totale importwaarde, is België zeer gericht op Nederland als het gaat om diervoeders, en niet ingedikte melk en room. Andersom importeert Nederland

zo'n 50% van zijn totale koffie-import uit België. De Antwerpse haven is namelijk de grootste koffie haven in de wereld (www.vrt.be, 2021).

Tabel 7.2 Nederlandse landbouwhandel met België, belangrijkste productgroepen, in mld. euro

	2021
Export	
04. Zuivel en eieren	1,2
23. Resten voedselindustrie, veevoer	1,2
15. Natuurlijke vetten en oliën	1,2
07. Groenten	0,8
22. Dranken	0,8
08. Fruit	0,8
02. Vlees	0,7
06. Sierteelt	0,7
18. Cacao en cacaobereidingen	0,6
20. Bereidingen van groente en fruit	0,6
Import	
22. Dranken	1,0
04. Zuivel en eieren	0,9
19. Bereidingen van graan, meel en melk	0,6
18. Cacao en cacaobereidingen	0,6
LX. Rest landbouw	0,5
02. Vlees	0,5
23. Resten voedselindustrie, veevoer	0,5
07. Groenten	0,5
08. Fruit	0,5
15. Natuurlijke vetten en oliën	0,5

Bron: CBS, Eurostat, Comext, bewerking Wageningen Economic Research, 2022

-Nederland is in beide stromen de rapporteur.

Naar België worden vooral meststoffen geëxporteerd als het om tertiaire landbouwgoederen gaat. Ongeveer 30% van de totale exportwaarde van 1,5 mld. bestaat uit deze productgroep. Tractoren hebben een aandeel van 23%, kasmaterialen 17% en agrarische machines 15%. Met 132 mln. euro in 2021 hebben machines voor de voedingsmiddelen industrie een aandeel van

9% in de totale exportwaarde van tertiaire goederen. Andere tertiaire landbouwgoederen hebben een marginaal aandeel.

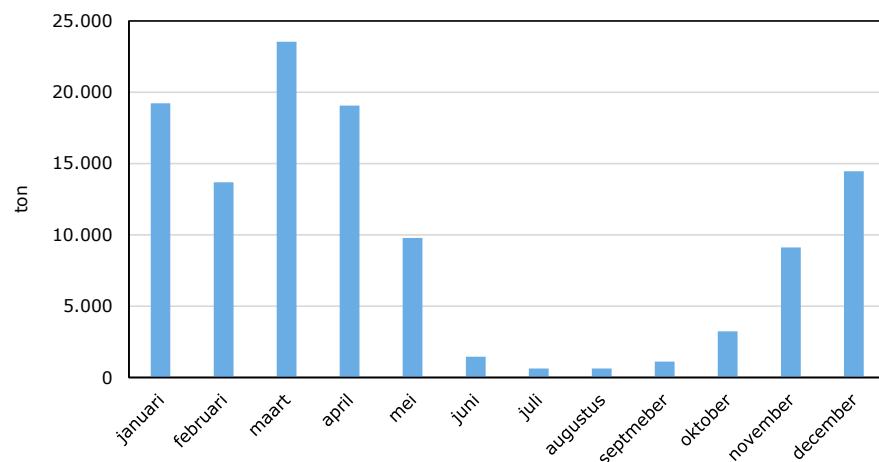
Qua importwaarde betreft Nederland uit België ook veel verschillende tertiaire goederen met een waarde van 1,3 mld. euro. Kasmaterialen zijn hier de grootste groep met 28%, gevolgd door meststoffen (21%) en vlak daarop gevolgd door tractoren (19%). Agrarische machines (15%) en gewasbeschermingsmiddelen (11%) uit België zijn ook nog relatief belangrijk.

7.4 Frankrijk in veel opzichten groter dan Nederland, behalve in export van landbouwgoederen

Na Duitsland en België is Frankrijk de derde exportbestemmingen voor landbouwgoederen van Nederland. De export naar Frankrijk bedraagt 7% van de totale waarde aan landbouwgoederenexport door Nederland. Bij de import is dat ongeveer 6%. Voor Frankrijk is Nederland één van de belangrijkste herkomstlanden bij de import. Het is de laatste jaren stuuvertje wisselen tussen Nederland, België en Spanje wie op de Franse importmarkt er met de nummer-één-positie ervandoor gaat, Duitsland is de nummer vier. Alle drie hebben een aandeel van tussen de 13% en 14%. Qua export is Nederland niet de belangrijkste. Nederland komt dan op plek 7, met een aandeel van 6,6% in 2021. Voor Frankrijk zijn België, Duitsland, Italië, de Verenigde Staten, Spanje en het Verenigd Koninkrijk belangrijker. Hoewel Frankrijk geen buurland is van Nederland is de afstand tot aan de Franse grens beperkt en is de hoofdstad, met de belangrijkste groothandel van landbouwgoederen Rungis, in enkele uren bereikbaar.

In Frankrijk zijn er per 1 januari 2021 een kleine 68 mln. inwoners, terwijl Nederland op die datum bijna 17,5 mln. inwoners kent. Daarnaast is Frankrijk 13 keer groter dan in Nederland. Frankrijk ligt een stuk zuidelijker dan Nederland en heeft daarom enkele klimatologische verschillen ten opzichte van Nederland. Hierdoor kunnen andere producten worden gemaakt die in Nederland niet of moeilijker beschikbaar zijn. Het belangrijkste importproduct uit Frankrijk levert daarvoor het bewijs.

Het geproduceerde graan in Frankrijk is veelal meer geschikt voor menselijke consumptie dan dat uit Nederland (Jukema, 2021). Dit is niet omdat de Fransen meer kennis hebben over hoe te telen of bijvoorbeeld een andere grondsoort hebben die deze teelt beter mogelijk maakt. Het zijn vooral de koelere en nattere omstandigheden in Nederland die het verschil maken, waardoor het graan dat van een lagere kwaliteit is, minder goed te gebruiken is voor menselijke consumptie. Daarnaast scheelt het dat er meer ruimte is om dit product te produceren en dat die ruimte meer betaalbaar is (MelkvanhetNoorden, 2019). Qua klimaat zijn er naast graan andere voorbeelden van klimatologische omstandigheden zoals in de vollegrondsgroenteteelt. Hier zijn het meer de seizoenen die van invloed zijn. Frankrijk kent namelijk veelal een andere piek in de productie dan Nederland. Het heeft dan een overvloed aan producten. Hierdoor vult het aanbod uit Frankrijk in dit specifieke geval de consumentenvraag in Nederland buiten het Nederlandse seizoen in. In figuur 7.1 is de import van bloemkool uit Frankrijk naar Nederland weergegeven. Hierin is te zien dat de handel uit Frankrijk aanvulling is op het Nederlandse seizoen dat van ongeveer juli tot ongeveer oktober loopt.

Figuur 7.1 Importgewicht (ton) van bloemkool uit Frankrijk, gemiddelde 2012-2021

Bron: CBS, Eurostat; Comext.

Het gebruikmaken van elkaars sterke geografische of klimatologische omstandigheden komt ook tot uitdrukking in andere producten die elkaars grenzen overschrijden. Net als met Duitsland (varkens en zuivel) en België (onder andere bier, chocolade en waters) is de handel tussen Frankrijk en Nederland ook fors als het bijvoorbeeld om dranken gaat. In tabel 7.3. is te zien dat voor Nederland, na granen, dranken het belangrijkste landbouwimportproduct uit Frankrijk is. Hoewel Nederland ook een bescheiden wijnproductie heeft (Nederlandsewijninfo, 2022), kan Nederland qua volume niet concurreren met Frankrijk, dat behoort tot de belangrijkste twee wijnproducerende landen van de wereld (FAO, 2019). Het is dan ook niet gek dat dit een belangrijk product is dat Nederland uit Frankrijk importeert. De derde productgroep lijkt ook voor de hand te liggen. De typische Franse kazen zoals brie en camembert vallen hieronder. Daarnaast beschikt Frankrijk ook over grote zuivelreuzen zoals Danone en Lactalis. Beide hebben overigens ook vestigingen in Nederland. Lactalis is moederbedrijf van onder andere Royal Lactalis Leerdammer. Danone is eigenaar van onder andere Nutricia. Duidelijk is dat multinationals over landsgrenzen heen hun productielocaties hebben. Na de groep overige landbouwgoederen volgt de groep diervoeders. Uit Frankrijk wordt vooral honden- en kattenvoer geïmporteerd, Royal Canin is een van die bedrijven.

De Nederlandse exportproducten naar Frankrijk bestaan vooral uit sierteeltproducten zoals bloemen en kamerplanten. Ook de typische Nederlandse kazen (edammer, Maasdammer en Goudse) doen het volgens de exportstatistieken goed in Frankrijk, net als boter. Rund- en kippenvlees, fruit onder andere avocado's, sinaasappelen en citrusfruit. Bij de groep bereidingen uit groente en fruit zijn de vruchtensappen belangrijk.

Op de Franse importmarkt heeft Nederland alleen een sterke positie in natuurlijke boter: 46%. Dit is uiteraard bij de grootste importgroepen hoger dan een half miljoen euro aan waarde. Ongeveer een derde aandeel heeft Nederland in de totale import van rundvlees (34%) en sigaretten (33%) door Frankrijk. Als qua exportwaarde afgezakt wordt naar rond de 200 mln. euro importwaarde door Frankrijk, zijn bier (verpakkingen meer dan 10 liter) en groentezaden productgroepen uit Nederland die een hoog aandeel (respectievelijk 57% en 63%) hebben.

Voor Nederland zijn de volgende goederen uit Frankrijk van belang: Ongeveer 50% van de Nederlandse tafeldruivenimport komt uit Frankrijk en een kleine 30% van de gerst wordt uit Frankrijk geïmporteerd. Deze twee producten springen eruit bij de importstromen hoger dan een half mld. euro aan importwaarde.

Tabel 7.3 Nederlandse handel van landbouwgoederen met Frankrijk, belangrijkste productgroepen, in mld. euro a)

	2021
Export	
06. Sierteelt	1,1
04. Zuivel en eieren	0,9
02. Vlees	0,9
08. Fruit	0,9
20. Bereidingen van groente en fruit	0,8
03. Vis en zeevruchten	0,6
22. Dranken	0,6
18. Cacao en cacao bereidingen	0,5
23. Resten voedselindustrie, veevoer	0,4
24. Tabak en tabaksproducten	0,4
Import	
10. Graan	0,9
22. Dranken	0,8
04. Zuivel en eieren	0,4
LX. Rest landbouw	0,3
23. Resten voedselindustrie, veevoer	0,2
15. Natuurlijke vetten en oliën	0,2
12. Oliehoudende zaden en vruchten	0,2
09. Koffie, thee en specerijen	0,2
19. Bereidingen van graan, meel en melk	0,2
21. Overige voeding	0,2

a) Nederland is in beide stromen de rapporteur.

Bron: CBS, Eurostat, Comext, bewerking Wageningen Economic Research, 2022.

Naar Frankrijk exporteert Nederland voor een totale exportwaarde van 1,7 mld. euro aan tertiaire landbouwgoederen. Drie productgroepen zijn daarbij belangrijk; meststoffen met 26%, tractoren met 25%, en agrarische machines met 20%. Daarna volgen kasmaterialen (13%) en gewasbeschermingsmiddelen (8%).

De waarde van de geïmporteerde tertiaire landbouwgoederen uit Frankrijk bedraagt 427 mln. euro in 2021. Tractoren (32%) en gewasbeschermingsmiddelen 31% zijn hier de belangrijkste twee groepen. Agrarische machines en meststoffen zijn met respectievelijk 14% en 10% ook nog van belang.

7.5 Denemarken minder grote afzetmarkt, maar hoogwaardige partner

Denemarken prijkt qua exportwaarde niet op de lijst van belangrijkste exportlanden voor Nederland. In 2021 staat dit land op plaats 10 qua belangrijkste exportbestemmingen. Ook qua importstroom gaat het vergeleken bij de in dit hoofdstuk behandelde landen om een beperktere stroom van goederen. Denemarken staat hierdoor op plek 18 van de herkomstlanden bij de Nederlandse landbouwgoederenimport. Andersom is Nederland voor Denemarken sterker van belang. Na Duitsland is Nederland het belangrijkste importland voor landbouwgoederen. Als het gaat om de export van Denemarken, dan is Nederland bestemming nummer vier. Vergeleken met de andere landen in dit hoofdstuk zijn de gemiddelde handelsprijzen met Denemarken wel hoger (zie tabel 7.4). Vermoedelijk komt dit door een verschil in het productenpakket. Maar wellicht speelt ook mee dat Denemarken wel lid is van de Europese Unie, maar geen euro als nationale munt heeft. Valutaschommelingen kunnen daarom van invloed zijn op de handelsstromen van en naar dit land. Deze worden echter veelal vooraf afgedekt. Een andere oorzaak kan zijn dat de Deense consumenten, 5,6 mln. in totaal, het meeste geld uitgeven aan biologische landbouwproducten in de wereld (Organic Denmark, 2022). Zo is 30% van de melkconsumptie in Denemarken biologisch (Danish Agriculture & food council, 2022). Handelsstromen zijn dus ook voor een groter deel dan bij andere landen, gericht op een veelal hoger prijssegment.

Tabel 7.4 Handelsprijs landbouwgoederen Nederland met diverse landen, op basis van cijfers 2021

Export NL naar:	waarde (x mln. euro)	volume (in mln. kilo)	gemiddeld prijs per kilogram a)
Frankrijk	9.999	5.266	1,9
Duitsland	28.180	21.411	1,32
België	12.582	12.123	1,04
Denemarken	2.407	1.262	1,91
Import NL van uit:			
Frankrijk	4.747	7.033	0,67
Duitsland	13.294	22.949	0,58
België	9.683	10.266	0,94
Denemarken	1.065	786	1,35

a) Opgemerkt moet worden dat gemiddelde prijzen in handelsprijzen met enige voorzichtigheid moeten worden gebruikt in verband met de onderliggende samenstelling van producten en soms onnauwkeurigheden in volumes.
Bron: CBS, Eurostat, bewerking Wageningen Economic Research

Denemarken importeert meer biologische producten (in volume) dan het exporteert (FiBL, 2022). Ten dele komt dat vermoedelijk door een ander bio-assortiment waar een grotere behoefte aan is ten opzichte van de eigen productie. Qua handelsstatistiek is verder alleen bekend wat van buiten de EU wordt ingevoerd en uit welk land de goederen afkomstig zijn.

Als beter naar handelsstromen met Nederland wordt gekeken, is goed zichtbaar waar Denemarken zelf sterk in is qua productie. Zo heeft Denemarken veel productie uit dierlijke sectoren. Onder andere beschikt het land over een grote varkenspopulatie en een grote, belangrijke slachter: Danish Crown. Verder is men sterk in de visserij, dankzij de grote kustlijn van Denemarken zelf, maar ook die van Groenland in de Atlantische oceaan. Ook produceert Denemarken veel zuivelproducten. Arla is een bekend Deens/Zweeds concern en heeft ongeveer een even grote omzet als Friesland Campina (boerenbusiness, 2022). Dit is dan ook de grootste importstroom die Nederland uit dit land betreft (tabel 7.5). Qua sierteeltexport gaat het vooral om (bloeiende) potplanten en kerstbomen (rtvhollandsmidden, 2022). Nederland exporteert vooral rundvlees en bevroren varkensvlees naar Denemarken. Ook bloemen en kamerplanten, avocado's, tomaten, paprika's en uien staan hoog op de exportlijst.

Voor de Denen is de import uit Nederland van rundvlees (zonder bot) met 39%, van in totaal 360 mln. euro, van enig belang. Ook 36% van de import van Deense ethylalcoholimport kwam in 2021 uit Nederland. Hoewel het over minder grote bedragen gaat, komt 60% van de avocado's die worden geïmporteerd in Denemarken uit Nederland. Bij 'overige bloemen' is dat 97% van het totaal aan 'overige bloemen' van 56 mln. euro. Voor Nederland zijn de belangen van de Deense import op de totale Nederlandse import voor de meeste producten beperkt, uitgezonderd enkele vissoorten.

Tabel 7.5 Nederlandse handel in landbouwgoederen met Denemarken, belangrijkste productgroepen, in mld. euro a)

	2021
Export	
02. Vlees	0,38
06. Sierteelt	0,30
08. Fruit	0,23
07. Groenten	0,18
23. Resten voedselindustrie, veevoer	0,15
21. Overige voeding	0,13
20. Bereidingen van groente en fruit	0,13
15. Natuurlijke vetten en oliën	0,12
LX. Rest landbouw	0,12
04. Zuivel en eieren	0,11
Import	
03. Vis en zeevruchten	0,19
04. Zuivel en eieren	0,16
12. Oliehoudende zaden en vruchten	0,08
06. Sierteelt	0,08
LX. Rest landbouw	0,07
16. Bereidingen van vlees en vis	0,07
01. Levende dieren	0,07
21. Overige voeding	0,05
22. Dranken	0,04
15. Natuurlijke vetten en oliën	0,04

a) Nederland is in beide stromen de rapporteur.

Bron: CBS, Eurostat, Comext, bewerking Wageningen Economic Research, 2022.

Naar Denemarken worden, als het om tertiaire goederen gaat, door Nederland vier belangrijke productgroepen geëxporteerd. Dat zijn tractoren (32%), agrarische machines (21%), kasmaterialen(18%) en machines voor de voedingsmiddelenindustrie (15%). Samen zijn ze goed voor 86% van de totale exportwaarde van 261 mln. euro.

Van de importwaarde van Nederland van tertiaire landbouwgoederen uit Denemarken bestaat voor 38% uit machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Agrarische machines hebben een aandeel van 26% terwijl zowel kasmaterialen als tractoren een aandeel van 15% hebben in de importwaarde uit Denemarken. Deze is in totaliteit overigens beperkt met 119 mln. euro.

7.6 Na Brexit blijft het Verenigd Koninkrijk een belangrijk afzetbestemming voor landbouwgoederen

Nederland grenst dan wel niet officieel aan het Verenigd Koninkrijk, het is wel een belangrijk afzetland voor Nederland. Uiteraard heeft de Brexit invloed gehad op de handelscijfers ([paragraaf 3.2](#) en [3.3](#) en Jukema, 2022), maar ook in 2022 blijft de export naar het Verenigd Koninkrijk een zeer belangrijk aandeel hebben in de import- en exportstromen van Nederland. In 2021 was het Verenigd Koninkrijk de vierde exportbestemming³ Qua import is het Verenigd Koninkrijk wat minder belangrijk voor Nederland. Dan is het Verenigd Koninkrijk op plek 10 terug te vinden qua importwaarde. Voor het Verenigd Koninkrijk is Nederland de belangrijkste importeur. Qua export is Nederland voor het Verenigd Koninkrijk de nummer vier achter Ierland, Frankrijk en de Verenigde Staten³

Net als Denemarken heeft het Verenigd Koninkrijk een andere munt dan Nederland. Koersverschillen, en de vernieuwde afspraken over handel met de

EU (die nog altijd niet volledig van kracht zijn) en handelsverdragen die het Verenigd Koninkrijk met andere landen sluit, kunnen import- en exportstromen beïnvloeden.

Ondanks de veranderende relaties met dit land zijn de Britse consumenten zijn nog altijd dol op de Nederlandse bloemen en planten, de exportwaarde van Nederland toont dat aan (tabel 7.6). In 2021 is dat het belangrijkste exportproduct van Nederland met een aandeel van 19% op het totaal. Daarnaast is vlees een belangrijk exportproduct naar het Verenigd Koninkrijk. Zowel kippenvlees, als varkensvlees en rundvlees worden naar Engeland verscheept. Vlees heeft in 2021 een aandeel van 12%. Ook voor groenten zoals tomaten is het belang van de Engelse markt groot. Op de totale geëxporteerde waarde hebben groenten een aandeel van 10%. De productgroep dranken volgt met 9%, overige voedingsproducten, zoals preparaten voor sausen, tomatenketchup en ijsjes hebben een exportaandeel van 7% naar het Verenigd Koninkrijk.

Vanuit het Verenigd Koninkrijk importeert Nederland vooral dranken (17% van het totaal) zoals whisky's, wijn en bier. Qua overige voeding (13%) gaat het vooral om overige voedselbereidingen, preparaten voor sauzen en ijs. Bij de groep natuurlijke oliën en vetten (9%) is het vooral yellow grease (gebruikt frituurvet) dat wordt geïmporteerd. In de groep zuivel en eieren (8%) betreft het vooral room, boter, en kaas zoals cheddar. Bij cacao gaat het om chocoladeproducten.

^{3 3} Bovenstaande berekeningen en cijfers zijn in dit hoofdstuk afkomstig van Eurostat, Comext database en zijn bewerkt door Wageningen Economic Research. Het gaat dan om Nederlandse makelij, wederuitvoer en quasi-doorvoer. Omdat het VK niet meer tot de EU behoort, zijn de cijfers van het VK deels afkomstig van Comtrade database. De handelscijfers in Comtrade kennen een andere definitie dan Eurostat, zodat ze wereldwijd vergelijkbaar zijn. De oorsprong van de cijfers van beide bronnen (Comext en Comtrade) zijn afkomstig van het CBS.

Tabel 7.6 Nederlandse handel in landbouwgoederen met het Verenigd Koninkrijk, belangrijkste productgroepen, in mld. euro a)

	2021
Export	
06. Sierteelt	1,6
02. Vlees	1,1
07. Groenten	0,8
22. Dranken	0,8
21. Overige voeding	0,6
20. Bereidingen van groente en fruit	0,6
23. Resten voedselindustrie, veevoer	0,5
15. Natuurlijke vetten en oliën	0,4
18. Cacao en cacao bereidingen	0,4
LX. Rest landbouw	0,3
Import	
22. Dranken	0,3
21. Overige voeding	0,2
15. Natuurlijke vetten en oliën	0,2
04. Zuivel en eieren	0,1
18. Cacao en cacao bereidingen	0,1
19. Bereidingen van graan, meel en melk	0,1
03. Vis en zeevruchten	0,1
02. Vlees	0,1
23. Resten voedselindustrie, veevoer	0,1
10. Graan	0,1

a) Nederland is in beide stromen de rapporteur.

Bron: Comext, bewerking Wageningen Economic Research, 2022.

Voor wat betreft tertiaire goederen, met een totale waarde van 847 mln. euro worden door Nederland naar het Verenigd Koninkrijk vooral tractoren, meststoffen, en andere agrarische machines geëxporteerd. Samen zijn ze goed voor 77% van de totale exportwaarde van tertiaire goederen naar dat land.

Ongeveer 28% van de importwaarde uit het Verenigd Koninkrijk naar Nederland van tertiaire goederen bestaat uit kasmaterialen. Ook importeert

Nederland veel gewasbeschermingsmiddelen (26%) en agrarische machines (16%) uit het Verenigd Koninkrijk. Met 11% aan meststoffen, van de in totaal 266 mln. euro die uit het Verenigd Koninkrijk worden geïmporteerd, is dit ook nog een redelijk belangrijke productgroep.

7.7 Nederland een wereldspeler met regionale focus

Veel aandacht in de handel van landbouwgoederen gaat uit naar nieuwe markten of procentueel sterke groeiemarkten. Ook is er tegenwoordig, terecht, veel aandacht voor importlanden veraf en de impact die de productie en handel heeft op onder andere productie- en arbeidsomstandigheden, milieu en inkomen (iucn.nl, 2022). Daarbij sneeuwt de aandacht voor nabije markten soms wat onder. Omdat een toename op een nabije markt van één procent soms al meer waarde vertegenwoordigt dan grotere procentuele stijgingen van potentiële nieuwe groeiemarkten, is de aandacht voor nabije markten blijvend nodig. Bovendien is Nederland een wereldspeler op regionaal niveau. De landbouwgoederen worden immers vooral afgezet binnen een straal van 750 kilometer. Deze nabije markten zijn in aflevertijd en daarmee in productkwaliteit (bij verse producten), qua transportkosten en mogelijk ook in verdienste nog niet zo'n gekke keuze voor ondernemers in de landbouw- en voedingsmiddelenindustrie die willen starten met exporteren. In dit hoofdstuk werd dieper ingegaan op deze nabije markten van Nederland met aandacht voor de handelsrelatie met Duitsland, België, Frankrijk, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. Naast cijfers werden de onderlinge afhankelijkheden tussen landen, de samenwerkingen maar ook de verschillen tussen de landbouweconomie en voedingsmiddelenindustrie van landen aangestipt. Deze verschillen en samenwerkingen komen tot uiting in de handelscijfers. Competitieve voordelen van landen, voorkeuren voor bepaalde smaken en gebruiken, klimatologische omstandigheden, de wereldwijde concurrentie, vestigingsplaatsen van productiebedrijven, fabrieken en handelaren en economische wetten spelen bij deze afhankelijkheden een rol.

8

8 Handel met Oekraïne en Rusland

8.1 Inleiding

Op donderdag 24 februari 2022 is Rusland Oekraïne binnengevallen. De Russische inval in Oekraïne heeft naast de grote humanitaire gevolgen ook de wereldwijde landbouwmarkten in 2022 aanzienlijk verstoord. Rusland en Oekraïne waren tot aan het begin van de oorlog grote exporteurs van onder andere tarwe, mais, zonnebloemolie en meststoffen. De export van (veevoeder)granen uit Oekraïne werd geblokkeerd, wat voor voedselonzekerheid en hoge prijzen zorgde op de wereldmarkt. Daarnaast zorgen de stijgende prijzen voor energie en kunstmest voor hogere productiekosten, met verdere prijsstijgingen van voedsel tot gevolg.

Rusland was in 2020 de grootste gasleverancier aan de EU: bijna 40% van de totale invoer van aardgas kwam uit Rusland, terwijl 19% uit Noorwegen werd geïmporteerd en 11% uit andere landen binnen de EU. De maatregelen genomen door de EU om hun afhankelijkheid van Russische fossiele brandstoffen geleidelijk af te bouwen, hebben de energieprijzen verder opgedreven. Voor de uitbraak van de oorlog in Oekraïne waren de prijzen van energie en kunstmest al aan het oplopen. De prijzen voor ruwe olie en olieproducten op de internationale markten stijgen sinds april 2020, hetzelfde geldt voor de gasprijzen (Berkhout et al., 2022a). Dit heeft geleid tot scherpe prijsstijgingen voor belangrijke landbouwproducten en inputs als kunstmest, waarvan de productie veel energie vraagt (Di Bella et al., 2022; Europese Commissie, 2022). De prijzen voor kunstmeststoffen lopen sinds januari 2021 op (Berkhout et al., 2022a). Sinds de Russische inval in Oekraïne in februari 2022 zijn de handelsrelaties tussen de EU en Rusland grotendeels verbroken, en is het onzeker hoe die er in de toekomst zullen uitzien.

Dit hoofdstuk bevat een eerste korte analyse van de import- en exportstromen uit en naar Oekraïne en Rusland. De maandelijkse handelcijfers zijn beschikbaar tot en met augustus 2022. De analyse is uitgevoerd op basis van

CBS-data inclusief quasi-doorvoer voor een zo goed mogelijke vergelijking tussen 2021 en 2022.

8.2 Vóór de oorlog: handel tussen Nederland, Oekraïne en Rusland

Importwaarde van landbouwgoederen uit Oekraïne 9x hoger in 2021 dan in 2010

Nederland importeerde in 2021 voor 2,5 mld. euro aan goederen uit Oekraïne, waarvan 1,9 mld. euro landbouwgoederen (figuur 8.1) en 0,6 mld. euro niet-landbouwgoederen. Het importaandeel van Oekraïne in de totale Nederlandse landbouwimport was in 2021 2,4%, tegen 0,5% in 2010. Hiermee was Oekraïne in rangorde de 10e leverancier van landbouwgoederen voor Nederland in 2021. Het gaat vooral om plantaardige fijne oliën en vetten (vooral zonnebloemolie), mais, oliehoudende zaden voor fijne oliën (kool- en rapzaad) en vlees en eetbaar slachtafval (pluimvee). Oekraïne was in 2021 de belangrijkste leverancier van mais, op ruime afstand gevolgd door Frankrijk, Duitsland en Roemenië. Ook voor plantaardige fijne oliën en oliehoudende zaden voor fijne oliën staat Oekraïne in de top drie belangrijkste leveranciers (CBS, 2022a).

Exportwaarde van landbouwgoederen naar Oekraïne bijna twee derde meer in 2021 dan in 2010

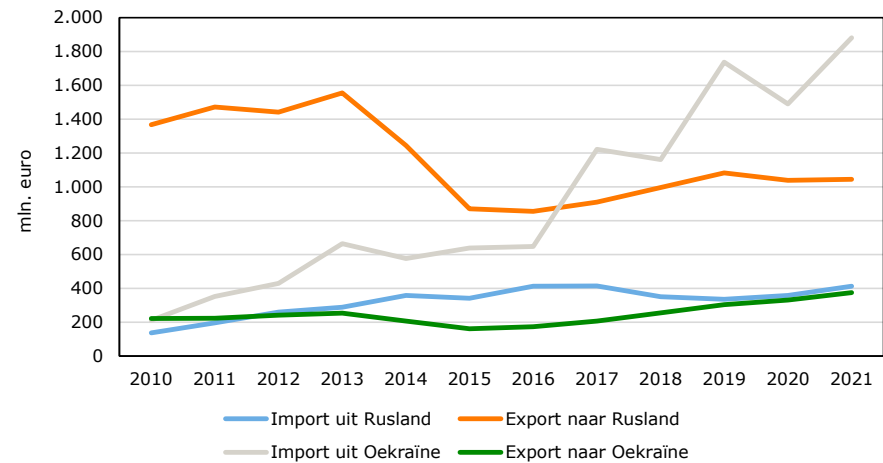
De export van landbouwgoederen naar Oekraïne zit na de annexatie van de Krim in 2014 door Rusland weer in een stijgende lijn: in 2021 exporteerde Nederland voor 375 mln. euro aan landbouwgoederen. De belangrijkste exportproducten zijn cacao en sierteelt. Het merendeel, 801 mln. euro, van de geëxporteerde goederen valt onder niet-landbouw. Oekraïne speelt met een aandeel van 0,3% een bescheiden rol in de totale Nederlandse landbouwexport en staat op de 32e plaats van bestemmingen.

Importwaarde van landbouwgoederen uit Rusland verdrievoudigd tussen 2010 en 2021

In 2021 importeerde Nederland voor 26,4 mld. euro aan goederen uit Rusland. Hiervan is 25,9 mld. euro niet-landbouw (vooral minerale brandstoffen zoals olie en gas) (CBS, 2022b). Het overige deel betreft landbouwgoederen (figuur 8.1). In 2021 vormde vis de hoofdmoot (zoals bevroren kabeljauw en Alaskakoolvis). Naast de traditionele landbouwgoederen importeert Nederland ook kunstmest uit Rusland, circa 96 mln. euro in 2021. Met een aandeel van 0,6% in de totale Nederlandse landbouwimport speelt Rusland een kleine rol als leverancier. Rusland is de 44e leverancier van landbouwgoederen voor Nederland.

Exportwaarde van landbouwgoederen naar Rusland met bijna kwart afgenomen tussen 2010 en 2021

Naar aanleiding van de annexatie van de Krim in 2014 voerde de EU restrictieve maatregelen (sancties) in tegen Rusland. Rusland reageerde door tegensancties te nemen die de import van landbouw- en voedingsproducten uit onder meer de EU moesten bannen (OESO, 2022). Dit alles heeft een grote impact gehad op de export naar Rusland in de daaropvolgende jaren (figuur 8.1). In 2021 werd door Nederland voor ruim 1 mld. euro aan landbouwgoederen geëxporteerd naar Rusland. Dit is bijna een kwart minder dan in 2010. Sierteelt is met 344 mln. euro verreweg het grootste product. Met een aandeel van 1,0% in de totale Nederlandse landbouwexport staat Rusland op een bescheiden 18e plaats als bestemming.

Figuur 8.1 In- en uitvoerwaarde landbouwgoederen, 2010-2021 a)

a) Cijfers inclusief quasi-doorvoer.

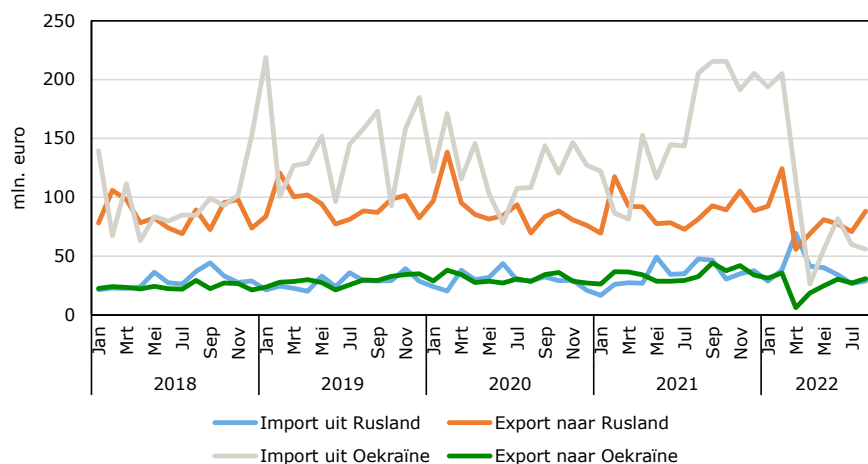
Bron: CBS.

8.3 Tijdens de oorlog: handel tussen Nederland, Oekraïne en Rusland

Door het oorlogsgeweld in Oekraïne en de sancties tegen Rusland is de Nederlandse goederenhandel met deze landen voor een deel stil komen te liggen. Na de prijsverhogingen en grondstoftekorten als gevolg van de coronacrisis, krijgt de agroketen nu te maken met hoge energieprijzen en tekorten door de oorlog in Oekraïne. Zo worden bijvoorbeeld de Nederlandse meelindustrie, aardappelverwerking en glastuinbouw hard geraakt door sterke stijgingen van de energieprijzen (Berkhout et al., 2022b; Harreman en Demoed, 2022). De wereldvoedselprijzen stegen tot recordhoogtes (Dohmen, 2022; NOS, 2022a en 2022b). Uit de maandcijfers blijkt dat in januari 2019 de landbouwimport uit Oekraïne een recordhoogte van 218,9 mln. euro bereikte (figuur 8.2). Dat importniveau werd in januari en februari van 2022, mede door hoge prijzen, bijna geëvenaard. Vanaf maart 2022 nam de import van landbouwgoederen uit Oekraïne af en bereikte in april een absoluut dieptepunt. Tijdens de oorlog wordt er niet of minder geplant, geoogst en geëxporteerd.

Bovendien heeft de oorlog geleid tot de sluiting van havens, wat gevolgen heeft voor de export (OESO, 2022).

In Rusland was er in 2022 geen grote verstoring van de landbouwproductie. De sancties tegen Rusland waren tot dusver niet gericht op de handel in landbouwproducten en kunstmest, maar veel internationale bedrijven, waaronder bedrijven die actief zijn in de landbouwsector, hebben wel hun betrokkenheid met Rusland verminderd. In figuur 8.2 zien we dat de Nederlandse import van landbouwgoederen uit Rusland sinds 2018 relatief stabiel is. De piek in maart 2022 is met name toe te schrijven aan een hogere importwaarde van Russische zonnebloemolie. Verderop in dit hoofdstuk (paragraaf 8.5) komt de import van zonnebloemolie zowel vóór als tijdens de oorlog aan bod.

Figuur 8.2 In- en uitvoerwaarde landbouwgoederen per maand a)

a) Cijfers inclusief quasi-doorvoer.

*2022 voorlopige cijfers.

Bron: CBS.

Op de export van landbouwgoederen naar Oekraïne en Rusland heeft de oorlog weinig invloed gehad. Na de dip in maart 2022 waar de export daalde naar 6 en 56 mln. euro voor respectievelijk Oekraïne en Rusland, is de export in waarde bijna weer op hetzelfde niveau als vóór de oorlog (figuur 8.2); in volume is er wel een afname. Cacao en sierteelt zijn nog steeds de belangrijkste goederen met bestemming Oekraïne. Het gaat wel om kleine bedragen. De export in tabak heeft de grootste klap gehad. In 2021 was tabak nog het 3e grootste exportproduct naar Oekraïne. In 2022 is na april geen tabak meer geëxporteerd. Sierteelt blijft naar Rusland het belangrijkste landbouwproduct.

8.4 Mais uit Oekraïne

Oekraïne is de 3e grootste exporteur van mais op de wereldmarkt (OESO, 2022). De binnenlandse consumptie is relatief gering; het grootste deel van de productie wordt geëxporteerd. Oekraïense boeren, die vóór de oorlog nog konden rekenen op contracten die voor de toekomst werden gesloten, bleven zitten met de voorraden en konden hun nieuwe oogst niet kwijt doordat Rusland de Oekraïense havens blokkeerde. Vóór de Russische inval werd meer dan 90% van de Oekraïense export via havens aan de Zee van Azov en de Zwarte Zee vervoerd. Deze havens zijn momenteel niet toegankelijk vanwege de aanhoudende oorlog of de Russische bezetting. Andere exportkanalen - weg-, spoor- en rivierhavens - hebben niet de capaciteit om dezelfde hoeveelheden te verwerken (OESO, 2022; WUR, 2022; Elands, 2022). Door het afsluiten van de graandeal⁴ kunnen scheepsladingen met onder andere mais ondertussen via drie Oekraïense havens⁵ ongestoord van de Zwarte Zee naar de rest van de wereld uitvaren (Walters en Molijn, 2022). Door Russische aanvallen met drones in december 2022 zal de havenstad Odessa mogelijk maandenlang zonder stroom zitten. De stroomuitval kan mogelijk gevolgen hebben voor de uitvoer van Oekraïens graan via de Zwarte Zee (Schelfaut, 2022).

Voor mais is Nederland afhankelijk van invoer, want de eigen productie is bijlange na niet voldoende om in de Nederlandse behoefte te voorzien. Oekraïne is belangrijk voor onze invoer van veevoedergrondstoffen, maar

⁴ Rusland en Oekraïne sloten in juli 2022 samen met Turkije en de Verenigde Naties een deal om de export van graan via de Zwarte Zee weer op gang te trekken.

⁵ Tsjornomorsk, Odessa en Joezjne.

speelt geen rol wat betreft mais voor menselijk voedsel (Berkhout et al., 2022b).

Vóór de oorlog: Nederland grootste EU-afnemer van Oekraïense mais

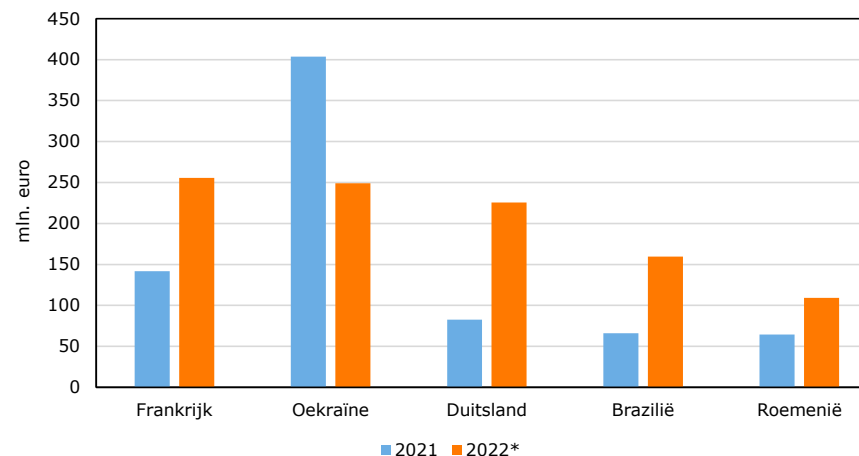
Binnen de EU was Nederland in 2021 (periode januari-augustus) de grootste maisimporteur uit Oekraïne. Spanje was van alle EU-landen de grootste maisimporteur (invoerwaarde 1,2 mld. euro; Eurostat, 2022). Nederland importeerde in januari-augustus 2021 voor een bedrag van 940 mln. euro aan mais, en 404 mln. euro (43% aandeel) daarvan kwam uit Oekraïne (figuur 8.3). Op grote afstand volgden toen Frankrijk, Duitsland, Brazilië en Roemenië als belangrijkste leveranciers van mais. Deze vijf landen waren samen goed voor 81% van de totale Nederlandse maisimport.

Tijdens de oorlog: minder mais uit Oekraïne, maar meer uit Frankrijk, Duitsland en Brazilië

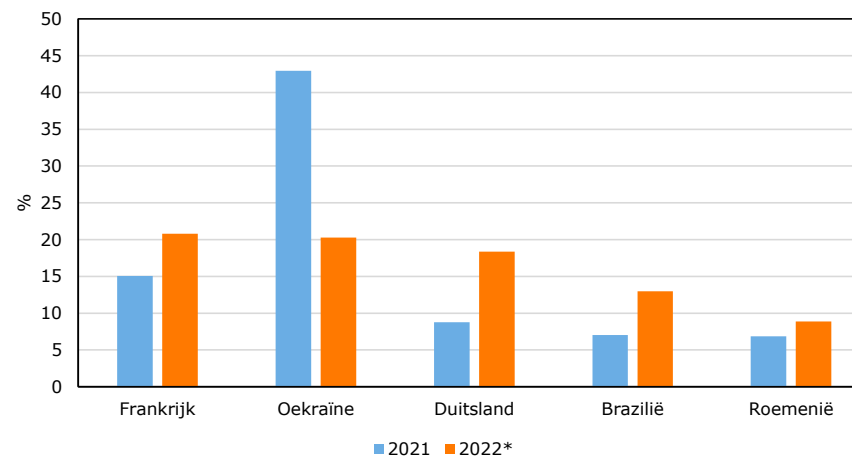
In de eerste acht maanden van 2022 zien we een verschuiving van de importstromen. De agressie van Rusland tegen Oekraïne ondermijnt sinds februari 2022 het vermogen van Oekraïne om gewassen te oogsten en te exporteren. Dat zorgt ervoor dat Nederland in de eerste acht maanden van 2022 handelde met andere maisleveranciers. De waarde van de Nederlandse maisinvoer uit Oekraïne kwam in de eerste acht maanden van 2022 uit op 249 mln. euro, bijna 40% minder dan in dezelfde periode een jaar eerder. De import uit Frankrijk, Duitsland en Brazilië is aanzienlijk gestegen in geldwaarde. Duitsland, Brazilië en Frankrijk werden daarmee belangrijker voor de Nederlandse import van mais, terwijl het Oekraïense aandeel bijna halveerde tot 20%.

Voor invoergewicht zijn er vergelijkbare verschuivingen in de invoerstromen. Uit een vergelijking tussen de importwaarde en -hoeveelheid blijkt dat dit bij Duitsland, Brazilië en Roemenië vooral een prijseffect was: in de eerste acht maanden van 2022 groeide de waarde harder dan de hoeveelheid. Dat prijseffect valt, weliswaar in mindere mate, ook terug te zien bij de import van mais uit Oekraïne.

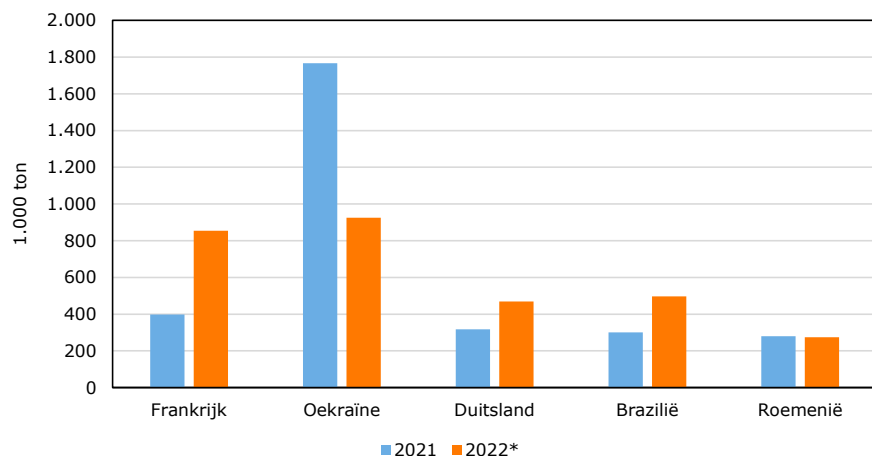
Invoerwaarde mais

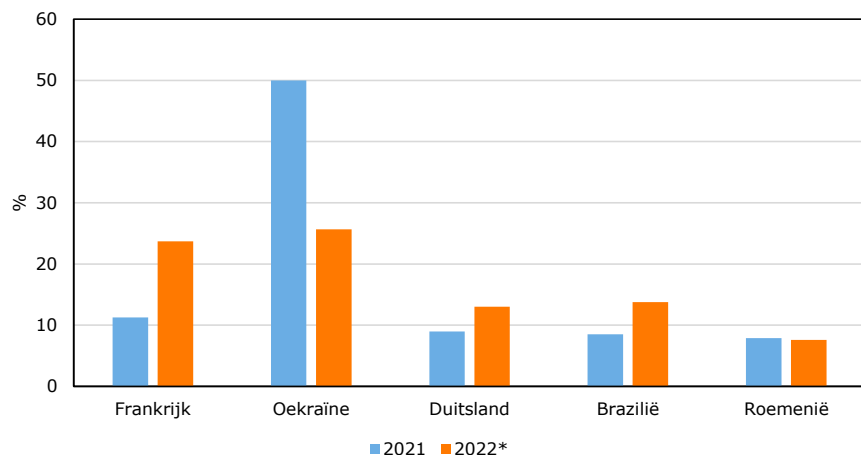
Aandeel in Nederlandse importwaarde van mais

Invoergewicht mais

Aandeel in Nederlandse importgewicht van mais

Figuur 8.3 Ontwikkeling importwaarde en -gewicht voor de 5 belangrijkste maisleveranciers, jan-aug a)

a) Cijfers met quasi-doorvoer.

*voorlopige cijfers.

Bron: CBS.

8.5 Zonnebloemolie uit Oekraïne en Rusland

Oekraïne is 's werelds grootste producent van zonnebloemzaad, gevolgd door Rusland. Het grootste deel van de productie wordt in eigen land vermalen tot zonnebloemolie en -meel. Zonnebloemolie wordt ook geëxporteerd, waarbij Oekraïne en Rusland een aandeel hebben van 80% in de wereldwijde export (OESO, 2022). Zonnebloemolie is een belangrijk ingrediënt in heel wat bewerkte voedingsproducten, zoals frituurvet, margarine, gebak of chips. Het wegvallen van de export van zonnebloemolie vanuit Oekraïne heeft ertoe geleid dat ook de prijs van andere plantaardige olie is gestegen. Daarnaast spelen de gestegen energieprijzen en de transportproblemen die zijn ontstaan door de coronapandemie, waardoor er schaarste is aan containers, een rol in de prijsstijgingen (Spronken, 2022).

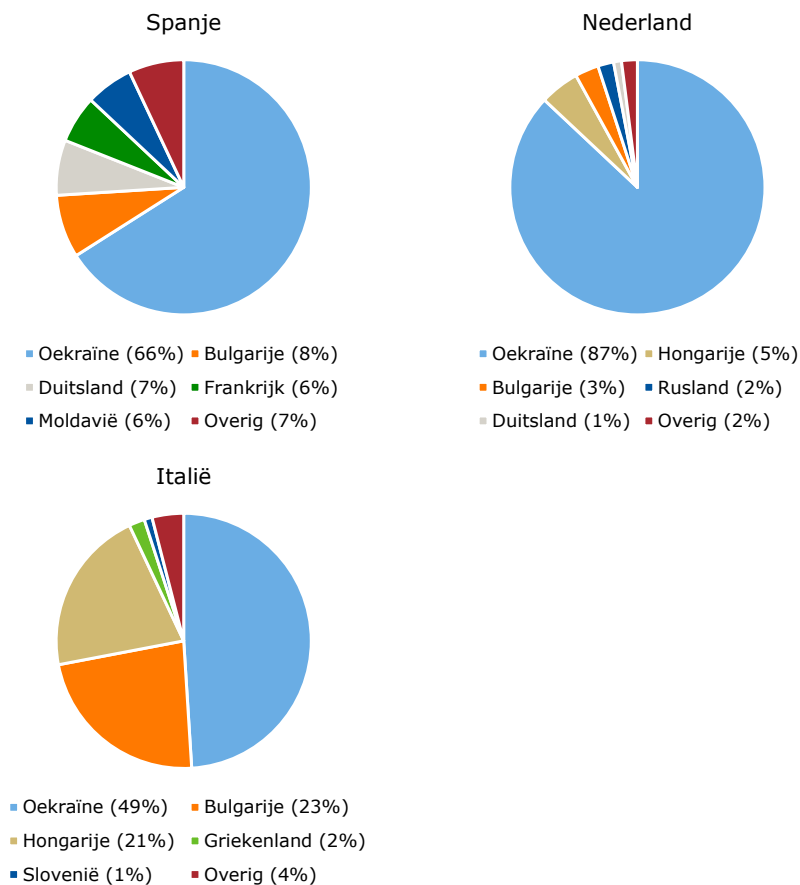
Vóór de oorlog: Nederland afhankelijk van zonnebloemolie uit Oekraïne

Binnen de EU was Nederland in 2021 (periode januari-augustus) de grootste zonnebloemolie-importeur uit Oekraïne, gevolgd door Spanje en Italië. Spanje en Italië waren in 2021 minder afhankelijk van Oekraïense zonnebloemolie dan Nederland. Italië importeerde ook een hoge waarde aan zonnebloemolie uit Bulgarije en Hongarije (figuur 8.4). Nederland importeerde in januari-augustus 2021 voor 401,5 mln. euro aan zonnebloemolie, waarvan 349 mln. euro uit Oekraïne kwam (87% aandeel). Op grote afstand volgden toen Hongarije, Bulgarije, Rusland en Duitsland als belangrijkste leveranciers van zonnebloemolie. Deze vijf landen waren samen goed voor 98% van de totale Nederlandse zonnebloemolie-import.

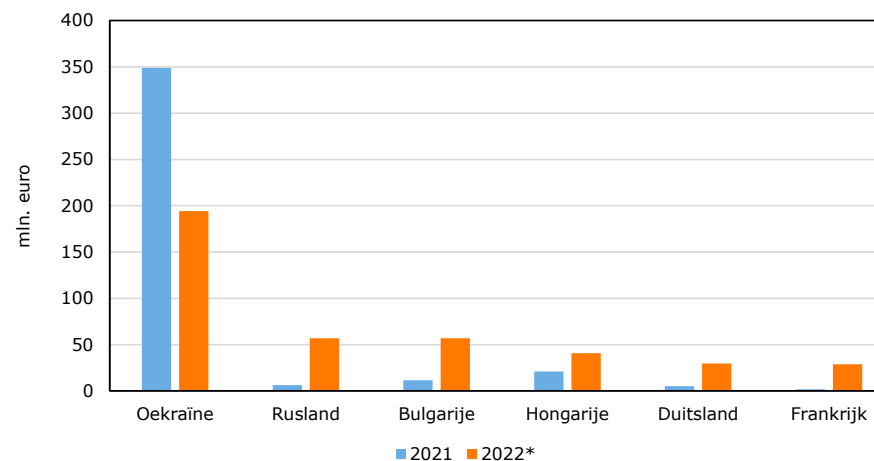
Tijdens de oorlog: minder zonnebloemolie uit Oekraïne, maar nog steeds belangrijkste leverancier

In de eerste acht maanden van 2022 zien we een verschuiving van de importstromen. Nederland is dit jaar aanzienlijk minder afhankelijk van Oekraïne voor het leveren van zonnebloemolie. Ook Spanje verminderde de import van zonnebloemolie uit Oekraïne, in tegenstelling tot Italië en Frankrijk. De waarde van de Nederlandse zonnebloemolie-invoer uit Oekraïne kwam in de eerste acht maanden van 2022 uit op 194 mln. euro (figuur 8.5). Dat is 44% minder dan in dezelfde periode een jaar eerder, maar Oekraïne is nog steeds de belangrijkste leverancier. De importwaarde uit Rusland, Bulgarije, Hongarije en Duitsland is aanzienlijk gestegen. Deze landen werden daarmee belangrijker

voor de Nederlandse import van zonnebloemolie, terwijl het Oekraïense aandeel terugviel van 87% tot 46%. Op basis van invoergewicht zien we vergelijkbare ontwikkelingen.

Figuur 8.4 Herkomst zonnebloemolie voor de 3 grootste EU-importeurs van zonnebloemolie (waarde), jan-aug 2021
Bron: CBS, Eurostat.

Figuur 8.5 Ontwikkeling importwaarde voor 6 belangrijkste zonnebloemolie leveranciers, jan-aug a)
a) Cijfers met quasi-doorvoer.
*voorlopige cijfers.
Bron: CBS.

Al heel snel na het begin van de oorlog werd duidelijk dat de aanvoer van zonnebloemolie begon te stikken, met grote prijsstijgingen en een zoektocht naar alternatieven (zoals palmolie, sojaolie en kool- en raapzaadolie) tot gevolg. Producenten moeten daarom nu soms noodgedwongen de samenstelling van hun eindproducten, waar zonnebloemolie in was verwerkt, wijzigen (Huyghebaert, 2022). Op zich is zonnebloemolie prima door andere oliezaden te substitueren, maar door eerdere droogte en een verhoogde vraag naar biobrandstoffen was het aanbod in oliezaden al krap voordat de oorlog begon (Rabobank, 2022). In hoofdstuk 6 van deze publicatie wordt de prijsontwikkeling van de door Nederland geïmporteerde palmolie geanalyseerd.

8.6 Kunstmest uit Rusland

Mede dankzij kunstmest kan de landbouwproductie de groeiende wereldbevolking voeden (Colenbrander, 2016). Secretaris-generaal António Guterres van de Verenigde Naties waarschuwde met de woorden:

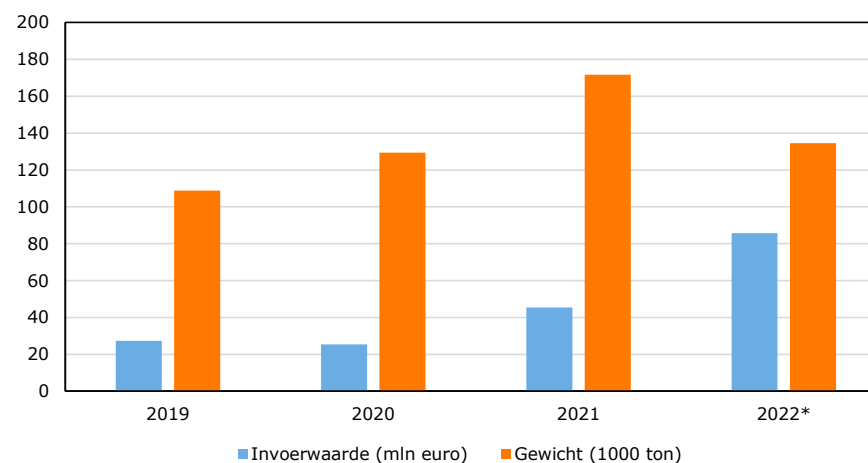
'Zonder kunstmest in 2022 zal er misschien niet genoeg voedsel zijn in 2023'. Sancties tegen Rusland vanwege de oorlog in Oekraïne hebben ook hun impact op wereldwijde kunstmeststromen.⁶ Rusland en Wit-Rusland zijn belangrijke leveranciers van kalium, een belangrijk onderdeel van kunstmest, en kalimeststoffen. Rusland en Wit-Rusland verbieden bedrijven in hun landen om nog kunstmest te exporteren. Met het stoppen van de export zullen prijzen alleen maar verder stijgen. Er zijn wel andere landen met kaliummijnen, zoals Israël, Chili en Canada, maar die export is aanmerkelijk duurder (De Vries, 2022; Veeger, 2022). Aardgas is belangrijk bij de productie van stikstofhoudende meststoffen. Met de gestegen energieprijzen is al ruim voor de oorlog in Oekraïne ook veel kunstmest duurder geworden (Glauber en Laborde, 2022).

Rusland is goed voor 15% van de wereldhandel in stikstofhoudende meststoffen en 17% van de wereldwijde export van kalimeststoffen. Wit-Rusland is goed voor nog eens 16% van het wereldwijde marktaandeel van kalimeststoffen. Nederland is voor 34% en 61% afhankelijk van Rusland en Wit-Rusland voor de import van respectievelijk stikstofhoudende meststoffen en kalimeststoffen (Glauber en Laborde, 2022).

In 2022 meer import in geldwaarde uit Rusland maar minder in volume dan vóór de oorlog

Nederland importeerde in januari-augustus 2021 voor een bedrag van 45,4 mln. euro kunstmest uit Rusland. Daarmee betrok Nederland 9% van het ingevoerde kunstmest uit Rusland. Andere belangrijke leveranciers waren België, Duitsland en Israël. De waarde van de kunstmest-invoer uit Rusland kwam in de eerste acht maanden van 2022 uit op een recordhoogte van 85,7 mln. euro (figuur 8.6), 89% meer dan in dezelfde periode een jaar eerder. Dit is een prijseffect, het volume nam af. In de eerste acht maanden van 2022 steeg het Russische aandeel in de Nederlandse importwaarde van kunstmest naar 12%. Daarmee stak Rusland Israël voorbij en werd het de 3e grootste leverancier van kunstmest.

⁶ Graan, voedsel en kunstmest vallen in principe buiten de internationale sancties tegen Rusland. Maar als bijvoorbeeld ladingen kunstmest in bezit zijn van een Rus tegen wie individuele financiële sancties gelden, dan worden die partijen toch in verscheidene EU-landen vastgehouden.

Figuur 8.6 Invoer van kunstmest uit Rusland, jan-aug a)

a) Cijfers inclusief quasi-doorvoer.

*voorlopige cijfers.

Bron: CBS.

8.7 Afnemende exportverdiensten door stijgende importkosten

Sinds het uitbreken van de oorlog stijgen de prijzen van producten in Nederland hard. In oktober lag de inflatie op 14,3% (CBS, 2022c). De Rijksoverheid (2022) ziet een sterke link tussen de oorlog en de algemene prijsstijging in Nederland en wijst op de volgende factoren: een kleiner aanbod van producten uit Rusland (bijvoorbeeld energie en metalen), het doorberekenen van hogere prijzen binnen Nederland, onzekerheid over het einde en de gevolgen van de oorlog, de zoektocht naar minder gasafhankelijkheid van Rusland en de oplegging van sancties tegen Rusland en Wit-Rusland.

Bij de Nederlandse handel met andere landen is de prijsstijging niet evenredig: de invoerprijzen groeien harder dan de uitvoerprijzen en dat betekent een ruilvoetverslechtering ofwel welvaartsverlies voor Nederland (zie ook hoofdstuk 6). Sinds februari 2022 is er elke maand een ruilvoetverslechtering geweest in vergelijking met dezelfde maand een jaar eerder (CBS, 2022d). Ook bij de in- en uitvoer van landbouwgoederen zien we in 2022 een sterkere prijsstijging bij de import dan bij de export (zie hoofdstuk 2).

Ook in 2021, nog vóór de oorlog, was er sprake van een ruilvoetverslechtering, toen zelfs de grootste in elf jaar tijd (CBS, 2022e). Een oplopende inflatie was er al in de laatste maanden van 2021 en deze is verder versterkt door de oorlog in 2022. Los van de oorlog waren er in 2021 namelijk schaarse grondstoffen en problemen in de aanvoer (hoge containerprijzen) na een onverwacht snel herstel van de eerste coronapandemie (Ramaekers et al., 2022).

Dit maakt het relevant om de relatie tussen oplopende importkosten en afnemende exportverdiensten voor landbouwgoederen nader te analyseren, ook al zijn die gegevens nu alleen nog beschikbaar voor 2021. Aangezien de ruilvoetverslechtering in 2022 nog sterker is dan in 2021, geeft een analyse over 2021 namelijk ook inzichten voor 2022, de periode vanaf de oorlog in Oekraïne.

Analyse van de ontwikkelingen tussen 2020 en 2021 laat het volgende zien:

- Afnemende exportverdiensten per euro export van landbouwgoederen van 43 eurocent in 2020 tot 41 eurocent (zie ook Berkhout et al., 2022c). Omdat dit op nationaal niveau door het CBS wordt gemeten betekent dit per definitie een hoger importaandeel in de exportomzet. Lagere exportmarges zijn namelijk het spiegelbeeld van hogere importkosten per euro export. Zo betekent bijvoorbeeld 10 eurocent verdiensten per euro export bij de wederuitvoer van goederen dat er 90 eurocent aan import van goederen en diensten nodig was om die euro te exporteren.
- Een diepere analyse laat zien dat er verschillen zijn tussen landbouwproducten. De grootste afnemende exportmarges zijn te vinden bij levende runderen, kalveren en pluimvee, bewerkte vis en aardappelproducten met een 5 eurocent lagere exportmarge in 2021. Een grote groep landbouwgoederen zoals vlees, eieren, melk, kaas, maar ook brood-, rijst- en graanproducten heeft 4 eurocent marge ingeleverd in 2021.

Geen enkel landbouwproduct had in 2021 een grotere exportmarge dan in 2020.

- In een verdere analyse is onderzocht wat nu precies de lagere exportmarges verklaart in termen van grootste prijsstijgingen aan de importkant. Uit de analyse blijkt dat met name granen, aardgas en bereid veevoer hebben geleid tot lagere exportmarges. Op enige afstand volgen oliehoudende zaden (zoals soja voor veevoer), aardolie en kunstmest als verklarende factoren. Omdat dit allemaal producten zijn die in 2022 verder in prijs zijn gestegen, vooral als gevolg van de oorlog in Oekraïne, is het te verwachten dat de exportmarges in 2022 verder onder druk zijn komen te staan. Pas in 2023 zijn hierover cijfers te geven.

9

9 Handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico

9.1 Inleiding

De Europese Unie heeft sinds 1992 een interne markt met een vrij verkeer van goederen. De EU heeft echter ook met vele andere landen en gebieden verdragen afgesloten om de handel te faciliteren, reguleren en samenwerking te versterken. Dit kan bijvoorbeeld door tarieven te verlagen maar ook door afspraken te maken over niet-tarifaire maatregelen, intellectueel eigendom, oorsprongsregels of quota. Deze handelsregels gelden dan ook meteen voor de Nederlandse handel met die landen of regio's. Voor landbouwgoederen betreft het dan vooral de sanitaire en fytosanitaire regels, die zich richten op voedselveiligheid, hygiëne, milieubescherming, het gebruik van pesticiden en chemicaliën en het weren van ziekten en resistenties door middel van testen, inspecties en quarantaine. De EU, maar ook derde landen stellen hier hun eigen (hoge) eisen aan.

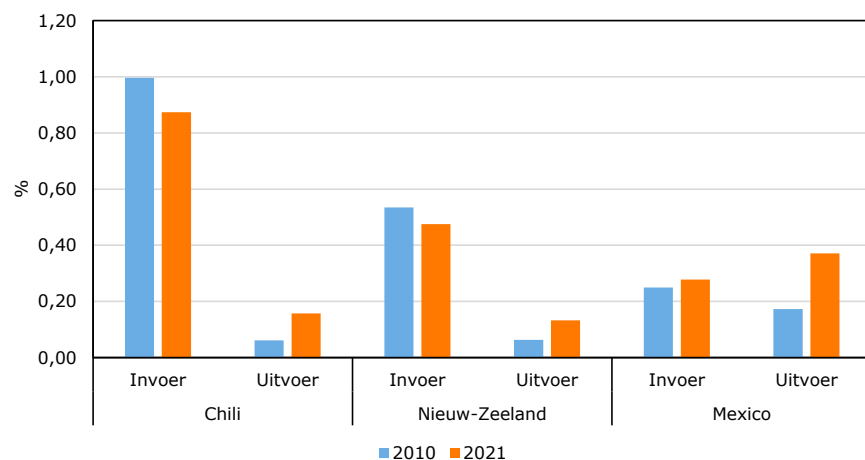
Om dit te illustreren gebruiken we hier Nieuw-Zeeland als voorbeeld. Zo bleek uit eerder onderzoek van het CBS al dat voor ruim drie kwart van de export naar Nieuw-Zeeland geldt dat de regelgeving in dat land anders is dan in Nederland, de zogeheten regulatory distance (Bohn et al., 2021). Dat kan zorgen voor veel kosten, administratief werk en mogelijk vertragingen voor de handel. De verschillen in regelgeving zijn groot doordat Nieuw-Zeeland, maar ook bijvoorbeeld Australië, relatief veel regels stellen, met name bij landbouwproducten, en er daardoor meer ruimte is voor verschillen daarin.

In handelsverdragen kunnen afspraken gemaakt worden om deze maatregelen te harmoniseren, of de controles erop te versoepelen. In het handelsverdrag met Nieuw-Zeeland is vooral werk gemaakt van het laatste ten gunste van internationale samenwerking, transparantie en informatie-uitwisseling de certificering en importcontroles voor goederenhandel tussen Nieuw-Zeeland en de EU beter zouden moeten verlopen (Europese Commissie, 2022a).

Het proces om handelsverdragen te sluiten kan vele jaren duren. De afgelopen jaren zijn er enkele verdragen afgesloten en in werking getreden. Over verschillende andere verdragen, zoals CETA, wordt nog onderhandeld of bevinden zich in de ratificatiefase. In dit hoofdstuk belichten we de handel met een drietal landen waarmee de EU onlangs een verdrag gesloten heeft of waarmee bijna tot een verdrag gekomen is en die op termijn voorgelegd zullen worden aan de Raad: Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico. Met Chili en Mexico heeft de EU al een handels- of associatieverdrag, Nieuw-Zeeland gaat een nieuwe handelsrelatie aan met de EU. De handelsverdragen omvatten veel meer dan alleen goederenhandel, en bevatten onder andere ook regels voor investeringen, dienstenhandel, arbeidsomstandigheden en milieubescherming. Voor de landbouw zijn de afspraken rondom de goederenhandel het belangrijkste, de nadruk ligt daarom hierop in dit hoofdstuk.

9.2 Nederlandse handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico

Met aandelen van minder dan één procent zijn de drie landen niet heel belangrijk voor de Nederlandse handel in landbouwgoederen, zie figuur 9.1. Deze landen zijn wel iets belangrijker geworden zijn als exportbestemming, met een toenemend aandeel tussen 2010 en 2021. Bij de invoer van landbouwproducten is alleen Mexico belangrijker geworden voor Nederland; Chili en Nieuw-Zeeland leverden in aan belang. De invoer uit die landen groeide wel, maar de totale landbouwimport groeide harder. In paragraaf 9.3, 9.4 en 9.5 wordt de Nederlandse landbouwhandel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico in detail besproken.

Figuur 9.1 Aandeel (%) van Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico in de geldwaarde van de Nederlandse landbouwhandel
Bron: CBS.

9.3 EU-handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico

Van alle landen in de EU was Nederland in 2021, ondanks het kleine aandeel van de drie landen in de totale Nederlandse landbouwhandel, de belangrijkste importeur van Chileense, Nieuw-Zeelandse en Mexicaanse landbouwgoederen (zie tabel 9.1). Voor de EU-landen gezamenlijk was in 2021 fruit (49% in de totale landbouwimport) veruit het belangrijkste landbouwimportproduct uit Chili, gevolgd door dranken, met name wijn (14%) en vis en zeevruchten (9%).

De totale EU-goederenimport uit Nieuw-Zeeland wordt grotendeels gedomineerd door landbouwgoederen. De EU heeft in 2021 vooral (schapen)vlees (27% van de totale landbouwimport) en fruit (25%) ingevoerd uit dat land. Uit Mexico importeerden de EU-landen in 2021 vooral fruit (19%), dranken (18%) en bereidingen van groente en fruit (9%).

Tabel 9.1 Top-5 van totale waarde aan import landbouwproducten EU landen in 2021

	Chili		Nieuw-Zeeland		Mexico	
	Land	Mln. euro	Land	Mln. euro	Land	Mln. euro
1	Nederland	859	Nederland	425	Nederland	315
2	Spanje	334	België	327	Spanje	303
3	Italië	248	Duitsland	271	Duitsland	178
4	Duitsland	220	Spanje	136	Italië	141
5	Frankrijk	206	Frankrijk	97	België	107

Bron: Eurostat (cijfers zijn inclusief quasi-doorvoer).

Bij de export van landbouwgoederen naar Chili, Nieuw Zeeland en Mexico staat Nederland telkens in de top-3 (zie tabel 9.2). Dranken, zoals bier, zijn op EU-niveau het grootste landbouwproduct met bestemming Chili (16% van de totale landbouwexport) en Nieuw-Zeeland (ook 16%). Naar Mexico exporteerde de EU in de eerste plaats geurstoffen voor de vervaardiging van dranken (27%). Ierland is hiervan een grote producent, dit land staat dan ook bovenaan de lijst van EU-exporteurs naar Mexico (OEC, 2022). Terwijl de EU

veel schapen- en lamsvlees uit Nieuw-Zeeland importeert, exporteert het juist veel varkensvlees naar Nieuw-Zeeland.

Tabel 9.2 Top 5 van totale waarde aan export landbouwproducten EU landen in 2021 (Eurostat)

Chili		Nieuw-Zeeland		Mexico		
Land	Mln. euro	Land	Mln. euro	Land	Mln. euro	
1	Duitsland	261	Nederland	140	Ierland	743
2	Spanje	206	Duitsland	128	Spanje	446
3	Nederland	163	Italië	95	Nederland	381
4	België	146	Frankrijk	82	Frankrijk	263
5	Frankrijk	91	Spanje	64	Duitsland	212

Bron: Eurostat (cijfers zijn inclusief quasi-doorvoer).

Hoewel de drie landen voor Nederland en andere Europese landen geen grote rol spelen als handelspartner voor landbouwgoederen in totaal, kunnen ze belangrijk zijn in specifieke productgroepen, zoals specifieke fruit- en vleessoorten. De volgende paragrafen gaan verder in op de Nederlandse landbouwhandel met Chili, Mexico en Nieuw-Zeeland.

9.4 Nederlandse handel met Chili

Op 9 december 2022 hebben de EU en Chili een onderhandelaarsakkoord aangekondigd. Het gemoderniseerde handelsakkoord vervangt het oude associatieverdrag en is met name belangrijk voor de EU met het oog op de energietransitie: Chili herbergt enorme lithiumvoorraden, de grondstof die belangrijk is voor batterijen, bijvoorbeeld voor elektrische auto's (Moens, 2022). De EU is er dan ook veel aan gelegen om middels dit handelsverdrag de markttoegang tot deze kritische grondstof te garanderen. Verder hoopt de EU er middels het handelsverdrag voor te kunnen zorgen dat Chili geen onderscheid maakt tussen binnen- en buitenlandse afnemers van lithium. Chili zet daar vooralsnog wel op in: door een lagere binnenlandse prijs te rekenen hopen zij hun industrie te kunnen beschermen (Leali, 2020).

⁷ De handelscijfers in dit hoofdstuk zijn exclusief quasi-doorvoer op tabel 9.1 en 9.2 na. Zie de begrippenlijst voor een uitleg van het begrip quasi-doorvoer.

Daarnaast zal het gemoderniseerde handelsverdrag meer handelshoofdstukken omvatten dan het oude, waar tarieven, niet-tarifaire belemmeringen en intellectueel eigendom de pijlers onder waren. Het gemoderniseerde akkoord zal ook bepalingen bevatten met betrekking tot onder andere milieu, duurzame ontwikkeling en het midden- en kleinbedrijf (Europese Commissie, 2017). De handel in goederen (en diensten) tussen de EU en Chili faciliteren en stimuleren blijft echter het belangrijkste motief achter het akkoord.

Chili belangrijke leverancier van bessen en appels

Nederland importeerde in 2021 voor zo'n 1,2 mld. euro aan goederen uit Chili.⁷ Daarvan vormden landbouwproducten met ruim 55% de meerderheid (642 mln. euro). Met deze importwaarde is Chili de 22e leverancier van landbouwgoederen voor Nederland in 2021. Nederland haalde in 2021 vooral bessen en kiwi's, wijn, avocado's, appels en druiven uit Chili (zie tabel 9.3). Deze goederen vertegenwoordigden samen bijna de helft van de totale landbouwimport uit Chili. In vergelijking met 2010 is met name de import van bessen/kiwi's en van avocado's sterk toegenomen. De importwaarde van appels en druiven lag in 2021, ondanks prijsstijgingen door de jaren heen, lager dan in 2010. In 2021 kwam een kwart van de totale Nederlandse import van blauwe bessen uit Chili. Ook was Chili verantwoordelijk voor zo'n 20% van de totale appelimport in Nederland. De avocado-import uit Chili betreft zo'n 8% van de totale importwaarde aan avocado's voor Nederland.

De uitvoer van Nederland naar Chili bedroeg in 2021 zo'n 740 mln. euro, waarvan ruim 23% landbouwgoederen (167 mln. euro). Chili is de 53e exportbestemming voor Nederlandse landbouwgoederen. De export naar Chili is beduidend kleiner dan de import: Nederland heeft een handelstekort voor wat betreft landbouwgoederen. Kaas en bier zijn de belangrijkste exportgoederen met bestemming Chili en hier zit ook de grootste groei in vergelijking met 2010. Ook huisdierenvoer, bereide aardappelen en groentezaad worden relatief veel uitgevoerd naar Chili. Hier is de groei meer bescheiden, maar de exportwaarde is wel drie tot vier keer hoger dan in 2010. De vijf goederen samen zijn goed voor 57% van de totale landbouwexport naar Chili.

Tabel 9.3 Meest verhandelde landbouwgoederen met Chili in 2021, mln. euro

Import	2021	2010	Factortoename 2021 t.o.v. 2010	Export	2021	2010	Factor toename 2021 t.o.v. 2010
Bessen en kiwi's	135	31	4,4	Kaas	24	1	39,3
Wijn	90	68	1,3	Bier	21	1	25,0
Avocado's	71	25	2,8	Huisdierenvoer	20	7	3,0
Appels	64	72	0,9	Aardappelen bereid	17	5	3,5
Druiven	59	108	0,5	Groentezaad	13	3	3,7

Bron: CBS.

9.5 Nederlandse handel met Nieuw-Zeeland

Nieuw-Zeeland en de EU handelen nu onder zogenaamde Most-Favoured Nation (MFN) voorwaarden, dat zijn de voorwaarden die WTO-lidstaten aan elkaars handel stellen in de afwezigheid van een preferentieel handelsverdrag. Daarnaast hebben deze partijen al eerder enkele verdragen afgesloten die de handel reguleren: een partnership agreement, een verdrag voor wederzijdse erkenning van technische vereisten en een verdrag voor de handel in dieren en dierlijke producten (Europese Commissie, 2022a).

In 2022 is er een onderhandelaarsakkoord overeengekomen tussen de EU en Nieuw-Zeeland dat door de Commissie nog moet worden voorgelegd aan de Raad ter besluitvorming. Alle goederen kunnen daarmee tariefvrij uit de EU naar Nieuw-Zeeland geëxporteerd worden (Europese Commissie, 2022a). Andersom kan zo'n 94% van de goederen uit Nieuw-Zeeland tariefvrij de EU binnenkomen, oplopend tot 98,5% na 7 jaar (New Zealand Foreign Affairs & Trade, 2022). Deze preferentiële regels vervangen daarmee de algemeen geldende en minder voordelige MFN-voorwaarden.

Andersom betekent het gemoderniseerde handelsverdrag dat de invoerrechten die een Nederlandse importeur nu betaalt over de invoer van appels uit Nieuw-Zeeland (een tarief dat afhankelijk is van het seizoen en de invoerprijs en -

gewicht), onder de voorwaarden van het handelsverdrag in de toekomst weg zullen vallen. Hoewel een deel van de goederen ook onder MFN-voorwaarden tariefvrij geïmporteerd mag worden, betaalden Nederlandse importeurs in 2021 nog ruim 8 mln. euro aan invoerrechten over goederen uit Nieuw-Zeeland; het gemiddelde tarief was ruim 6%. Het komende handelsverdrag levert voor Nederlandse importeurs een kostenbesparing op bij invoer uit het land.

Nederland importeerde en exporteerde in 2021 voor respectievelijk 444 en 680 mln. euro aan handelswaarde met Nieuw-Zeeland. De import uit Nieuw-Zeeland betreft vooral landbouwproducten: in 2021 bestond bijna 79% van de import uit het land uit landbouwgoederen (349 mln. euro). De landbouwexport betreft in 2021 141 mln. euro, waardoor de Nederlandse landbouwhandel met Nieuw-Zeeland voor Nederland een handelstekort oplevert. Nieuw-Zeeland is de 41e handelspartner van Nederland voor de import, en de 62e handelspartner voor wat betreft de export van landbouwgoederen.

Enkele quota blijven gehanteerd

Doordat Europese tarieven verlaagd worden of vervallen, kunnen Europese producenten te maken krijgen met toenemende concurrentie vanuit Nieuw-Zeeland. Dit speelt vooral voor goederen waar Nieuw-Zeeland een hoog exportpotentieel voor heeft, waaronder zuivel en vlees. Voor een aantal specifieke goederen zijn daarom (invoer)quota in het verdrag afgesloten: de maximale hoeveelheid goederen die onder het verlaagde of vervallen tarief binnen mag komen. Voor deze goederen bestonden al quota, maar deze quota worden onder het handelsverdrag verhoogd. De toegestane tariefvrije import uit Nieuw-Zeeland betreft 0,15% van de totale consumptie van rundsvlees in de EU en 0,71%, 0,27% en 1,30% van de EU-consumptie van respectievelijk boter, kazen en melkpoeder. Andere producten met quota zijn schapenvlees, ethanol en suikermais (Europese Commissie, 2022b).

Nieuw-Zeeland groot aandeel in Nederlandse import van lams- en schapenvlees

De import uit Nieuw-Zeeland betreft voor een groot deel landbouwproducten. Lams- en schapenvlees is met 116 mln. euro in 2021 het belangrijkste importproduct (zie tabel 9.4). Van de totale Nederlandse invoer van lams- en schapenvlees kwam 78% respectievelijk 93% uit Nieuw Zeeland. Op enige afstand volgen melkproteïne, groentezaad, dennenhout en appels. De

importwaarde van appels was in 2021 lager dan in 2010, ondanks prijsstijgingen. De import van dennenhout ligt ruim drie keer hoger dan in 2010. Deze 5 goederengroepen zijn samen goed voor 69% van de landbouwimport uit Nieuw-Zeeland.

De export naar Nieuw-Zeeland (680 mln. euro in 2021) bestond in 2021 voor 21% uit landbouwproducten. Het grootste exportproduct is lactose, gevolgd door dranken. Nederland exporteerde voor 26 mln. euro aan lactose en voor 22 mln. euro aan (zowel alcoholhoudende als alcoholvrije) dranken naar Nieuw-Zeeland. De top 5 is samen goed voor 57% van de landbouwexport naar Nieuw-Zeeland.

Tabel 9.4 Meest verhandelde landbouwgoederen met Nieuw-Zeeland in 2021, mln. euro

Import	2021	2010	Factortoename 2021 t.o.v. 2010	Export	2021	2010	Factortoename 2021 t.o.v. 2010
Vlees van schapen en lammeren	116	41	2,8	Lactose	26	0	5116
Melkproteïne	39	1	32,9	Dranken	22	12	1,8
Groentezaad	33	19	1,7	Rooktabak	11	54	0,2
Dennenhout	31	9	3,4	Groentezaad	11	5	2,3
Appels	21	31	0,7	Bereide voeding	10	4	2,7

Bron: CBS.

9.6 Nederlandse handel met Mexico

Met Mexico tekende de EU al in 1997 een handelsverdrag, dat sinds 2000 (goederenhandel) en 2001 (dienstenhandel) in werking is (Europese Commissie, 2022c). Met het gemoderniseerde handelsverdrag wordt bijna alle goederenhandel tussen Mexico en de EU tariefvrij. Enkele sectoren blijven echter behoorlijk beschermd, met quota en tariefquota in bijvoorbeeld de vlees- en zuivelsector (Dominguez, 2021; Europese Commissie, 2022d). De

goederen die naar verwachting het meest profiteren van het verdrag door een grote verlaging van het tarief en/of door een verhoging van het quotum zijn kazen, melkpoeder, varkensvlees, pasta en chocolade (Agroberichten Buitenland, 2018).

Avocado's uit Mexico, groentezaad naar Mexico

Nederland importeerde in 2021 voor bijna 1,5 mld. euro aan goederen uit Mexico, waarvan 14% landbouwgoederen (204 mln. euro). Mexico is hiermee de 53e importpartner van Nederland voor wat betreft landbouwgoederen. Avocado's zijn met zo'n 45 mln. euro importwaarde het belangrijkste landbouwimportproduct (tabel 9.5). Dat is 5% van de totale Nederlandse import van avocado's in 2021. De importwaarde was 6,5 keer hoger dan in 2010. Andere belangrijke producten zijn vruchtensap en limoenen.

De export naar Mexico (2,7 mld. euro) bestond in 2021 voor 15% uit landbouwgoederen (395 mln. euro). Dit maakt Mexico de 31e exportpartner van Nederland voor wat betreft landbouwgoederen, en betekent ook dat Nederland een handelsoverschot heeft wat betreft landbouwgoederen. Van die producten zijn de groentezaden met 154 mln. euro verreweg de grootste exportcategorie. Dit was in 2021 39% van de totale landbouwexport naar Mexico en 8% van de totale afzetmarkt van groentezaden. Nederland exporteert ook relatief veel kaas, industriële vetalcohol (uit plantaardige en dierlijke vetten en wassen), bloembollen en cacaopoeder naar Mexico.

Tabel 9.5 Meest verhandelde landbouwgoederen met Mexico in 2021, mln. euro

Import	2021	2010	Factortoename 2021 t.o.v. 2010	Export	2021	2010	Factortoename 2021 t.o.v. 2010
Avocado's	45	7	6,5	Groentezaad	154	19	8,1
Vruchtensappen	39	19	1,5	Kaas	35	20	1,7
Limoenen	15	20	0,8	Vetalcohol industrieel	23	0	194,3
Loof voor bloemstukken	12	11	1,1	Bloembollen, wortelstokken	23	22	1,0
Fructose	10	3	3,9	Cacaopoeder	23	11	2,0

Bron: CBS.

Literatuur en websites

Hoofdstuk 2 De Nederlandse handel in landbouwgoederen

CBS (2022a). Nederlandse importeurs betaalden in mei 2022 bijna een derde meer. Den Haag/Heerlen. Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: [Nederlandse importeurs betaalden in mei 2022 bijna een derde meer \(cbs.nl\)](#)

Hoofdstuk 3 Herkomst en bestemming van Nederlandse handel in landbouwgoederen

CBS (2022b). Export naar Oekraïne en Rusland sterk afgenomen. Den Haag/Heerlen. Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: [Export naar Oekraïne en Rusland sterk afgenomen \(cbs.nl\)](#)

CBS (2022c). Nederland in EU grootste importeur Braziliaanse landbouw. Den Haag/Heerlen. Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: [Nederland in EU grootste importeur Braziliaanse landbouw \(cbs.nl\)](#)

CBS (2021a). Nederland grootste bierexporteur in de Europese Unie. Den Haag/Heerlen. Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: [Nederland grootste bierexporteur in de Europese Unie \(cbs.nl\)](#)

CBS (2021b). Verdiensten aan export van machines en voeding naar China sterk gegroeid. Den Haag/Heerlen. Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: [Verdiensten aan export van machines en voeding naar China sterk gegroeid \(cbs.nl\)](#)

CBS (2021c). Avocado-import groeit met 19 procent in 2020. Den Haag/Heerlen. Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: [Avocado-import groeit met 19 procent in 2020 \(cbs.nl\)](#)

Hoofdstuk 4 De handel uitgesplitst naar handelsgroepen

Agrimatie.nl prijzen (2022). Opgehaald van <https://www.agrimatie.nl/Prijzen.aspx?ID=15125>

Agrimatie.nl Barometer Agrarische sectoren. Opgehaald van <https://www.agrimatie.nl/Default.aspx?subpubID=2289>

Europese Commissie (2022). Meat market observatory, Opgehaald van https://agriculture.ec.europa.eu/data-and-analysis/markets/overviews/market-observatories/meat_en

Frituurwereld.nl (26 september 2022). 'Tekort aan koolzuur speelt drankenbranche parten'. Opgehaald van <https://www.frituurwereld.nl/2022/09/26/tekort-aan-koolzuur-speelt-drankenbranche-parten/>

Agreste (2022). 'info Rapides Viticulture novembre 2022 nr 2022-41'. Opgehaald van www.agreste.Gouv.fr

MVO a (1 april 2022). 'Gevolgen situatie Oekraïne: andere plantaardige oliën vervangen zonnebloemolie in veel producten'. Opgehaald van <https://mvo.nl/communicatie/pers/gevolgen-situatie-oekraïne-andere-plantaardige-oliën-vervangen-zonnebloemolie-in-veel-producten>

MVO b (17 maart 2022). 'Oorlog Oekraïne heeft consequenties voor beschikbaarheid zonnebloemolie'. Opgehaald van <https://mvo.nl/communicatie/pers/oorlog-oekraïne-heeft-consequenties-voor-beschikbaarheid-zonnebloemolie>

World Economic Forum, (21 november 2018). 'Finland is a world leader in clean energy. Here's what's driving its success', Sean Flemming. Opgehaald van [Finland is a world leader in clean energy. Here's what's driving its success | World Economic Forum \(weforum.org\)](#)

RTLnieuws (22 mei 2022). 'Eerste lading babymelkpoeder uit Europa gearriveerd in VS'. Opgehaald van <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5310337/eerste-lading-babymelkpoeder-uit-europa-gearriveerd-vs>

Boerenbusiness (a) (18 mei 2022). 'Nederlands babypoeder naar VS om tekort te vullen', Wouter Baan. Opgehaald van <https://www.boerenbusiness.nl/melk/artikel/10898518/nederlands-babypoeder-naar-vs-om-tekort-te-vullen>

Rabobank (30 mei 2022). 'Oorlog in Oekraïne maakt veevoer duurder en uiteindelijk ook de prijs van vlees in de supermarkt', Enrico Versteeg en Nan-Dick Mulder. Opgehaald van

<https://www.rabobank.nl/kennis/d011266033-oorlog-in-oekraïne-maakt-veevoer-duurder-en-uiteindelijk-ook-de-prijs-van-vlees-in-de-supermarkt>
Frituurwereld (10 januari 2022). 'Turbulentie op de wereldwijde aardappelmarkt: 8 ontwikkelingen'. Opgehaald van <https://www.frituurwereld.nl/2022/01/10/turbulentie-op-de-wereldwijde-aardappelmarkt-8-ontwikkelingen/>

De Volkskrant (14 december 2022). '[Kotters brengen minder verse vis aan land dan vorig jaar vanwege hoge energieprijzen](https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/kotters-brengen-minder-verse-vis-aan-land-dan-vorig-jaar-vanwege-hoge-energieprijzen)' (volkskrant.nl), Nina Eshuis

ÉénVandaag (30 november 2022). 'Twee derde van de Nederlandse vissers meldt zich aan voor uitkoopregeling: 'Als dit doorgaat, is dit het einde van de sector'. Opgehaald van <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/twee-derde-van-de-nederlandse-vissers-meldt-zich-aan-voor-uitkoopregeling-als-dit-doorgaat-is-dit-het-einde-van-de-sector/>

CBS (14 december 2022). 'Aanvoer vis naar Nederlandse havens in 2021 toegenomen', Opgehaald van [https://www.cbs.nl/nl-nl-nieuws/2022/50/aanvoer-vis-naar-nederlandse-havens-in-2021-toegenomen](https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/50/aanvoer-vis-naar-nederlandse-havens-in-2021-toegenomen)

Agroberichtenbuitenland (juni 2017). Opgehaald van [Nederlandse leveranciers uitgangsmaterialen actief op Spaanse markt | Agrospecials | Agroberichten Buitenland](#)

NieuweOogst (a) (11 okt 2022). 'Adema denkt aan aanpassen temperaturen veetransport - Nieuwe Oogst, Martijn van Rossum. Opgehaald van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/10/11/adema-denkt-aan-aanpassen-temperaturen-veetransport#:~:text=De%20Efsa%20heeft%20nu%20per,op%2022%20graden%20graden%20Celsius.>

NieuweOogst (b) (20 september 2022). 'Schouten blijft voorstander van beperking langeafstandstransport', nieuwe oogst, John Lamers opgehaald van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/09/20/schouten-blijft-voorstander-van-beperking-langeafstandstransport>

Pigbusiness (28 april 2022). 'Regels transportwaardigheid leiden tot ambachtscrisis', Bart Camps, Helma Ladders. Opgehaald van <https://www.pigbusiness.nl/artikel/468019-regels-transportwaardigheid-leiden-tot-ambachtscrisis/>

Boerenbusiness (b) (23 september 2022). 'Lege slachthaken noopt Tönnies tot reorganisatie', Wouter Baan. Opgehaald van

<https://www.boerenbusiness.nl/varkens/artikel/10900767/lege-slachthaken-noopt-tönnies-tot-reorganisatie>
De boerderij (13 december 2022). 'Cosun verwacht fors hogere bietenprijs door gestegen suikerprijs', Jan Engwerda. Opgehaald van <https://www.boerderij.nl/cosun-verwacht-fors-hogere-bietenprijs-door-gestegen-suikerprijs>

Het Houtblad (2 maart 2022). 'Hout wordt schaars door Oekraïne-oorlog'. Opgehaald van <https://www.hethoutblad.nl/houtbouwnieuws/hout-wordt-schaars-door-oekraïne-oorlog/62813/>

Reuters (21 juli 2022). 'Germany's Deutsche Bahn plans trains for Ukraine's grain exports'. Opgehaald van <https://www.reuters.com/world/europe/germanys-deutsche-bahn-plans-trains-ukraines-grain-exports-2022-07-21/>

Agf (14 okt 2022). 'Telers laten appels vanwege lage prijzen en hoge kosten aan de boom hangen'. Opgehaald van <https://www.agf.nl/article/9468777/telers-laten-appelen-vanwege-lage-prijzen-en-hoge-kosten-aan-de-boom-hangen/>

Hoofdstuk 5 Geen literatuur

Hoofdstuk 6 Prijsontwikkelingen landbouwgoederen

AGF (2022a, Maart 31). Opgehaald van <https://www.agf.nl/article/9414693/prijzen-van-mexicaanse-avocado-s-in-24-jaar-nog-nooit-zo-hoog/>

AGF (2022b, November 4). Opgehaald van <https://www.agf.nl/article/9474847/overzicht-wereldmarkt-avocado-s/>

AGF (2022c, Oktober 19). Opgehaald van <https://www.agf.nl/article/9469909/lage-prijzen-peruaanse-avocado-export/>

AGF (2022d, Juli 1). Opgehaald van <https://www.agf.nl/article/9440970/overzicht-wereldmarkt-tomaten/>

Business Insider (2021, September 12). De prijs voor scheepstransport is binnen een jaar met 500% gestegen – container China-Europa kost €12.000. Opgehaald van <https://www.businessinsider.nl/transport-scheepvaart-prijs-2021/>

Business Insider (2022, April 25). Opgehaald van <https://www.businessinsider.nl/exportverbod-indonesie-palmolie-duurdere-boodschappen/>

- CBS (2021a, Februari 15). Opgehaald van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/07/avocado-import-groeit-met-19-procent-in-2020>
- CBS (2021b). Opgehaald van <https://longreads.cbs.nl/im2021-2/handel-in-goederen-met-grote-milieu-impact/>
- CBS (2022a, November 8). Opgehaald van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/45/inflatie-14-3-procent-in-oktober>
- CBS (2022b, Augustus 31). Opgehaald van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/35/nederlandse-importeurs-betaalden-in-mei-2022-bijna-een-derde-meer>
- CBS (2022c, Maart 25). Opgehaald van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/12/grootste-ruilvoetverslechtering-in-elf-jaar-tijd>
- CBS (2022d, Augustus 4). Opgehaald van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/31/ruilvoet-in-nederland-minder-verslechterd-dan-gemiddeld-in-de-eurozone>
- CBS (2022e, Oktober 12). Opgehaald van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84265NED/table?dl=72A6F>
- CBS (2022f, Maart 2). Opgehaald van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/09/meer-sojabonen-uit-brazilië-in-2021-ondanks-forse-prijsstijging>
- CBS (2022g, Maart 2). Meer sojabonen uit Brazilië in 2021 ondanks forse prijsstijging. Opgehaald van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/09/meer-sojabonen-uit-brazilië-in-2021-ondanks-forse-prijsstijging>
- CBS (2022h, Oktober 12). De verduurzaming van de landbouw – deel I: productie en verbruik. Opgehaald van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/de-verduurzaming-van-de-landbouw-deel-i-productie-en-verbruik/4-verbruik-door-de-landbouw>
- CBS (2022i, December 19). Inkomsten landbouwsector iets hoger in 2022 (cbs.nl)
- CBS (2022i, December 15). Melkaanvoer en zuivelproductie door zuivelfabrieken. CBS StatLine. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/7425zuiv/table?dl=7559A>
- De Rijnpost (2022, November 16). Samen energie opwekken en opslaan. Opgehaald van <https://www.derijnpost.nl/lokaal/duurzaamheid/874681/samen-energie-opwekken-en-opslaan>
- European Commission (2022, November 17). Opgehaald van <https://circabc.europa.eu/sd/a/cdd4ea97-73c6-4dce-9b01-ec4fdf4027f9/24.08.2017-Poultry.pptfinal.pdf>
- Expertisecentrum Voedingsmiddelenindustrie (2021, December 14). Opgehaald van <https://www.evmi.nl/nieuws/duurdere-wijn-en-wijn-uit-andere-landen-in-2022>
- FAO (2022, November 4). FAO Food Price Index. Opgehaald van <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
- FAO (2022, December 2). FAO Food Price Index in November virtually unchanged for the second month. Opgehaald van <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
- FD (2022, Januari 21). Opgehaald van <https://fd.nl/opinie/1427805/ruilvoetverslechtering-poets-je-niet-weg-met-koopkrachtherstel-qnk2caQ5I4Q6>
- Food business (2022, Oktober 26). Opgehaald van <https://www.foodbusiness.nl/grondstoffen/artikel/10901287/druk-op-de-kaasmarkt-uit-alle-hoeken-en-gaten>
- FoodAgriBusiness (2022, Maart 17). Opgehaald van <https://www.foodagribusiness.nl/ongekend-hoge-prijzen-zuivelmarkt/>
- FoodArgriBusiness (2021, Januari 27). Opgehaald van: [ADM profiteert van grote Chinese vraag naar soja - Food & Agribusiness \(foodagribusiness.nl\)](https://www.foodagribusiness.nl/grote-chinese-vraag-naar-soja-food-agribusiness/)
- Groenten & Fruit Actueel (2022, Oktober 17). Opgehaald van <https://www.gfactueel.nl/laatste-trossen-rustig-laten-uitgroeien/>
- Groenten nieuws (2022, November 9). Groenten nieuws. Opgehaald van <https://www.groentennieuws.nl/article/9476118/tomatenprijs-flink-gezakt-piek-in-bio-komkommerprijs/>
- GVA (2022, Oktober 31). Opgehaald van https://www.gva.be/cnt/dmf20221031_94504753
- IFPRI (2022, April 8). Documentation for Food and Fertilizers, Opgehaald van <https://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/135857/filename/136071.pdf>
- Melkveebedrijf (2022, Februari 23). Opgehaald van <https://www.melkveebedrijf.nl/melkveebedrijf/ondernemen/fors-duurdere-soja-door-droogte-in-zuid-amerika/>
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2022, Juni 4). Opgehaald van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-buitenlandse-zaken/het-werk-van-bz-in-de-praktijk/weblogs/2022/nederland-en-kenia-leggen-de-kiem-voor-gekoeld-bloementransport-over-zee>

- Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2022, maart 24). Corona geeft impuls aan online aankopen. Opgehaald van <https://www.kimnet.nl/actueel/nieuws/2022/03/24/corona-geeft-impuls-aan-online-aankopen>
- Nieuwe Oogst (2021, September 3). Opgehaald van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2021/09/03/grondstoffen-veevoer-blijven-aan-de-prijs>
- Nieuwe Oogst (2022a, April 22). Opgehaald van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/04/22/indonesie-verbiedt-export-palmolie-in-reactie-op-stijgende-vraag>
- Nieuwe Oogst (2022b, Februari 3). Opgehaald van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/02/03/prijzen-van-bloemen-rijzen-de-pan-uit>
- Nieuwe Oogst (2022c, Mei 24). Nederlandse kaasrijzen stijgen verder. Opgehaald van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/05/24/nederlandse-kaasrijzen-stijgen-verder#:~:text=De%20prijzen%20van%20de%20Nederlandse,in%20februari%209%2C7%20procent.>
- Nieuwe oogst (2022d, Mei 13). Opgehaald van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/05/13/boeren-afwachtend-in-ongrijpbare-kunstmestmarkt>
- NVWA (2022, Oktober 20). NVWA: Bijna 6 miljoen dieren geruimd in jaarrond vogelgriep. Opgehaald van <https://www.nvwa.nl/nieuws-en-media/nieuws/2022/10/20/nvwa-bijna-6-miljoen-dieren-geruimd-in-jaarrond-vogelgriep>
- OECD (2022, Maart 10). International trade during the COVID-19 pandemic: Big shifts and uncertainty. Opgehaald van <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/international-trade-during-the-covid-19-pandemic-big-shifts-and-uncertainty-d1131663/>
- Rabobank (2021, September 6). Opgehaald van <https://www.rabobank.nl/kennis/s011183932-brexite-en-concurrentie-van-marokkaanse-tomaten-beinvloeden-export-nederlandse-tomaat-naar-vk>
- Rabobank (2022a, Januari 13). Opgehaald van <https://www.rabobank.nl/kennis/d011221160-world-floriculture-map-veel-ontwikkelingen-sierteelt>
- Rabobank (2022b, Mei 30). Opgehaald van <https://www.rabobank.nl/kennis/d011266033-oorlog-in-oekraïne-maakt-veevoer-duurder-en-uiteindelijk-ook-de-prijs-van-vlees-in-de-supermarkt>
- Rabobank (2022c, December 6). Wereldwijde zuivelmarkt: een wankel evenwicht in 2023. Opgehaald van <https://www.rabobank.nl/kennis/d011332240-wereldwijde-zuivelmarkt-een-wankel-evenwicht-in-2023>
- Rabobank (2022d, Juni 7). Is de top in de zuivelmarkt bereikt? Opgehaald van <https://www.rabobank.nl/kennis/d011267164-is-de-top-in-de-zuivelmarkt-bereikt>
- Reuters (2022, September 9). Opgehaald van <https://www.reuters.com/markets/commodities/eu-imports-ukrainian-chicken-soar-after-quota-lifted-french-group-says-2022-09-07/>
- Vakblad Voedingsindustrie (2022, Mei 20). Indonesië hervat export palmolie. Opgehaald van <https://vakbladvoedingsindustrie.nl/nl/artikel/indonesie-hervat-export-palmolie>
- Wageningen University & Research (2015, Maart 1). Internationale concurrentie neemt toe voor Nederlandse sierteeltketen. Opgehaald van <https://edepot.wur.nl/337166>
- Wageningen University & Research (2021, Maart 26). Opgehaald van <https://www.wur.nl/nl/nieuws/economische-groei-indonesie-en-klimaatvriendelijkere-productie-van-palmolie-hoeven-elkaar-niet-te-bijten.htm>
- Wageningen University & Research (2022a, Maart 31). Indonesian deforestation and palm oil plantation expansion slows down. Opgehaald van <https://www.wur.nl/en/newsarticle/indonesian-deforestation-and-palm-oil-plantation-expansion-slows-down.htm>
- Wageningen University & Research (2022b). Mogelijke inkomenseffecten van de oorlog in Oekraïne voor bedrijven in de land- en tuinbouw: Tweede verkenning, september 2022. Wageningen.
- Wageningen University & Research (2022c, Oktober 24). Opgehaald van <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2424&themaID=3596§orID=2421>
- Wageningen University & Research (2022d, December 19). Opgehaald van Inkomensraming 2022: zeer grote inkomensverschillen tussen sectoren in de land- en tuinbouw – WUR

WWF (2018, September 29). Opgehaald van <https://www.wwf.nl/wat-we-doen/actueel/nieuws/indonesische-president-verbiedt-nieuwe-palmolieplantages-voor-3-jaar>

Yilmazkuday (2022, Mei 5). Coronavirus disease 2019 and the global economy. Elsevier Public Health Emergency Collection.

ZuivelNL (2022, Oktober 27). Internationale melkprijzen. Opgehaald van <https://www.zuivelnl.org/marktinformatie/melkprijzen#:~:text=De%20gemiddelde%20melkprijs%20in%20september,geweest%20als%20in%20deze%20maand.>

Hoofdstuk 7 Nabije markten

AGF.nl (Gertrude Snoei, 2 feb 2017). Opgehaald van <https://www.agf.nl/article/152761/antwerpen-is-altijd-de-grootste-bananenhaven-gebleven/>

AgroberichtenBuitenland (maart 2018). Opgehaald van <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/specials/aardappelen/belgie>

Berkhout, P., H. van der Meulen en P. Ramaekers (2022). Staat van Landbouw en Voedsel; Editie 2021. Wageningen/Heerlen/Den Haag, Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek, Rapport 2022-013. 164 blz.; 72 fig.; 23 tab.; 220 ref.

Boerenbusiness (2022). (7 Maart 2019, Tim Roetman). Opgehaald van <https://www.boerenbusiness.nl/melk/artikel/10881600/zuivelfabriek-haalt-melk-vaker-uit-duitsland>

Boerenbusiness (2022). (15 sept 2022). Opgehaald van <https://www.boerenbusiness.nl/melk/artikel/10900633/frieslandcampina-en-arla-onderzoeken-fusie>

Danish Agriculture & food Council (2022). Facts and figures December 2019. Opgehaald van <https://agricultureandfood.dk/>

FAO (productiedata 2019). Opgehaald van <https://www.fao.org/faostat/en/#home>

FiBL (2022). Opgehaald van https://statistics.fibl.org/world/markets-trade-world.html?tx_statisticdata_pi1%5Bcontroller%5D=Element2Item&cHash=ceac8c85ba5fdeaff1c1be1c8f4b0ac8

IUCN (28 januari 2022). Opgehaald van <https://www.iucn.nl/nieuws/voorstel-eu-due-diligence-richtlijn-een-gemiste-kans/>

Jukema, G.D., P. Ramaekers en P. Berkhout (Red.) (2021). De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2021. Wageningen/Heerlen/Den Haag, Wageningen Economic Research en

Centraal Bureau voor de Statistiek, Rapport 2021-001. 126 blz.; 45 fig.; 38 tab.; 117 ref.

Jukema, G.D., P. Ramaekers en P. Berkhout (Red.) (2022). De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband – editie 2022. Wageningen/Heerlen/Den Haag, Wageningen Economic Research en Centraal Bureau voor de Statistiek, Rapport 2022-001. 124 blz.; 40 fig.; 38 tab.; 129 ref.

Nieuweoogst.nl (1 sept 2020, Joost van Winsen). Opgehaald van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2020/09/01/nederlandse-paprikas-in-terugroepactie-belgische-veiling>

Nederlandsewijninfo (productie 2022). Opgehaald van <https://www.nederlandsewijninfo.nl/productiecijfers/>

De Tijd (6 januari 2015). 'Antwerpse haven verliest Chiquita-bananen aan Vlissingen', Tom Michielsen

Organic Denmark (2022). Opgehaald van <https://www.organicdenmark.com/facts-figures-about-danish-organics>

RTVHollandsmidden (13 december 2022). Opgehaald van <https://www.rtvhollandsmidden.nl/kerstbomen-duitsland-koploper-in-de-verkoop-nederland-relatief-laag/>

Melk van het noorden (21 september 2019). 'Prijs landbouwgrond heeft piek wel zo'n beetje bereikt', Jelle Veenstra. Opgehaald van <https://www.melkvanhetnoorden.nl/featured/prijs-landbouwgrond-heeft-piek-wel-zon-beetje-bereikt/#:~:text=Nergens%20in%20Europa%20zijn%20de%20grondprijzen%20zo%20hoog,laten%20zien%20om%20te%20grondprijzen%20vast%20te%20stellen.>

Vrt (21 okt 2021). Opgehaald van <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/09/30/antwerpse-haven-herbergt-grootste-koffievoorraad-ter-wereld/>

Wolf, P. de, G. Ros en P. Berkhout, 'Longread; De bodem, daar is toch iets mee?' (WUR 2022). Opgehaald van <https://www.wur.nl/nl/show-longread/de-bodem-daar-is-toch-iets-mee.htm>

Hoofdstuk 8 Handel met Oekraïne en Rusland

Berkhout, P., R. Bergevoet en S. van Berkum (2022a). Een beknopte analyse van de gevolgen van de oorlog in Oekraïne voor de voedselzekerheid. Wageningen: Wageningen Economic Research, Nota 2022-033. Website: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/595680>

- Berkhout, P., R. Bergevoet en A. Jellema (2022b). Knelpuntenanalyse conflict Oekraïne; Analyse knelpunten korte termijn voor de agrarische ketens. Wageningen: Wageningen Economic Research, Rapport 2022-037. Website: <https://research.wur.nl/en/publications/knelpuntenanalyse-conflict-oekraïne-analyse-knelpunten-korte-term>
- Berkhout, P., H. van der Meulen en P. Ramaekers (2022c). Staat van Landbouw, Natuur en Voedsel: Editie 2022. (Rapport / Wageningen Economic Research; No. 2022-076). Wageningen Economic Research. <https://doi.org/10.18174/580691>
- CBS (2022a, 9 maart). Import uit Oekraïne in 2021 voor het eerst boven 2 miljard euro. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/10/import-uit-oekraïne-in-2021-voor-het-eerst-boven-2-miljard-euro#:~:text=Zeer%20gevarieerd%20exportpakket%20naar%20Oekra%C3%AFne,2%20procent%20bestemd%20voor%20Oekra%C3%AFne>
- CBS (2022b, 9 maart). 87% import uit Rusland betreft minerale brandstoffen. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/10/87-procent-import-uit-rusland-betreft-minerale-brandstoffen>
- CBS (2022c, 8 november). Inflatie 14,3% in oktober. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/45/inflatie-14-3-procent-in-oktober>
- CBS (2022d). Data over de ruilvoet op StatLine. Geraadpleegd op 18 november 2022: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84265NED/table?dl=7327A>
- CBS (2022e, 25 maart). Grootste ruilvoetverslechtering in elf jaar tijd. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Website: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/12/grootste-ruilvoetverslechtering-in-elf-jaar-tijd#:~:text=Ruilvoet%20tussen%202011%20en%202020%20verbeterd&text=In%202020%20verbeterde%20de%20ruilvoet,uitvoerprijzen%20met%2019%20C8%20procent>
- Colenbrander, E. (2016). Een wereld zonder kunstmest bestaat niet. WUR: Melkvee, nr 12. Website: <https://edepot.wur.nl/404220>
- Di Bella, G., M. Flanagan, K. Foda, S. Maslova, A. Pienkowski, M. Stuermer en F. Toscani (2022). Natural Gas in Europe: The Potential Impact of Disruptions to Supply. IMF working paper, WP/22/145. Website: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/07/18/Natural-Gas-in-Europe-The-Potential-Impact-of-Disruptions-to-Supply-520934>
- Dohmen, J. (2022, 31 oktober). Eind aan graanddeal 'catastrofe' voor Oekraïense boeren. Het Financieel Dagblad. Website: <https://fd.nl/economie/1456337/eind-aan-graanddeal-catastrofe-voor-oekraïense-boeren-pck2caA1WBw3>
- Elands, M. (2022, 21 maart). Agrarische sector ziet kosten snel stijgen als gevolg van oorlog in Oekraïne. Website: <https://groenkennisnet.nl/nieuwsitem/agrarische-sector-ziet-kosten-snel-stijgen-als-gevolg-van-oorlog-in-oekraïne>
- Europese Commissie (2022, 30 september). EU agricultural prices continued to rise in Q2 2022. Website: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220930-3>
- Eurostat (2022). EU trade since 1988 by HS2-4-6 and CN8. [Dataset]. Website: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DS-057380/legacyMultiFreq/table?lang=en&category=ext_go_detail
- Glauber, J. en D. Laborde (2022, 24 februari). How will Russia's invasion of Ukraine affect global food security? International Food Policy Research Institute. Website: <https://www.ifpri.org/blog/how-will-russias-invasion-ukraine-affect-global-food-security>
- Harreman, E. en K. Demoed (2022, 15 september). Stijgende energieprijzen brengen tuinbouwers in de knel, waardoor wij straks misschien minder stroom hebben. AVROTROS: EenVandaag. Website: <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/stijgende-energieprijzen-brengen-tuinbouwers-in-de-knel-waardoor-wij-straks-misschien-minder-stroom-hebben/>
- HLN (2022, 22 september). China wil minder soja in veevoer om voedselzekerheid. Website: [China wil minder sojabonen in veevoer om voedselzekerheid | Buitenland | hln.be](https://www.hln.be/china-wil-minder-sojabonen-in-veevoer-om-voedselzekerheid-|Buitenland-|hln.be)
- Huyghebaert, P. (2022, 30 juli). Voedingsbedrijven vervangen zonnebloemolie massaal door koolzaadolie door oorlog Oekraïne. VRT NWS. Website: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/07/30/zonnebloem-koolzaadolie/>
- NOS (2022a, 30 oktober). Opzeggen graanddeal dramatisch voor Oekraïne. Website: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2450406-opzeggen-graanddeal-dramatisch-voor-oekraïne>
- NOS (2022b, 31 oktober). Graanschepen vertrokken uit Oekraïne, ondanks terugtrekking Rusland uit deal. Website: <https://nos.nl/artikel/2450532->

[graanschepen-vertrokken-uit-oekraïne-ondanks-terugtrekking-rusland-uit-deal](#)

OESO (2022, 5 augustus). The impacts and policy implications of Russia's aggression against Ukraine on agricultural markets. Website: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-impacts-and-policy-implications-of-russia-s-aggression-against-ukraine-on-agricultural-markets-0030a4cd/>

Rabobank (2022). Oorlog in Oekraïne laat diepe sporen na in Nederlandse voedselketen. RaboResearch, Food & Agribusiness. Website: <https://research.rabobank.com/far/en/sectors/regional-food-agri/Oorlog-in-Oekraïne-laat-diepe-sporen-na-in-Nederlandse-voedselketen.html>

Ramaekers, P., M. Jaarsma en J. Rooyackers (2022). Eurozone – verleden, heden en toekomst. In S. Creemers & M. Jaarsma (Red.), Internationaliseringsmonitor 2022, eerste kwartaal: De Eurozone. Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag/Heerlen/Bonaire. Website: <https://longreads.cbs.nl/im2022-1/eurozone-verleden-heden-en-toekomst/>

Rijksoverheid (2022). Toelichting ten aanzien van dalende koopkracht. Website: Dalende koopkracht: oorzaken, gevolgen en maatregelen | Koopkracht | Rijksoverheid.nl

Schelfaut, S. (2022, 12 december). Anderhalf miljoen inwoners in en rond Odessa zonder stroom. Het Parool. Website: <https://www.parool.nl/wereld/anderhalf-miljoen-inwoners-in-en-rond-odessa-zonder-stroom~bac6bcf3/>

Spronken, T. (2022, 22 maart). Het domino-effect van oorlog in Oekraïne. Nederlands Juristenblad. Website: <https://www.njb.nl/blogs/het-domino-effect-van-oorlog-in-oekra%C3%AFne/>

Veeger, M. (2022, 9 maart). Kunstmestblokkade zadelt boeren met nieuw probleem op. RTL Nieuws. Website: <https://www.rtlnieuws.nl/economie/artikel/5293581/rusland-kunstmest-export-belarus-landbouw>

Vries, I. de (2022, 7 maart). Rusland en Belarus staken export goedkope kunstmest. Nieuwe Oogst. Website: <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/03/07/rusland-en-belarus-staken-export-goedkope-kunstmest>

Walters, D. en C. Molijn (2022, 28 oktober). De Oekraïense graandeel was geen middel tegen hongersnood. NRC. Website: <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/10/28/de-oekraïense-graandeel-was-geen-middel-tegen-hongersnood-a4146619>

WUR (2022, 20 juli). International wheat trade in times of war: seven questions and answers. Website: <https://www.wur.nl/en/research-results/research-institutes/economic-research/show-wecr/international-wheat-trade-in-times-of-war-seven-questions-and-answers.htm>

Hoofdstuk 9 Handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico

Agroberichten Buitenland (2018). EU and Mexico reach new agreement on trade. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Bohn, T., L. Franssen en J. Rooyackers (2021). NTM's en de Nederlandse export. In Creemers, S., M. Jaarsma en J. Rooyackers (Red.), Internationaliseringsmonitor, derde kwartaal: Niet-tarifaire maatregelen. Een investering in kwaliteit? Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Dominguez, R. (2021). The EU and Mexico: The Strategic Partnership in the Context of the Global Agreement. In L. Ferreira-Pereira et al. (eds.), The European Union's Strategic Partnerships: Global Diplomacy in a Complex and Contested World, pp. 269-288. Londen: Routledge.

Europese Commissie (2017). EUR-Lex - 52017JC0019 - EN - EUR-Lex (europa.eu). 17 november 2022.

Europese Commissie (2022a). Key elements of the EU-New Zealand trade agreement. 14 november 2022.

Europese Commissie (2022b). The EU-New Zealand agreement explained. 3 november 2022.

Europese Commissie (2022c). https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/mexico_en. 2 november 2022.

Europese Commissie (2022d). EU-Mexico agreement: The agreement in principle (europa.eu). 10 augustus 2022.

Moens, B. (2022). It's time to trade: 8 free-trade deals Brussels wants to seal. Politico: Brussel.

Leali, G. (2020). Europe's hunger for lithium sparks tensions with Chile. Politico: Brussel.

OEC (2022). Mixed odoriferous substances - food & drink industrie | OEC - The Observatory of Economic Complexity. 16 november 2022.

New Zealand Foreign Affairs & Trade (2022). NZ-EU FTA – Key Outcomes. New Zealand Foreign Affairs & Trade: Wellington.

Bijlage 1 Lijst van auteurs

Hoofdstuk 1 Inleiding

Petra Berkhout (Wageningen Economic Research)

Hoofdstuk 2 De Nederlandse handel in landbouwgoederen

Pascal Ramaekers (CBS)

Henk van Logtestijn (CBS)

Khee Fung Wong (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Hoofdstuk 3 Herkomst en bestemming van Nederlandse handel in landbouwgoederen

Pascal Ramaekers (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Hoofdstuk 4 De handel uitgesplitst naar handelsgroepen

Gerben Jukema (Wageningen Economic Research)

Pascal Ramaekers (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Hoofdstuk 5 De handel in landbouwgerelateerde goederen

Pascal Ramaekers (CBS)

Timon Bohn (CBS)

Khee Fung Wong (CBS)

Hoofdstuk 6 Prijsontwikkelingen landbouwgoederen

Manon Weusten (CBS)

Pascal Ramaekers (CBS)

Hoofdstuk 7 Nabije markten

Gerben Jukema (WEcR)

Hoofdstuk 8 Handel met Oekraïne en Rusland vóór en tijdens de Russische invasie

Sarah Creemers (CBS)

Pascal Ramaekers (CBS)

Christiaan Visser (CBS)

Khee Fung Wong (CBS)

Hoofdstuk 9 Handel met Chili, Nieuw-Zeeland en Mexico

Janneke Rooyakkers (CBS)

Christiaan Visser (CBS)

Pascal Ramaekers (CBS)

Loe Franssen (CBS)

Bijlage 2 Dataverantwoording

B2.1 Raming Nederlandse handel in landbouwgoederen

Ten tijde van de uitgifte van deze publicatie zijn de definitieve cijfers voor 2022 nog niet voorhanden. Daarom was een raming vereist voor de ontbrekende maanden. Voor de eerst tien maanden is gebruikgemaakt van gerealiseerde cijfers. Deze worden opgeteld bij een twee-maandenschatting voor november en december. De schatting van deze maanden is gebaseerd op de procentuele ontwikkeling in de eerste tien maanden van 2022 ten opzichte van 2021 en de realisaties in november en december van 2021.

Het CBS levert op verschillende tijdstippen en volgens de voor deze bronnen geëigende definities en voorschriften de Nederlandse cijfers aan aan Eurostat en de Verenigde Naties.

Deze publicatie gebruikte cijfers zonder quasi-doorvoer (zie begrippenlijst).

B2.1.1 Definitie in landbouwgoederen

Wageningen Economic Research heeft samen met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en het CBS bepaald welke producten wel en niet onder de agrarische sector vallen. Deze lijst is zo veel mogelijk in overeenstemming met de definitie die ook de Europese Commissie (EC) gebruikt voor internationale vergelijkingen. Het verschil met de EC is dat zowel vis- als houtproducten wel opgenomen zijn in de hier gebruikte definitie en deze twee productgroepen door de EC afzonderlijk worden gerapporteerd. De agrarische handel zoals gebruikt in deze publicatie omvat de eerste 24 hoofdstukken van de internationale handelsstatistieken, plus een aantal agrarische producten uit overige hoofdstukken volgens de Gecombineerde Nomenclatuur-coderingsystematiek (GN).

Basisdefinitie landbouwgoederen:

- (01) Levende dieren
 - (02) Vlees
 - (03) Vis en zeevruchten
 - (04) Zuivel en eieren
 - (05) Andere producten dierlijke oorsprong
 - (06) Sierteelt
 - (07) Groenten
 - (08) Fruit
 - (09) Koffie, thee, specerijen
 - (10) Graan
 - (11) Meel, mout, zetmeel
 - (12) Oliehoudende zaden en vruchten
 - (13) Plantensappen
 - (14) Vlechtstoffen (o.a. bamboe, riet)
 - (15) Natuurlijke vetten en oliën
 - (16) Bereidingen van vlees en vis
 - (17) Suiker en suikerwerk
 - (18) Cacao en bereidingen
 - (19) Bereidingen van graan, meel, melk
 - (20) Bereidingen van groente en fruit
 - (21) Overige voeding
 - (22) Dranken
 - (23) Resten voedselindustrie, veevoer
 - (24) Tabak en tabaksproducten
- + overige primaire en secundaire landbouwgoederen. Dit zijn de goederensoorten die starten met de volgende cijfers: 29054500, 3301, 330210, 3501, 3502, 3503, 3504, 3505, 3823, 4001, 4101, 4102, 4103, 4105, 4106, 4301, 4302, 4401, 4402, 4403, 4406, 4407, 44081098, 44083930, 4409, 4501, 4502, 5001, 5002, 5003, 5101, 5102, 5103, 5104, 5105, 5201, 5203, 5301, 5302, 5303, 5304 en 5305.

Landbouwgerelateerde goederen

De in deze publicatie gebruikte cijfers betreffen de handel in landbouwgoederen. Dit zijn zowel onbewerkte (primaire) als bewerkte (secundaire) goederen. Daarnaast zijn er (niet eetbare) goederen die geproduceerd worden ten behoeve van de landbouwsectoren in binnen- of buitenland, de zogenaamde tertiaire of landbouwgerelateerde goederen. In deze publicatie zijn alleen de producten geselecteerd die direct kunnen worden toegeschreven aan de agrarische sectoren. Het gebruik van drones in de agrarische sector kan bijvoorbeeld momenteel niet inzichtelijk worden gemaakt in de handelscijfers, omdat drones door allerlei sectoren kunnen worden ingezet. Daarom zijn deze niet meegenomen in de in deze uitgave gepubliceerde cijfers. In deze uitgave zijn de volgende landbouwgerelateerde goederen onderscheiden:

Lijst van GN-goederencodes die zijn aangemerkt als landbouwgerelateerde goederen.

31 Meststoffen
3808 Gewasbeschermingsmiddelen
8432 Landbouwmachines
8433 Landbouwmachines
8434 Landbouwmachines
8435 Landbouwmachines
8436 Landbouwmachines
84371000 Landbouwmachines
8701 Tractors en landbouwtrailers m.u.v. 87012010 en 87012090
87162000 Tractors en landbouwtrailers
8201 Landbouwgereedschappen
84378000 Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
84379000 Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
8438 Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
84792000 Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
30023000 Vaccins voor dieren
84193100 Landbouwdrogers
73089051 Kasmaterialen
73089059 Kasmaterialen
73089098 Kasmaterialen
73089099 Kasmaterialen

94060031 Kasmaterialen
94069031 Kasmaterialen
69099000 Stalinrichting
84248110 Sproeitoestellen
84248210 Sproeitoestellen
84248130 Sproeitoestellen
84248191 Sproeitoestellen
84248199 Sproeitoestellen
84248290 Sproeitoestellen
84244100 Sproeitoestellen
84244910 Sproeitoestellen
84244990 Sproeitoestellen

B2.1.2 Waarom niet overal ook volumes aangeven?

De gepubliceerde cijfers betreffen vooral waarden. Inzicht in volume is moeilijker te geven omdat er veel verschillende eenheden van een goederensoort zijn die zich moeilijk laten optellen en vergelijken. Veelal worden kilogrammen gebruikt, maar er zijn nog 33 andere eenheden, zoals stuks en liters, die in de handelsstatistieken worden gebruikt. Een ander punt is dat de waardecijfers in de CBS-statistiek Internationale handel in goederen (IHG) traditioneel van hogere kwaliteit zijn dan de hoeveelheidscijfers.

Om toch onderscheid te kunnen maken tussen prijs en volume wordt op de afdeling Nationale Rekeningen (zie begrippenlijst) bij het CBS gebruikgemaakt van betrouwbare meso- en macroramingen. Deze ramingen worden elk kwartaal gemaakt, bijvoorbeeld als onderdeel van de raming van de economische groei in Nederland. Ze geven een nauwkeurig beeld van de volume- en prijsmutaties in de in- en uitvoer van diverse productgroepen, waaronder de landbouwgoederen. De landbouwcijfers zijn echter niet beschikbaar op een laag detailniveau.

B2.2 Exportverdiensten

In deze publicatie is daarnaast ook gebruikgemaakt van cijfers over exportverdiensten die het CBS heeft berekend ten aanzien van de bijdrage van de landbouwexport aan het Nederlandse bbp. Hierbij wordt gebruikgemaakt van waardeketenanalyse. Een internationale waardeketen omvat alle activiteiten – in meer dan één land – die nodig zijn om een product of dienst vanuit de conceptfase via de verschillende productiefases bij eindgebruikers te bezorgen en voor de verwerking na gebruik. Waardeketenanalyse wordt gedaan op basis van input-outputtabellen (zie begrippenlijst) van de Nationale Rekeningen van het CBS.

Bijlage 3 Begrippenlijst

B3.1 Handel

Uitvoerwaarde (export)

De waarde van de door ingezetenen aan het buitenland geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten, tot aan de Nederlandse grens. Dit kunnen goederen zijn die in Nederland zijn voortgebracht of vervaardigd, maar ook aanvankelijk ingevoerde goederen. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Quasi-doorvoer

Quasi-doorvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna weer worden doorgevoerd naar het buitenland. De goederen zijn tijdens het gehele verblijf in Nederland eigendom van een buitenlands bedrijf (in tegenstelling tot bij wederuitvoer). De quasi-doorvoer is geen onderdeel van de Nederlandse cijfers over de Nederlandse handel (bron: CBS), wel bij de Europese cijfers over de Nederlandse handel (bron: Eurostat).

Uitvoer van goederen van Nederlandse makelij

Uitvoer van goederen van Nederlandse makelij betreft uitvoer na productie in Nederland of uitvoer na significante bewerking van goederen van buitenlandse makelij (waarbij wordt gekeken in hoeverre de statistische goederencode van het goed al dan niet sterk is veranderd). Wederuitvoer en uitvoer van goederen van Nederlandse makelij vormen samen de totale Nederlandse uitvoercijfers. Significante bewerking betreft een verandering in de eerste zes digits van de GN-goederencode.

Wederuitvoer

Wederuitvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna weer worden doorgevoerd naar het buitenland. De goederen zijn tijdens het verblijf in Nederland (tijdelijk) eigendom van een Nederlands bedrijf (in tegenstelling tot bij quasi-doorvoer). Lichte bewerking betreft een verandering in de zevende en/of achtste digit van de GN-goederencode, maar het kan ook gaan om een handeling zonder verandering van de goederencode (zoals het rijpen en sorteren van avocado's of het maken van boeketten van geïmporteerde bloemen).

Invoerwaarde (import)

De waarde van door het buitenland aan ingezetenen geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Bij invoer uit EU-landen is dit de waarde van de goederen, inclusief vracht- en verzekeringskosten, tot aan de Nederlandse grens. Bij invoer uit niet-EU-landen is dit de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten, tot aan de buitengrens van de Europese Unie.

De invoer van goederen betreft alle goederen die voor gebruik of verbruik in het economisch vrije verkeer van Nederland zijn gebracht. Dit is het geval wanneer de invoerheffingen en nationale belastingen zijn voldaan. Tot de invoer van goederen behoren ook:

- tijdelijk ingevoerde goederen die in ons land, in opdracht van een niet-ingezetene, een behandeling ondergaan (actieve loonveredeling);
- goederen uit niet-EU-landen die via een entrepot in het economisch vrije verkeer van Nederland komen;
- ingevoerde goederen die, zonder enige bewerking te hebben ondergaan, weer worden uitgevoerd (wederuitvoer).

Handelsbalans

De handelsbalans geeft het saldo aan tussen uitvoerwaarde en invoerwaarde, beide gemeten in euro. Meer uitvoer dan invoer geeft een handelsoverschot, omgekeerd wordt gesproken van een handelstekort.

B3.2 Exportverdiensten

Bruto binnenlands product (bbp)

Een maat voor de omvang van de economie. Deze wordt berekend uit de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben moeten verbruiken om hun producten te kunnen maken. Deze som staat bekend als de toegevoegde waarde 'in basisprijzen'. Om tot het bbp 'in marktprijzen' te komen, wordt hierbij het saldo van productgebonden belastingen en subsidies én het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld.

Input-outputanalyse

Met input-outputanalyse worden onder andere de uitgaven aan primaire inputs en productiefactoren, zoals de kosten van goederen en diensten die niet in Nederland zijn geproduceerd (import), en de productiefactoren (arbeid, kapitaal, ondernemerschap) toegerekend aan de finale bestedingen (consumptie door huishoudens, consumptie door overheid, investeringen, export). Met de input-outputanalyse worden daarnaast indirecte intermediaire leveringen tussen bedrijfstakken in beeld gebracht, waardoor afhankelijkheden in waardeketens zichtbaar kunnen worden gemaakt.

Bijlage 4 Uitgebreide tabellen van de landbouwgoederenhandel naar productgroepen en landen

Tabel B4.1 Import van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen (mld. euro)

	2021	2022 (raming)
Alle landbouwgoederen	71,45	88,22
<i>Naar goederengroep (2 digit GN code)</i>		
GN-15 Natuurlijke vetten en oliën	6,95	10,25
GN-08 Fruit	7,08	7,56
GN-X. Overige landbouwgoederen	5,64	6,77
GN-22 Dranken	4,97	6,62
GN-04 Zuivel en eieren	4,46	5,95
GN-02 Vlees	3,98	5,52
GN-12 Oliehoudende zaden en vruchten	3,98	4,68
GN-10 Granen	3,42	4,38
GN-23 Resten van de voedselindustrie, veevoer	3,32	4,33
GN-18 Cacao en cacao bereidingen	3,93	4,05
GN-21 Overige voeding	3,01	3,49
GN-20 Bereidingen groenten en fruit	2,73	3,34
GN-19 Bereidingen van graan, meel en melk	2,62	3,12
GN-03 Vis en zeevruchten	2,35	3,10
GN-07 Groenten	2,77	2,96
GN-06 Sierteelt	2,58	2,43
GN-09 Koffie, thee, mate en specerijen	1,62	2,15
GN-16 Bereidingen vlees en vis	1,65	1,98
GN-01 Dieren	1,25	1,54
GN-17 Suikers en suikerwerk	0,92	1,14
GN-11 Meel, mout en zetmeel	0,77	1,03
GN-24 Tabak en tabaksproducten	0,71	0,88
GN-05 Andere producten dierlijke oorsprong	0,48	0,57
GN-13 Plantensappen	0,19	0,23
GN-14 Vlechtstoffen (o.a. bamboe, riet)	0,09	0,12

	2021	2022 (raming)
Totaal landbouw en landbouw gerelateerde goederen	5,3	6,2
<i>Naar goederengroep</i>		
Landbouwmachines	1,27	1,46
Kasmaterialen	1,12	1,31
Meststoffen	0,79	1,26
Tractors en landbouwtrailers	0,55	0,67
Gewasbeschermingsmiddelen	0,65	0,66
Machines voor de voedingsmiddelenindustrie	0,51	0,48
Vaccins voor dieren	0,16	0,15
Landbouwgereedschappen	0,12	0,15
Sproeitoestellen	0,08	0,09
Stalinrichting	0,00	0,00
Droogtoestellen voor landbouwproducten	0,00	0,00
Totaal landbouw en landbouw gerelateerde goederen	76,7	94,4

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

Tabel B4.2 Export van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen (mld. euro)

	2021			2022 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Alle landbouwgoederen	69,0	35,3	104,4	79,8	42,5	122,3
<i>Naar goederengroep (2 digits GN code)</i>						
GN-04 Zuivel en eieren	7,0	1,9	8,8	9,4	2,5	11,9
GN-06 Sierteelt	10,4	1,6	11,9	9,8	1,7	11,5
GN-02 Vlees	7,1	2,2	9,4	8,0	3,0	11,0
GN-22 Dranken	4,3	2,1	6,4	5,7	2,4	8,1
GN-15 Natuurlijke vetten en oliën	4,2	1,9	6,1	5,2	3,0	8,1
GN-07 Groenten	5,1	2,0	7,1	5,7	2,1	7,8
GN-08 Fruit	1,1	6,1	7,2	1,1	5,9	7,0
GN-X. Overige landbouwgoederen	3,2	1,7	4,9	4,1	2,6	6,6
GN-19 Bereidingen van graan, meel en melk	4,0	1,1	5,1	5,3	1,3	6,6
GN-23 Resten van de voedselindustrie, veevoer	3,6	1,9	5,5	4,4	2,1	6,5
GN-21 Overige voeding	3,2	1,9	5,2	3,8	2,4	6,3
GN-20 Bereidingen groenten en fruit	3,0	2,0	5,0	3,8	2,5	6,2
GN-18 Cacao en cacao bereidingen	3,1	1,6	4,7	3,2	1,8	5,0
GN-03 Vis en zeevruchten	2,0	1,6	3,6	2,1	2,0	4,1
GN-12 Oliehoudende zaden en vruchten	1,7	2,0	3,7	1,9	2,1	4,0
GN-16 Bereidingen vlees en vis	1,2	0,9	2,1	1,0	1,5	2,5
GN-01 Dieren	1,3	0,4	1,7	1,5	0,4	1,9
GN-17 Suikers en suikerwerk	1,2	0,4	1,7	1,3	0,5	1,8
GN-09 Koffie, thee, mate en specerijen	0,5	0,7	1,3	0,6	0,9	1,6
GN-11 Meel, mout en zetmeel	0,7	0,2	0,9	0,9	0,2	1,1
GN-24 Tabak en tabaksproducten	0,5	0,4	0,9	0,5	0,4	1,0
GN-05 Andere producten dierlijke oorsprong	0,3	0,4	0,7	0,3	0,5	0,7
GN-10 Granen	0,1	0,3	0,5	0,1	0,5	0,6
GN-13 Plantensappen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
GN-14 Vlechtstoffen (o.a. bamboe, riet)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1

	2021			2022 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Alle landbouwgerelateerde goederen	7,9	2,9	10,8	9,7	3,7	13,4
<i>Naar goederengroep</i>						
Meststoffen	2,1	0,3	2,5	3,6	0,7	4,4
Landbouwmachines	2,0	0,6	2,6	2,2	0,8	3,0
Machines voor de voedingsmiddelenindustrie	1,8	0,2	1,9	1,7	0,2	1,9
Kasmaterialen	1,4	0,3	1,7	1,3	0,3	1,7
Vaccins voor dieren	0,0	0,9	0,9	0,0	0,9	0,9
Gewasbeschermingsmiddelen	0,3	0,3	0,6	0,3	0,3	0,6
Tractors en landbouwtrailers	0,2	0,2	0,4	0,2	0,4	0,6
Sproeitoestellen	0,1	0,0	0,1	0,2	0,0	0,2
Landbouwgereedschappen	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,2
Droogtoestellen voor landbouwproducten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Stalinrichting	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totale landbouw en landbouwgerelateerde goederen	77,0	38,2	115,2	89,5	46,2	135,7

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

Tabel B4.3 Import van landbouwgoederen naar herkomstland (mld. euro).[1]

	2021	2022 (raming)
Totaal landen	71,45	88,22
EU-27	42,03	50,40
Niet EU	29,42	37,82
<i>Naar herkomstland</i>		
Duitsland	13,11	15,65
België	9,46	11,18
Overige landen buiten de EU	4,91	6,19
Frankrijk	4,80	5,79
Brazilië	2,67	3,75
Spanje	2,93	3,44
Verenigde Staten	2,23	3,06
Polen	2,20	2,96
Italië	2,09	2,57
Verenigd Koninkrijk	1,71	2,28
China	1,34	2,28
Indonesië	1,70	1,96
Overige EU	1,39	1,71
Maleisië	1,15	1,70
Ierland	1,40	1,68
Argentinië	0,88	1,41
Peru	1,14	1,36
Denemarken	1,03	1,20
Zuid-Afrika	1,00	1,17
Oekraïne	1,64	1,11
Ivoorkust	1,05	1,10
Zweden	0,85	0,95
India	0,67	0,91
Australië	0,45	0,86
Thailand	0,54	0,82
Oostenrijk	0,64	0,79
Chili	0,65	0,74
Vietnam	0,51	0,73
Turkije	0,56	0,67
Roemenië	0,50	0,63
Costa Rica	0,46	0,61
Colombia	0,45	0,60
Kenia	0,49	0,55

	2021	2022 (raming)
Ecuador	0,48	0,53
Canada	0,41	0,51
Nieuw-Zeeland	0,32	0,46
Portugal	0,41	0,45
Hongarije	0,36	0,39
Tsjechië	0,31	0,38
Marokko	0,38	0,38
Rusland	0,34	0,33
Noorwegen	0,21	0,29
Finland	0,20	0,26
Griekenland	0,23	0,23
Japan	0,15	0,23
Israël	0,18	0,21
Ethiopië	0,11	0,21
Mexico	0,20	0,21
Saoedi-Arabië	0,06	0,13
Zwitserland	0,08	0,12
Slowakije	0,09	0,10
Zuid-Korea	0,07	0,09
Oeganda	0,08	0,09
Taiwan	0,07	0,08
Kroatië	0,03	0,04
Senegal	0,04	0,04
Verenigde Arabische Emiraten	0,02	0,04
Tunesië	0,03	0,03
Angola	0,00	0,00

[1] De landenlijst in B4.3 en B.4.6 zijn een selectie van landen en is daarom niet compleet.

Bron: CBS tot en met oktober 2022, raming november - december 2022 door WUR en CBS.

Tabel B4.4 Import van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen naar herkomstland (mld. euro)

	2021	2022 (raming)
Totaal landen	76,71	94,45
EU-27	46,09	54,71
Niet EU	30,62	39,74
<i>Naar herkomstland</i>		
Duitsland	14,48	17,07
België	10,54	12,36
Overige landen buiten de EU	4,95	6,27
Frankrijk	5,12	6,13
Brazilië	2,67	3,75
Spanje	3,13	3,62
Verenigde Staten	2,52	3,49
Polen	2,44	3,23
Italië	2,32	2,81
China	1,57	2,62
Verenigd Koninkrijk	1,94	2,57
Indonesië	1,70	1,96
Overige EU	1,46	1,78
Maleisië	1,15	1,70
Ierland	1,42	1,69
Argentinië	0,88	1,41
Peru	1,14	1,36
Denemarken	1,13	1,29
Zuid-Afrika	1,00	1,17
Oekraïne	1,65	1,11
Ivoorkust	1,05	1,11
Zweden	0,92	1,04
India	0,69	0,94
Oostenrijk	0,72	0,87
Australië	0,46	0,86
Thailand	0,54	0,83
Vietnam	0,52	0,80
Chili	0,66	0,77
Turkije	0,58	0,71
Roemenië	0,52	0,67
Canada	0,44	0,63
Costa Rica	0,46	0,61

	2021	2022 (raming)
Colombia	0,45	0,60
Kenia	0,49	0,55
Ecuador	0,48	0,53
Nieuw-Zeeland	0,33	0,47
Portugal	0,42	0,47
Hongarije	0,41	0,46
Tsjechië	0,38	0,44
Rusland	0,37	0,41
Marokko	0,38	0,38
Japan	0,19	0,36
Israël	0,28	0,34
Finland	0,28	0,34
Noorwegen	0,22	0,30
Griekenland	0,23	0,24
Ethiopië	0,11	0,21
Mexico	0,20	0,21
Slowakije	0,13	0,16
Zwitserland	0,14	0,13
Saoedi-Arabië	0,06	0,13
Zuid-Korea	0,08	0,11
Oeganda	0,08	0,09
Taiwan	0,08	0,09
Verenigde Arabische Emiraten	0,02	0,08
Kroatië	0,04	0,04
Senegal	0,04	0,04
Tunesië	0,03	0,03
Angola	0,00	0,00

Tabel B4.5 Export van landbouwgoederen naar bestemming (mld. euro)

	2021			2022 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Totaal landen	69,0	35,3	104,4	79,8	42,5	122,3
EU-27	43,1	29,7	72,8	49,6	35,7	85,3
Niet EU	25,9	5,7	31,6	30,2	6,8	37,0
<i>Naar bestemming</i>						
Duitsland	15,3	10,9	26,1	17,5	12,0	29,6
België	7,2	5,0	12,3	8,7	5,9	14,5
Frankrijk	5,3	3,4	8,7	6,1	4,3	10,4
Verenigd Koninkrijk	6,7	1,6	8,4	7,6	1,9	9,5
Overige landen buiten de EU	4,4	0,8	5,3	5,3	1,1	6,4
Italië	2,7	1,3	4,0	2,9	1,8	4,7
Spanje	2,0	1,3	3,3	2,4	1,7	4,2
China	3,3	0,4	3,7	3,8	0,4	4,2
Polen	2,0	1,4	3,3	2,0	1,7	3,7
Verenigde Staten	2,4	0,6	3,0	2,9	0,7	3,7
Overige EU	1,1	0,9	2,0	1,6	1,2	2,9
Zweden	1,3	0,9	2,2	1,4	1,2	2,6
Denemarken	1,3	0,9	2,2	1,3	1,1	2,4
Ierland	0,9	0,5	1,4	1,0	0,7	1,7
Oostenrijk	0,7	0,6	1,3	0,8	0,7	1,5
Zwitserland	1,0	0,4	1,3	1,1	0,4	1,5
Finland	0,5	0,6	1,1	0,6	0,9	1,5
Tsjechië	0,7	0,5	1,2	0,7	0,6	1,3
Noorwegen	0,6	0,5	1,1	0,7	0,5	1,2
Griekenland	0,6	0,3	0,9	0,7	0,4	1,1
Japan	0,7	0,1	0,8	0,8	0,1	0,9
Rusland	0,8	0,2	1,0	0,7	0,2	0,9
Roemenië	0,4	0,4	0,8	0,5	0,4	0,9
Zuid-Korea	0,6	0,1	0,6	0,8	0,1	0,8
Hongarije	0,3	0,3	0,6	0,4	0,4	0,8
Portugal	0,4	0,3	0,6	0,4	0,4	0,8
Saoedi-Arabië	0,5	0,1	0,6	0,6	0,1	0,7
Turkije	0,4	0,1	0,5	0,5	0,2	0,7

	2021			2022 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Verenigde Arabische Emiraten	0,4	0,1	0,5	0,5	0,1	0,7
Australië	0,5	0,1	0,5	0,6	0,1	0,6
Mexico	0,3	0,0	0,4	0,4	0,1	0,5
Canada	0,3	0,1	0,4	0,4	0,1	0,5
Slowakije	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2	0,4
Israël	0,3	0,1	0,3	0,3	0,1	0,4
Marokko	0,3	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Kroatië	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,3
Oekraïne	0,3	0,1	0,4	0,2	0,1	0,3
Brazilië	0,2	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Taiwan	0,2	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Zuid-Afrika	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,3
Maleisië	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,3
Indonesië	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Thailand	0,1	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Vietnam	0,1	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Senegal	0,1	0,0	0,1	0,2	0,0	0,2
India	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,2
Ivoorkust	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,2
Chili	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,1
Nieuw-Zeeland	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Colombia	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Angola	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Peru	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Kenia	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Costa Rica	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Argentinië	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Tunesië	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ecuador	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Oeganda	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ethiopië	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Tabel B4.6 Export van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen naar bestemming (mln. euro)

	2021			2022 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Totaal landen	77,0	38,2	115,2	89,5	46,2	135,7
EU-27	47,3	31,6	79,0	54,7	38,3	93,0
Niet EU	29,6	6,6	36,2	34,8	7,9	42,7
<i>Naar bestemming</i>						
Duitsland	16,3	11,4	27,7	18,8	12,7	31,5
België	8,1	5,4	13,5	9,9	6,4	16,2
Frankrijk	6,2	3,7	9,9	7,0	4,7	11,7
Verenigd Koninkrijk	7,2	1,8	9,0	8,3	2,1	10,4
Overige landen buiten de EU	4,7	1,0	5,7	5,8	1,3	7,1
Italië	2,9	1,4	4,3	3,1	1,9	5,0
Verenigde Staten	3,1	0,6	3,7	3,8	0,8	4,7
Spanje	2,2	1,5	3,7	2,7	1,9	4,5
China	3,6	0,5	4,0	4,0	0,4	4,4
Polen	2,2	1,5	3,7	2,3	1,8	4,1
Overige EU	1,2	1,0	2,2	1,9	1,3	3,2
Zweden	1,4	1,0	2,3	1,6	1,2	2,8
Denemarken	1,4	1,0	2,4	1,5	1,2	2,7
Ierland	1,0	0,6	1,5	1,1	0,8	1,8
Zwitserland	1,1	0,4	1,5	1,2	0,5	1,7
Oostenrijk	0,8	0,6	1,4	0,9	0,8	1,7
Finland	0,6	0,6	1,2	0,6	1,0	1,6
Noorwegen	0,7	0,5	1,2	0,8	0,6	1,4
Tsjechië	0,8	0,5	1,3	0,7	0,6	1,4
Griekenland	0,6	0,3	0,9	0,8	0,4	1,2
Rusland	0,9	0,3	1,2	0,8	0,3	1,1
Japan	0,8	0,1	0,9	0,9	0,1	1,0
Roemenië	0,5	0,4	0,9	0,5	0,5	1,0
Zuid-Korea	0,6	0,1	0,7	0,8	0,1	0,9
Hongarije	0,4	0,3	0,7	0,5	0,4	0,9
Portugal	0,4	0,3	0,7	0,5	0,4	0,9

	2021			2022 (raming)		
	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal	Nederlandse makelij	Weder-uitvoer	Totaal
Canada	0,6	0,1	0,7	0,7	0,1	0,8
Saoedi-Arabië	0,6	0,1	0,7	0,7	0,1	0,8
Turkije	0,5	0,2	0,6	0,6	0,2	0,8
Australië	0,6	0,1	0,7	0,7	0,1	0,8
Brazilië	0,5	0,1	0,6	0,6	0,1	0,7
Verenigde Arabische Emiraten	0,5	0,1	0,6	0,6	0,1	0,7
Mexico	0,5	0,1	0,5	0,6	0,1	0,7
Slowakije	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2	0,5
Israël	0,3	0,1	0,3	0,4	0,1	0,4
Kroatië	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,4
Marokko	0,3	0,0	0,3	0,3	0,1	0,4
Oekraïne	0,3	0,1	0,4	0,3	0,1	0,4
Zuid-Afrika	0,3	0,1	0,3	0,3	0,1	0,3
Taiwan	0,3	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Maleisië	0,2	0,0	0,2	0,2	0,1	0,3
Thailand	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,3
Indonesië	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,3
Vietnam	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,3
Chili	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
India	0,1	0,0	0,2	0,2	0,1	0,2
Senegal	0,1	0,0	0,1	0,2	0,0	0,2
Colombia	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,2
Ivoorkust	0,2	0,0	0,2	0,2	0,0	0,2
Nieuw-Zeeland	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,2
Argentinië	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Peru	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Kenia	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Angola	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Ecuador	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Tunesië	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1
Costa Rica	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Oeganda	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ethiopië	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
www.wur.nl/economic-research

Wageningen Economic Research
RAPPORT
2023-004
ISBN 978-94-6447-546-3

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.200 medewerkers (6.400 fte) en 13.200 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.
